Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska

ABC PEDAGOGA SPECJALNEGO

RAZEM ŁATWIEJ

NOWE DOŚWIADCZENIA

Poradnik dla nauczycieli ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym pracujących z dziećmi z niepełnosprawnością, dla studentów kierunków pedagogicznych oraz dla osób zainteresowanych kształceniem integracyjnym

impuls

ABC PEDAGOGA SPECJALNEGO

Razem łatwiej
Nowe doświadczenia

Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska

Poradnik dla nauczycieli ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym pracujących z dziećmi z niepełnosprawnością, dla studentów kierunków pedagogicznych oraz dla osób zainteresowanych kształceniem integracyjnym

impuls

Kraków 2015

Spis treści

Wstęp

Część 1 Miejsce dziecka upośledzonego umysłowo w szkole masowej

Charakterystyka upośledzenia umysłowego

Najczęściej spotykane przyczyny trudności w uczeniu się

Edukacja dzieci z niepełnosprawnością w szkole masowej

Teoretyczne założenia i warunki dobrej integracji

Zasady pracy pedagogicznej z uczniem z niepełnosprawnością

Moje refleksje związane z pracą w klasie integracyjnej

Rola pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej

Ocenianie uczniów z niepełnosprawnością

Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Praca w grupach

Część 2 Organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej we współczesnej szkole

Organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole

Część 3 Rewalidacja indywidualna jako forma wspierająca kształcenie dziecka z niepełnosprawnością w szkole masowej

Rewalidacja indywidualna – jej cele i zadania

Ramowy program rewalidacji indywidualnej

Wskazówki do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością podczas zajęć rewalidacji indywidualnej

Przykładowy program terapii logopedycznej

Przykładowy program terapii manualnej

Przykładowy program fizjoterapii dla dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Wybrane metody najczęściej stosowane w fizjoterapii

Słów kilka o zajęciach socjoterapii

Przykładowe scenariusze gier o podłożu socjoterapeutycznym

Część 4 Przykładowe ćwiczenia wykorzystywane na zajęciach rewalidacji indywidualnej zgodnie z ramowym programem rewalidacji

Przykłady ćwiczeń według ramowego programu rewalidacji

Przykładowe konspekty zajęć rewalidacji

Część 5 Zakres czynności i uprawnienia pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej

Pedagog specjalny w klasie integracyjnej

Część 6 Przykładowe opracowania niezbędne w pracy pedagoga specjalnego

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (wersja I)

Dokumentacja przebiegu nauczania ucznia niepełnosprawnego – indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (wersja II)

Karta obserwacji ucznia

Bilans wiadomości i umiejętności ucznia z niepełnosprawnością

Standardy wymagań i treści nauczania dla ucznia klasy I

Przykładowy rozkład materiału dla uczniów klasy I i IV

Schemat konspektu

Przykładowe opracowanie konspektów w klasach I–III

Przykładowe oceny opisowe

Część 7 Opis i analiza przypadku – uczeń z niepełnosprawnością

Dziecko z zespołem Aspergera w klasie integracyjnej

Start szkolny dziecka z zespołem Downa w klasie integracyjnej

Wpływ sytuacji rodzinnej na funkcjonowanie ucznia niedowidzącego w klasie integracyjnej i przyczyny jego trudności edukacyjnych

Biografia szkolna uczennicy z niepełnosprawnością na poziomie szkoły podstawowej

Część 8 Wybrane programy wspomagające rozwój uczniów

Czym tak naprawdę jest nadpobudliwość?

Program wspomagający rozwój uczniów: „Słyszę ciszę" – uspokajanie i koncentracja

Program rewalidacji dla ucznia z niepełnosprawnością sprzężoną

Program rewalidacji dla ucznia z obustronnym niedosłuchem

Najważniejsze akty prawne dotyczące kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Bibliografia

Strona redakcyjna

Za każde życzliwe słowo, cenne rozmowy i uwagi, wrażliwość, pełne zrozumienie i wsparcie idei kształcenia integracyjnego wszystkim pedagogom i rodzicom, którzy nieustannie poszukują nowych rozwiązań w pracy z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, bardzo dziękuję. W sposób szczególny dziękuję mojej serdecznej koleżance, Alicji Krztoń – za lata niezwykłej, owocnej współpracy, inspirację i rady, przekazanie ciekawych materiałów oraz każdy miły gest i wiarę w powodzenie mojego przedsięwzięcia.
Autorka

Wstęp

Termin **„integracja”** niezmiennie od lat robi karierę. Jest stosowany w różnych dziedzinach wiedzy i życia. Politycy wzywają do integracji europejskiej, socjologowie mówią o integracji społecznej, a psychologowie o integracji osobowości człowieka.

Pojęcie to nabrało również znaczenia w pedagogice. Integracja – z języka łacińskiego ***integrare*** – **„scalić”**, w szerokim rozumieniu oznacza wzajemny stosunek pełno- i niepełnosprawnych, w którym są respektowane takie same prawa, liczą się takie same wartości, a obu grupom stwarza się identyczne warunki do wszechstronnego, maksymalnego rozwoju. Integracja konkretnej osoby – to rozwój prowadzący do coraz większej wewnętrznej harmonii i równowagi. Poparcie dla idei integracji opiera się na poszanowaniu prawa osób niepełnosprawnych, jakie posiadają ludzie w pełni sprawni. Możliwości te pojawiają się w społecznościach, w których przełamane zostały bariery ignorancji i zaakceptowano ludzi niepełnosprawnych jako pełnowartościowych oraz pełnoprawnych członków społeczeństwa.

Obecność dzieci i młodzieży o specjalnych potrzebach edukacyjnych w szkołach powszechnych nie jest zjawiskiem nowym, okresowym kaprysem mody czy nowinką społeczną... To idea, za którą przemawia długofalowa koncepcja społecznego ładu kształtowana z różnych pobudek – ustrojowych, politycznych, ekonomicznych i religijnych. Pojęcie integracji jest kluczową kategorią nowoczesnego myślenia o osobach niepełnosprawnych, myślenia człowieka żyjącego w XXI wieku. Nie chodzi tu tylko o zagwarantowanie prawa do edukacji dzieciom niepełnosprawnym wespół z pełnosprawnymi, lecz przede

wszystkim o przygotowanie dzieci niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie ludzi pełnosprawnych oraz o ukształtowanie u dzieci pełnosprawnych umiejętności życia z niepełnosprawnymi oraz nauczenie ich akceptacji, która oznacza nie tylko tolerancję, ale także więź z niepełnosprawnymi kolegami. W ciągu ostatnich lat można zaobserwować wzrastające zainteresowanie problemami rozwoju i edukacji tej grupy. Integracja niepełnosprawnych z ich zdrowymi rówieśnikami w systemie szkolnictwa powszechnego ma w naszym kraju – obok przeciwników – wielu zwolenników. Jej rzecznikami są przede wszystkim rodzice, organizacje społeczne, stowarzyszenia...

Od zawsze dzieci niepełnosprawne były częścią ogólnej populacji dziecięcej, w różnym stopniu i z różnym skutkiem wychowywały się i kształciły w normalnych szkołach, często z braku odpowiednich placówek edukacyjnych czy ośrodków dla dzieci niepełnosprawnych. Izolowanie dzieci specjalnej troski, odseparowanie ich od zdrowych kolegów, masowej edukacji oraz szkoły powszechnej wydaje się dalece niesłuszne i niemoralne.

Edukacja integracyjna jest problemem trudnym dla całego środowiska. Realizacja tej idei napotyka wiele przeszkód, wiążących się głównie z nie najlepszą sytuacją ekonomiczną kraju i kondycją finansową oświaty.

W Szkole Podstawowej z Oddziałami Integracyjnymi pracuję od 1996 roku, a w klasie integracyjnej pełnię rolę pedagoga specjalnego, który bezpośrednio pracuje z dziećmi niepełnosprawnymi. Towarzyszę moim podopiecznym od klasy I do VI.

U podstaw podjęcia trudu napisania tej książki legło moje głębokie przekonanie, że obecność dziecka niepełnosprawnego w szkole masowej oraz kształcenie integracyjne mają sens i są korzystne dla uczniów zarówno niepełnosprawnych, jak i zdrowych. W swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej często spotykam się ze sprzecznymi i nieprawdziwymi opiniami na temat integracji w masowej szkole podstawowej. Dotyczą one realizowanego programu nauczania, rzekomo zaniżonego poziomu i dostosowywania tempa pracy dzieci zdrowych do ich

niepełnosprawnych rówieśników. Rzeczywistość jest jednak zupełnie inna.

Książka ta ma na celu przybliżenie idei integracji, miejsca dzieci niepełnosprawnych w świecie, do którego przecież należą, choć tak często muszą o tym przypominać, szczególnie nam – dorosłym. Skupiłam się przede wszystkim na pracy **pedagoga specjalnego** – pracy wymagającej olbrzymiego zaangażowania i poświęcenia, pracy, bez której funkcjonowanie dziecka niepełnosprawnego w szkole byłoby niemożliwe. Często pedagoga specjalnego nazywa się nauczycielem wspierającym bądź wspomagającym, nauczycielem specjalistą, nauczycielem terapeutą czy też nauczycielem współorganizującym kształcenie integracyjne – nazewnictwo nie jest tu jednoznacznie sprecyzowane. Chciałabym zaznaczyć zatem, że w tej książce **przez pojęcie „pedagog specjalny" rozumiem osobę ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym do pracy z dzieckiem skierowanym do kształcenia specjalnego oraz objętym kształceniem specjalnym w szkole ogólnodostępnej**.

Dzieląc się swoim doświadczeniem i spostrzeżeniami, chciałabym rozwiać wątpliwości i obawy, zwłaszcza rodziców oraz nauczycieli niezwiązanych dotychczas z integracją, a także zainteresować tym problemem studentów pedagogiki i młodych nauczycieli, którzy w przyszłości mogą się zetknąć z dziećmi niepełnosprawnymi oraz z integracją w szkole.

Książka *ABC pedagoga specjalnego. Razem łatwiej. Nowe doświadczenia*, którą oddaję w Państwa ręce, jest kontynuacją i aktualizacją książki wydanej w 2008 roku – *ABC pedagoga specjalnego*, której współautorką jest Alicja Krztoń. Zmieniły się rozporządzenia, podstawa programowa, nieco inne jest obecnie nazewnictwo. Również moje doświadczenia stały się bogatsze, a warsztat pracy pełniejszy. Tak więc wydanie to uzupełniłam o nowe doświadczenia, biorąc pod uwagę cenne uwagi, codzienne rozmowy i spojrzenie na ideę kształcenia integracyjnego osób bardzo zaangażowanych

w swoją pracę. Niezmienne pozostały: bardzo dobra współpraca z rodzicami, chęć poszukiwania nowych rozwiązań, satysfakcja z wykonywanej pracy oraz sukcesy – małe i duże – moich podopiecznych.

Książka została poszerzona, uzupełniona i podzielona na osiem części. W pierwszej – obok krótkiej charakterystyki upośledzenia umysłowego – zawarłam najczęściej spotykane przyczyny trudności w uczeniu się, nakreśliłam edukację dzieci z niepełnosprawnością w szkole masowej, zapoznając tym samym Czytelników z ideą klas integracyjnych, założeniami i warunkami dobrej integracji. Pisząc o klasach integracyjnych, nie sposób podzielić się wszystkimi spostrzeżeniami związanymi z pracą w tego typu oddziałach, dlatego też wybrałam te aspekty, na które – moim zdaniem – każdy pedagog specjalny w swojej pracy powinien zwrócić uwagę (jak kwestia doboru dzieci do klas integracyjnych, ocenianie uczniów niepełnosprawnych czy też rola pracy w grupach).

Część druga została poświęcona organizowaniu i udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem.

Część trzecia to opis celów i zadań rewalidacji indywidualnej wraz z ramowym programem rewalidacji, a także zbiór wskazówek przydatnych w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością na tego typu zajęciach.

W części czwartej zamieściłam przykładowe ćwiczenia zgodne z podanym wcześniej ramowym programem, które z powodzeniem można wykorzystać na zajęciach rewalidacji indywidualnej.

Część piąta określa zakres czynności i uprawnienia pedagoga specjalnego pracującego w klasie integracyjnej, jego prawa i obowiązki.

Część szósta natomiast zawiera przykładowe opracowania, które – w mniejszym bądź większym stopniu – towarzyszą pedagogom specjalnym w ich pracy. Wybrałam te opracowania, które – jak mi wiadomo – sprawiają, szczególnie studentom oraz młodym nauczycielom, najwięcej trudności – między innymi

opracowanie konspektu, indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, rozkładu materiału oraz oceny opisowej.

W części siódmej zamieściłam opis i analizę przypadku uczniów z niepełnosprawnościami. Wśród nich znalazł się uczeń z zespołem Aspergera, uczeń z zespołem Downa oraz uczeń niedowidzący.

Ostatnia część zawiera wybrane programy wspomagające rozwój uczniów. Program dla ucznia z nadpobudliwością/nadruchliwością, program dla ucznia z niepełnosprawnością sprzężoną – autyzmem i niedosłuchem oraz program dla ucznia z obustronnym niedosłuchem.

Mam nadzieję, że przedstawione w książce spostrzeżenia, rady i wskazówki na temat integracji w masowej szkole podstawowej, a także przykładowe opracowania, które z powodzeniem stosuję w codziennej pracy, okażą się pomocne szczególnie młodym nauczycielom oraz ułatwią zmagania z trudną, ale niewątpliwie satysfakcjonującą i potrzebną edukacją integracyjną, jak również przyczynią się do uzyskiwania jeszcze lepszych wyników i wyjątkowych osiągnięć. Zdaję sobie sprawę, że praca z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych to praca wymagająca wszechstronnego przygotowania, ogromnego zaangażowania, systematyczności, rzetelności i wiary w sukces. Jednak praca ta dostarcza – zarówno dzieciom, jak i pedagogom – więcej różnorodnych doświadczeń społecznych, a przede wszystkim sprawia ogromną satysfakcję, o czym niejednokrotnie miałam okazję się przekonać.

Każdy sukces dydaktyczny lub emocjonalny ucznia – w tym także ucznia niepełnosprawnego – jest sukcesem nauczyciela, nagrodą za dobrze wykonaną pracę. Tym bardziej tak ważne jest, aby każdy nauczyciel pracujący z dziećmi specjalnej troski zdał sobie sprawę z wpływu, jaki wywiera na rozwój wychowanka i ułatwienie mu funkcjonowania w społeczeństwie ludzi zdrowych.

Wierzę, że szkoła XXI wieku to szkoła nauczycieli świadomych siebie, stawianych i realizowanych celów, szkoła stwarzająca równe szanse wszystkim dzieciom – niezależnie od ich stanu zdrowia, potencjału intelektualnego czy też materialnego statusu rodziców.

Część 1

Miejsce dziecka upośledzonego umysłowo w szkole masowej

Charakterystyka upośledzenia umysłowego

Nie porównuję dziecka z innym dzieckiem,
ale każde dziecko z nim samym.

J.H. Pestalozzi

Celem nauczania i wychowania dzieci upośledzonych umysłowo w szkole masowej jest ich przygotowanie do uczestniczenia w życiu społecznym i kulturalnym społeczeństwa.

Według K. Kirejczyka

> […] niepełnosprawność intelektualna jest to istotnie niższy od przeciętnego w danym środowisku (co najmniej o dwa odchylenia standardowe) globalny rozwój umysłowy jednostki z nasilonymi równocześnie trudnościami w zakresie uczenia się i przystosowania spowodowany we wczesnym okresie rozwojowym przez czynniki dziedziczne (wrodzone), nabyte po urodzeniu (w tych sporadycznych przypadkach przez czynniki socjalno-kulturowe), wywołujące trwałe (względne) zmiany w funkcjonowaniu ośrodkowego układu nerwowego[1].

Zdaniem Z. Sękowskiej pojęcie upośledzenia umysłowego jest bardzo szerokie – ze względu zarówno na zróżnicowanie stopnia upośledzenia umysłowego, które obejmuje, jak i na zaburzenia

zachowania, motywacji, emocjonalności oraz dysfunkcje, jakie temu towarzyszą. Upośledzenie umysłowe nie tylko odnosi się do sfery poznawczej człowieka, ale także obejmuje całą jego osobowość[2].

Stopień niepełnosprawności danej osoby określa się na podstawie badań psychologicznych przeprowadzonych za pomocą testów inteligencji. Zawierają one określone zadania o wzrastającym stopniu trudności. Ich celem jest zbadanie i poznanie przebiegu procesów umysłowych u osób badanych. Podzielone na stopnie według trudności i wieku testy określają skalę inteligencji. W ten sposób uzyskany wynik, o ile stanowi różnicę między wiekiem umysłowym a faktycznym wiekiem kalendarzowym, wskazuje na stopień upośledzenia umysłowego.

Według ustaleń Światowej Organizacji Zdrowia z 1968 roku poziom funkcjonowania intelektualnego uznaje się za istotnie niższy od przeciętnego, gdy jest większy od dwóch odchyleń standardowych w badaniach przyjętymi testami inteligencji[3]. Na przykład w znanym teście inteligencji D. Wechslera dwa odchylenia standardowe wynoszą 30 punktów. Przeciętną rozwoju umysłowego wyraża iloraz inteligencji (I.I.) równy liczbie 100. Gdy od przeciętnej (I.I. = 100) odejmiemy dwa odchylenia standardowe (30), otrzymamy iloraz inteligencji równy 70. Zatem wszystkie ilorazy inteligencji (I.I.) poniżej 70 stanowią operacyjny wskaźnik określonego stopnia upośledzenia umysłowego.

Pojęcie ilorazu inteligencji wyraża stosunek wieku rozwojowego do wieku życia badanego.

$$\mathbf{I.I.} = \frac{\mathbf{WR}}{\mathbf{W\dot{Z}}} \times \mathbf{100}$$

I.I. oznacza iloraz inteligencji, **WR** – umysłowy wiek rozwojowy, a **WŻ** – wiek życia badanego. Liczby 100 używa się jako iloczynu dla uniknięcia wartości ułamkowych.

Od 1 stycznia 1968 roku obowiązuje opublikowana przez Światową Organizację Zdrowia czterostopniowa klasyfikacja upośledzenia umysłowego oparta na ilorazie inteligencji (IQ).

Wyróżniono cztery stopnie upośledzenia umysłowego:

- lekki niedorozwój umysłowy o ilorazie inteligencji 52–67,
- umiarkowany niedorozwój umysłowy o ilorazie inteligencji 36–51,
- znaczny niedorozwój umysłowy o ilorazie inteligencji 20–35,
- głęboki niedorozwój umysłowy o ilorazie inteligencji 0–19.

Z przytoczonej definicji upośledzenia umysłowego K. Kirejczyka[4] wynika, że głębokość (stopień) upośledzenia określa się za pomocą psychologicznych badań testowych, które pokazują odchylenia od „normy" w znaczeniu statystycznym (poziom istotnie niższy od przeciętnego). W drugim członie definicji wskazuje się na zaburzenia w zakresie dojrzewania, uczenia się i przystosowania społecznego. W badaniach wymaga to ustalenia odchyleń od „normy" w znaczeniu klinicznym, to jest w wyniku klinicznej analizy lekarskiej, pedagogicznej i psychologicznej.

Ustalenie odchyleń od normy w tym ostatnim znaczeniu – klinicznym – jest, zdaniem J. Kostrzewskiego oraz I. Walda[5], szczególnie ważne, gdyż pozwala odróżnić dziecko zaniedbane pedagogicznie od dziecka niedorozwiniętego umysłowo, mimo że u jednego i drugiego występuje ten sam wskaźnik w postaci ilorazu inteligencji. W przypadku pierwszym – według J. Kostrzewskiego – należy wykluczyć niedorozwój umysłowy.

Rozpatrywanie zaburzeń w aspekcie diagnostyczno-selekcyjnym wymaga ustalenia poziomu upośledzenia umysłowego i zakwalifikowania go do odpowiedniej kategorii. W tym celu opracowano tabelę obrazującą kwalifikacje stopni rozwoju umysłowego, oparte na odchyleniach standardowych dla ilorazu inteligencji mierzonych uznanymi testami[6],

W naszym kraju powszechnie stosuje się skalę inteligencji D. Wechslera.

Skala inteligencji według D. Wechslera:

Odchylenie standardowe	Ilorazy inteligencji w skali D. Wechslera	Stopień rozwoju umysłowego	Klasyfikacja kliniczna
Powyżej +3 S	Powyżej 146	Bardzo wysoka inteligencja	Prawidłowy rozwój umysłowy
Od +2 S do +3 S	131–145	Wysoka inteligencja	
Od +1 S do +2 S	116–130	Inteligencja powyżej przeciętnej	
Od –1 S do +1 S	85–115	Przeciętna inteligencja	
Od –2 S do –1 S	70–84	Inteligencja niższa niż przeciętna	Pogranicze normy
Od –3 S do –2 S	35–69	Upośledzenie w stopniu lekkim	Lżejsze upośledzenie
Od –4 S do –3 S	40–54	Upośledzenie w stopniu umiarkowanym	Głębsze upośledzenie
Od –5 S do –4 S	Poniżej 39	Upośledzenie w stopniu znacznym	
Poniżej –5 S	–	Upośledzenie w stopniu głębokim	

Źródło: I. Czajkowska, K. Herda, *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne…*, dz. cyt., s. 29.

Pojecie „upośledzenie umysłowe” jest bardzo szerokie z powodu zróżnicowania stopni upośledzenia umysłowego oraz zaburzeń: sprawności motorycznej, zachowania, motywacji, emocjonalności, jak również dysfunkcji im towarzyszących. W Polsce psychologia, pedagogika i medycyna posługują się terminem „upośledzenie umysłowe” lub „oligofrenia” (greckie: *oligos* – mało, *phren* – myśl, umysł). Często można się spotkać z terminami: „niedorozwój umysłowy”, „osłabienie sprawności psychicznej”, „opóźnienie rozwoju umysłowego”.

Według L. Korzeniowskiego oligofrenią, czyli niedorozwojem umysłowym, nazywamy wrodzone oraz istniejące od wczesnego dzieciństwa obniżenie zdolności rozwoju intelektualnego, umożliwiające lub opóźniające naukę szkolną. Upośledzenie

umysłowe rozpatrywane jest pod kątem możliwości uczenia się danej osoby.

J. Sowa proponuje definiować upośledzenie umysłowe jako

> […] stan obniżonej sprawności umysłowej w stosunku do stanu normalnego, charakteryzujący się niedorozwojem lub zaburzeniami procesów percepcyjnych, uwagi, pamięci i myślenia w wyniku procesów patologicznych[7].

Według M. Kościelskiej pojęcie upośledzenia oznacza różne typy zaburzeń o odmiennej patogenezie, których wspólnym wyróżnikiem jest to, że ograniczają dziecku realizację społecznych wymagań. Dzieci takie z reguły są bardzo ograniczone w dążeniu do samodzielności[8].

J. Doroszewska stwierdza, że wyróżnia się dwie postacie upośledzenia umysłowego: oligofrenię i demencję. Oligofrenia to upośledzenie umysłowe wrodzone lub nabyte w bardzo wczesnym dzieciństwie, to deficyt powstały we wczesnych stadiach rozwojowych, zaś demencja, czyli otępienie, jest skutkiem choroby nabytej w ciągu życia i stanowi nieodwracalne uwstecznienie rozwoju[9].

Nasuwa się spostrzeżenie, że występują rozbieżności między przedstawianymi definicjami „upośledzenia umysłowego". Na ich podstawie można stwierdzić, że upośledzenie umysłowe to niższa od przeciętnej ogólna sprawność intelektualna, która powstała w okresie rozwojowym i wiąże się z jednym lub kilkoma zaburzeniami w zakresie: dojrzewania, uczenia się i społecznego przystosowania. Charakteryzują je różnego rodzaju uszkodzenia i niedomogi centralnego układu nerwowego, w szczególności kory mózgowej.

Upośledzenie umysłowe dotyczy nie tylko sfery poznawczej człowieka, lecz także całej jego osobowości. Typowy dla upośledzenia umysłowego jest jego globalny charakter obejmujący funkcje zarówno instrumentalne, jak i kierunkowe. Występuje tu defekt myślenia, głównie zaś operacji abstrahowania

i uogólniania, co bardzo niekorzystnie wpływa na tworzenie i przyswajanie pojęć.

Myślenie dzieci upośledzonych umysłowo polega na kojarzeniu wyobrażeń konkretów, ma charakter konkretno-obrazowy i sytuacyjny[10]. Dzieci te przejawiają niewielki rozwój procesów poznawczych, mają zwolnione tempo myślenia, ubogą mowę oraz trudności w skupieniu uwagi. Występują u nich zaburzenia analizatorów: wzrokowego, słuchowego i ruchowego.

Wśród dzieci dotkniętych upośledzeniem umysłowym zdarzają się przypadki osób, które wykazują dobrą pamięć mechaniczną, pozwalającą przyswoić dość dużą liczbę słów, ale posługują się nimi w sposób nieadekwatny do ich znaczenia. Dzieci te charakteryzuje przede wszystkim bardzo słaba zdolność myślenia abstrakcyjnego, nieumiejętność wiązania w logiczną całość zdobytych wiadomości. Osoby te rzadko dokonują sądów i wnioskowania. Potrafią znaleźć podobieństwa między dwoma, rzadziej trzema pojęciami. Są w stanie sprecyzować definicje podstawowych pojęć – tych z najbliższego otoczenia lub związanych z własnymi przeżyciami. Definicje pojęć abstrakcyjnych, na przykład „uczciwość", są poza ich możliwościami prawidłowego nazwania, określenia. Podawane przez te dzieci definicje są najczęściej na poziomie konkretno-opisowym. Dokonując wyboru istotnych cech, często wybierają cechy o znaczeniu szczegółowym, nie biorą pod uwagę cech ogólnych danego pojęcia. Taki sposób myślenia spowodowany jest zaburzeniami w zakresie zdolności uogólniania i abstrahowania. U dzieci upośledzonych w stopniu lekkim myślenie logiczne ma prostą formę, towarzyszy temu brak samodzielności, a wskazaną nielogiczność osoby te mogą wyróżnić tylko w pojedynczym zdaniu. Zadaniem prostszym jest dla nich wyszukiwanie różnic, nie podobieństw. Wykonywanie nowych zadań przychodzi im z wielką trudnością.

Charakterystyczną cechą upośledzonych w stopniu lekkim jest zmniejszony zakres uwagi dowolnej. **Uwaga** jest nietrwała, łatwo odwracalna, przy tym bardzo słabo podzielna. Osobom takim

sprawia problem wykonywanie zadań, w których należy zwrócić uwagę na kilka czynności jednocześnie.

U osób tych można również zaobserwować bardzo słabą pamięć – wierność pamięci. Szybko zapominają one o przeżyciach, doznaniach wzrokowych, przyswojonej wiedzy. Nie są w stanie opowiedzieć tego, co widziały, ale potrafią opowiadać o tym, co wiedzą o danej rzeczy. Uporczywie powracają myślą do jakiegoś zagadnienia lub przedmiotu, które straciło już na aktualności. Można to zauważyć podczas wykonywanych przez takich uczniów prac pisemnych, rozwiązywania zadań matematycznych lub odpowiedzi ustnych. Nowe bodźce długo nie są w stanie dotrzeć do świadomości dziecka. Zdarzają się przypadki dzieci, u których występuje wybitna pamięć mechaniczna.

Zaburzenia intelektu wpływają na osobowość dzieci upośledzonych w stopniu lekkim, mocno ją ograniczając, towarzyszą temu liczne zaburzenia. Dzieci te mają często duże kłopoty z przystosowaniem się i podporządkowaniem określonym, wymaganym – na przykład przez szkołę – normom. Przewidywanie sprawia im kłopot, z trudem orientują się w złożonych sytuacjach. Z powodu zubożenia słownictwa mają problemy z nawiązaniem prawidłowego kontaktu z otoczeniem.

Ponadto u dzieci upośledzonych w stopniu lekkim obecne są zaburzenia emocjonalne. W rozwoju ich osobowości występują duże zróżnicowania. Reakcje tych dzieci są nieadekwatne do siły bodźca. Pod tym względem wyodrębnia się dwie główne grupy dzieci: grupę wychowanków zbyt pobudliwych oraz zahamowanych.

Dzieci zbyt pobudliwe w sferze poznawczej z trudem koncentrują uwagę, szybko się rozpraszają. Można zaobserwować u nich silne reakcje uczuciowe, niewspółmierne do bodźca. Słowa krytyki bądź zastosowana kara powodują u nich silny wzrost napięcia. Nadpobudliwość utrudnia im zdobywanie nowych wiadomości oraz pozytywne relacje w grupie.

Dzieci zahamowane są mniej ruchliwe, lękliwe. Reagują emocjonalnie tylko na bardzo silne bodźce. Dzieci te mają zmniejszone tempo rozwoju sfery poznawczej, co powoduje u nich

duże problemy z nabywaniem nowych wiadomości i umiejętności. Ich zahamowanie ujemnie wpływa na dostosowanie społeczne tych osób.

Dzieci upośledzone umysłowo wykazują ograniczenia w zakresie przeżywania uczuć społecznych, moralnych, patriotycznych, estetycznych. Słabo panują nad swym zachowaniem, co jest spotęgowane stosunkowo dobrze rozwiniętą, lecz nie w pełni kontrolowaną sferą popędową. Występują u nich często niestałość emocjonalna, impulsywność, niepokój. Dzieci te mają kłopoty z samooceną. Niektóre z nich przejawiają wysoką ocenę własnej osoby oraz egoizm.

Z powodu zaburzeń sfery poznawczo-motywacyjnej dzieci upośledzone umysłowo mają ograniczone możliwości uczenia się. Z trudem przyswajają pojęcia, zwłaszcza z przedmiotów ścisłych. Trudności wykazują w opanowaniu reguł gramatycznych, pojęć historycznych, społecznych, moralnych i estetycznych.

Wychowankowie ci podczas pracy wymagają systematyczności, konsekwencji, ustalenia zasad wykonywanego zadania, kilkukrotnego powtarzania polecenia, stałej pomocy i motywacji ze strony nauczyciela. Ich tempo pracy jest wolne, bardzo często zależne od nastroju dziecka w danym dniu. Uczniowie ci powoli przyswajają sobie nowe wiadomości i umiejętności. Trudność sprawia im wykorzystanie ich w praktyce. Potrzebują indywidualnego sposobu pracy i metod dopasowanych do swoich zaburzeń. To ułatwia nauczycielowi nawiązanie kontaktu emocjonalnego z dzieckiem – co jest niezbędne w czasie zajęć edukacyjnych, rewalidacyjnych, zapewnia ich skuteczność oraz dobre samopoczucie dziecka w sytuacji szkolnej.

Bardzo interesujący podział niepełnosprawności ze względu na jej mechanizmy etiologiczne, objawy psychiczne i społeczne przedstawił W. Dykcik. Klasyfikacja ta zawiera mechanizmy przyczynowo-skutkowe niepełnosprawności jako przejścia od stanu ograniczonych dysfunkcji do dysfunkcjonalności psychicznej i społecznej oraz do niepełnej sprawności życiowej[11]. W. Dykcik zaproponował następujące kryteria i bariery klasyfikacyjne:

1. Organiczne (somatyczne, fizyczne):

- choroba, uraz, zaburzenie (stan wewnętrzny): uszkodzenie sensoryczne wzroku i słuchu, uszkodzenie układu kostnego lub mięśniowego, niedowłady kończyn, uszkodzenie mózgu lub ośrodkowego układu nerwowego;
- uszkodzenie, dysfunkcja, odchylenie w stanie zdrowia (uzewnętrznienie).

2. Psychologiczne:

- niepełnosprawność, zaburzenie aktywności, ograniczenie doświadczeń i kompetencji (obiektywizacja): zaburzenia w zakresie percepcji, myślenia, komunikowania się, ustosunkowania (emocji), motoryki.

3. Społeczne:

- ograniczenie, upośledzenie funkcjonowania w rolach społecznych (socjalizacja): niesamodzielność fizyczna, osłabienie orientacji w otoczeniu, zaburzenie komunikacji interpersonalnej, utrudnienia w wykonywaniu zadań życiowych, zachowania aspołeczne i antyspołeczne[12].

Podsumowując: osoby z upośledzeniem lekkim potrafią zadbać o swój ubiór i wygląd. Wykazują zainteresowanie potrzebami innych ludzi, potrafią nieść pomoc na miarę swoich możliwości. Opanowują technikę czytania i pisania, zdobywają zawód. Podejmują pracę. Włączają się w życie społeczne, uczestniczą .w działaniach najbliższego środowiska

Najczęściej spotykane przyczyny trudności w uczeniu się

Zaburzenia rozwoju ruchowego

M. Bogdanowicz twierdzi, że w rozwoju ruchowym warto uświadomić sobie rolę motoryki, która jest ściśle związana z psychiką. Spełnia bowiem podobne zadanie – uczestniczy w regulacji stosunków człowieka z otoczeniem, stanowi element systemu organizującego ludzką działalność. Rozwój fizyczny stwarza podstawę do rozwoju motoryki. Poziom rozwoju ruchowego zależy od rozwoju układu kostnego i mięśniowego, układów związanych z przemianą materii oraz wydzielaniem wewnętrznym, a szczególnie – układu nerwowego, który koordynuje działalność wszystkich układów i steruje funkcjami organizmu[13].

Zdaniem M. Bogdanowicz czynnikami, które wpływają na rozwój struktury i funkcji układu nerwowego – i tym samym warunkują rozwój psychomotoryczny dziecka – są:

- odziedziczone i wrodzone zadatki anatomiczno-fizjologiczne organizmu, szczególnie centralnego układu nerwowego (CUN);
- własna aktywność i działalność dziecka;
- środowisko;
- wychowanie.

Każdy z tych czynników może być przyczyną nieprawidłowego rozwoju dziecka. Jeśli powodują one uszkodzenie struktury i zaburzenie CUN, to mówimy o biologicznych przyczynach zaburzeń rozwoju psychoruchowego. Społeczne przyczyny wiążą się natomiast z niekorzystnym oddziaływaniem środowiska

społeczno-wychowawczego i nie prowadzą do uszkodzenia układu nerwowego, a jedynie do zaburzeń o charakterze czynnościowym.

Według H. Nartowskiej najczęściej obserwowane odchylenia w rozwoju ruchowym, które wymagają szczególnych usprawnień, to niezręczność ruchowa całego ciała oraz niezręczność manualna.

Niezręczność ruchowa to fragmentaryczne opóźnienie rozwoju ruchowego, którego charakterystycznymi objawami są: niechęć do włączania się w zespołowe zabawy ruchowe; próby naśladowania innych dzieci, gdy nikt nie widzi; ruchy mało płynne, nieskoordynowane, kanciaste; niezręczność w zabawach z piłką; nienadążanie za innymi dziećmi w bieganiu; trudności w bieganiu na palcach; problemy z opanowaniem jazdy na rowerze, wrotkach czy łyżwach. Dzieci żądają w tych sytuacjach pomocy dorosłych[14].

Niezręczność manualna objawia się: brakami w umiejętności samoobsługi, czynności codzienne wykonywane są powoli i niezręcznie; pojawiają się nadmierne napięcie mięśniowe i zbyt silny nacisk ołówka; ruchy ręki są gwałtowne, kanciaste i mało precyzyjne; w rysunkach przeważają linie proste i pogrubione, następnie charakterystyczne jest zbyt małe napięcie mięśniowe, linie rysunku są nikłe, linie proste są nierówne i faliste, przeważają rysunki drobne i małe; występuje brak siły do wycinania nożyczkami oraz słaba chwytliwość palców, powodująca wypuszczanie przedmiotów z rąk; niewłaściwa koordynacja obu rąk, dziecko posługuje się chętnie jedną ręką, druga raczej mu przeszkadza – co powoduje trudności w wiązaniu sznurowadeł, zapinaniu guzików, chwytaniu piłki; występuje również zaburzona szybkość ruchów rąk, ich zwolnienie dla uzyskania dokładności, pogarszanie się ich precyzji podczas przyspieszenia; do wymienionych cech należy dołączyć zmniejszoną możliwość nabywania wprawy w czynnościach ruchowych.

Zaburzenia w orientacji przestrzennej to:

- zaburzenia orientacji w przestrzeni osobowej (trudności z nazywaniem części ciała, jak również ich lokalizacji); zaburzenia w przestrzeni okołoosobowej (problemy z sięganiem po przedmiot i chwytaniem go);
- zaburzenia w orientacji przestrzeni bliskiej (trudności w ocenie odległości, ocenie położenia, w poruszaniu się między przedmiotami, w unikaniu, potrącaniu, uderzaniu), jak również zaburzenia w przestrzeni poznawczej;
- dezorientacja topograficzna;
- zakłócenia orientacji: w zakresie czynności konstrukcyjnych i grafomotorycznych;
- słaba orientacja w zakresie rozpoznawania relacji i zależności w przestrzeni ciała i odzieży[15].

Wymienione powyżej zaburzenia wpływają na zachowanie dziecka w szkole również w zakresie rozumienia poleceń odnoszących się do orientacji w przestrzeni.

Zaburzenia w schemacie ciała. Z. Przyrowski uważa, że pojęcie schematu ciała odnosi się do koncepcji własnej konstrukcji anatomicznej ciała oraz zrozumienia, w jaki sposób różne części organizmu wprowadzają się w ruch. Jeśli jednostka nie ma świadomości konfiguracji ciała oraz świadomości potencjalnego ruchu, to nie jest zdolna do formułowania planu ruchu, wykonywania precyzyjnych, celowych zadań i osiągania celu. Do kształtowania się schematu ciała szczególnie niezbędna jest integracja informacji czuciowych, proprioceptywnych, przedsionkowych i wzrokowych na kilku poziomach ośrodkowego systemu nerwowego. Wszystkie nieprawidłowości przyczyniają się do błędnej percepcji ciała. Należą do nich dysfunkcje rozwoju ruchowego oraz zakłócenia w przyjmowaniu sensorycznych informacji wejściowych i ich przetwarzaniu. Nieprawidłowy schemat ciała jest (poza zaburzeniem rozwoju percepcji) przyczyną trudności w rozwoju procesu czytania, pisania, rozróżnianiu stron prawa – lewa[16].

Funkcją **analizatorów skórno-kinestetycznego i ruchowego** jest odzwierciedlenie w świadomości dotyku, ucisku, bólu, temperatury oraz położenia ruchomych części ciała. Receptory tych analizatorów znajdują się na skórze człowieka oraz w mięśniach, ścięgnach, stawach. Pod wpływem bodźców receptory odbierają impulsy i poprzez drogi nerwowe przekazują je do kory mózgowej. W mózgu następuje proces analizy i syntezy bodźców oraz tego, co się dzieje z naszym ciałem.

Wrażenia kinestetyczno-ruchowe powstają równocześnie z wrażeniami dotykowymi i wzrokowymi. Możliwość wykonania czynności pisania zależy od prawidłowej współpracy analizatora wzroku, dotyku i słuchu[17].

Najgroźniejsze zaburzenia ruchowe, które uniemożliwiają naukę pisania, występują przy poważnych zmianach ruchowych układu nerwowego, spowodowanych najczęściej mózgowym porażeniem dziecięcym.

Najczęstsze objawy zaburzeń rozwoju kinestetyczno-ruchowego to:

- obniżenie precyzji szybkości ruchów docelowych; dzieci z tym zaburzeniem piszą wolno i brzydko; litery są nierówne, zbyt małe lub zbyt duże, wykraczają poza linię lub nie dochodzą do niej (tzw. pismo dysgraficzne); w cięższych przypadkach dziecko może mieć trudności z narysowaniem rombu, kwadratu, a nawet krzyżyka, kółka czy laseczki;
- współruchy (synkinezje), czyli dodatkowe ruchy, niepotrzebne z punktu widzenia rezultatu wykonywanej czynności, na przykład dziecko przy pisaniu pomaga sobie ruchami nóg, tułowia, szyi czy języka;
- wadliwa regulacja napięcia mięśniowego (tonusu), powodująca że dziecko zbyt mocno naciska pióro, ołówek lub długopis, w konsekwencji czego powstają nierówne linie, łuki i kąty liter[18].

Ważny element w rozwoju ruchowym dziecka stanowi prawidłowy przebieg procesu **lateralizacji**. Istota tego procesu

polega na ustaleniu się funkcjonalnej dominacji w obrębie parzyście występujących narządów ruchu. Proces lateralizacji wiąże się ze względną przewagą obu półkul mózgowych. Jednostki wyraźnie prawostronne lub lewostronne wykazują lateralizację jednorodną. Zdarzają się przypadki lateralizacji niejednorodnej, zwanej skrzyżowaną. Może ona przybierać różne kombinacje:

- lewooczność – praworęczność – lewonożność,
- prawooczność – leworęczność – prawonożność.

Lateralizacja skrzyżowana jest niekorzystna w warunkach szkolnych. Drugi rodzaj lateralizacji niekorzystnej to lateralizacja nieustalona (brak dominacji).

U dzieci z zaburzoną koordynacją wzrokowo-manualną spotyka się chaotyczny sposób pisania, w którym występują odwrócone pojedyncze litery, zmiany kolejności liter w sylabach.

Jak wynika z przedstawionego powyżej rejestru, przyczyny niepowodzeń szkolnych dzieci z klas początkowych są różnorodne. Deficyty rozwoju funkcji wzrokowych, słuchowych i ruchowych utrudniają dziecku zdobycie w określonym czasie tych umiejętności i wiadomości szkolnych, które są wyznaczone programem nauczania.

Zaburzenia spostrzeżeń wzrokowych

Istotne znaczenie w procesie nabywania umiejętności pisania i czytania ma **analizator wzrokowy**. Prawidłowy przebieg wzrokowego postrzegania zależy przede wszystkim od prawidłowej budowy gałek ocznych, części receptorycznej analizatora wzrokowego stanowiącej siatkówkę oka, nerwu doprowadzającego oraz korowej części analizatora znajdującego się w mózgu. Analizator wzrokowy nie funkcjonuje w izolacji, lecz we współdziałaniu z innymi analizatorami, jednak to uszkodzenie którejkolwiek z jego części powoduje deformacje w postrzeganiu, co zaburza proces pisania i czytania, a także negatywnie wpływa na przebieg innych czynności wykonywanych przez dziecko w szkole.

Ważną przyczyną trudności w uczeniu się jest zaburzenie spostrzegania wzrokowego. To następstwo defektu korowej części analizatora wzrokowego. W rezultacie zaburzenia analizy i syntezy wzrokowej dziecko wadliwie odzwierciedla kształt liter. Dzieci z zaburzoną percepcją wzrokową mogą mieć poważne kłopoty w różnicowaniu, zapamiętywaniu i odtwarzaniu figur geometrycznych oraz liter. Zaburzenia percepcji kształtu przejawiają się w czytaniu i pisaniu myleniem liter podobnych, różniących się drobnymi elementami graficznymi, na przykład: *a* – *o*, *m* – *n*, *l* – *t*. Podczas przepisywania dziecko gubi litery lub cząstki wyrazów, robi błędy ortograficzne. Zaburzeniom percepcji wzrokowej towarzyszy słaba pamięć wzrokowa, dlatego z trudem utrwalają się obrazy struktur graficznych wyrazów, stanowiące wzory poprawnej pisowni. Zbyt długie skoncentrowanie na rozpoznawaniu liter i syntezie wyrazów powoduje, że dzieci nie mogą opanować łatwo techniki czytania.

Zaburzenia spostrzeżeń słuchowych

Za percepcję dźwięków odpowiedzialny jest **analizator słuchowy**. Ich prawidłowy odbiór możliwy jest wtedy, gdy działa sprawnie narząd słuchu. Zaburzenia analizy i syntezy słuchowej nie są niedosłuchem. Dzieci z zaburzoną analizą i syntezą słuchową mogą prawidłowo słyszeć dźwięki, ale nie potrafią ich wyróżniać z potoku słów. Zdolność prawidłowego różnicowania dźwięków jest nazywana słuchem fonematycznym.

Zakłócenia korowych funkcji analizatora słuchowego mogą się stać przyczyną opóźnienia mowy dziecka. Ma ono ubogi zasób słów, z trudem przyswaja długie i trudne wyrazy. Ma kłopot z poprawnym wypowiadaniem się ustnym i pisemnym, a także z rozumieniem poleceń ustnych i pisemnych. Opóźnienia rozwoju słuchu fonematycznego powodują trudności w nauce czytania oraz w pisaniu ze słuchu.

Czytanie polega na zdolności przetransponowania znaków języka pisanego na odpowiadające im dźwięki mowy, scaleniu tych dźwięków (synteza słuchowa) oraz przyporządkowaniu odczytanemu wyrazowi jego znaczenia. Istotą zaburzeń w czytaniu są trudności dokonania syntezy podczas pisania ze słuchu – analizy słuchowej wyrazu. W przypadkach dużej dysfunkcji słuchowej dyktanda stanowią zlepek przypadkowych liter, sylab zniekształconych wyrazów. Szczególne trudności dotyczą pisowni głosek syczących, szumiących i ciszących: *s*, *z*, *c*, *dz*, *sz*, *rz*, *cz*, *dż*, *ś*, *ź*, *ć*, *dź*; dźwięcznych i bezdźwięcznych: *d* : *t*; *b* : *p*; *g* : *k*; *w* : *f*; głosek tracących dźwięczność w śródgłosie i w wygłosie; zmiękczonych przez znak diakrytyczny oraz przez *i*. Dzieci mają również kłopoty w różnicowaniu ***i*** oraz ***j***, a także mylą samogłoski nosowe ***ą*** i ***ę*** z zestawami głosek -*on*, -*om* i -*en*, -*em*.

Zaburzeniom percepcji słuchowej towarzyszy zwykle słabsza pamięć słuchowa, dlatego dzieci z trudem uczą się tabliczki mnożenia, wierszy, wszelkich ciągów słownych. W nauczaniu tych

dzieci skuteczne są metody oglądowe odwołujące się do spostrzeżeń wzrokowych i bazujące na myśleniu konkretno-obrazowym.

Zaburzenia rozwoju mowy

Przyczyny zaburzeń mowy mają dwa źródła:

1. Zewnątrzpochodne (egzogenne) – tkwiące w środowisku dziecka.
2. Wewnątrzpochodne (endogenne) – tkwiące w samym dziecku.

Przy zaburzeniach mowy dziecka typu środowiskowego nie występują defekty anatomiczne i psychoneurologiczne. Wczesna reedukacja tych zaburzeń daje najczęściej dobre wyniki. Polega ona głównie na stymulacji rozwoju mowy w przedszkolu i w szkole przy współpracy logopedy i rodziców dziecka.

Do głównych zaburzeń mowy wewnątrzpochodnych (endogennych) zalicza się:

- dysglosję – zniekształcenie dźwięków mowy lub niemożność ich wytwarzania na skutek nieprawidłowej budowy narządów mowy lub obniżenia słyszalności;
- dysartrię – zniekształcenie dźwięków mowy lub niemożność ich wytwarzania na skutek uszkodzenia ośrodków i dróg unerwiających narządy mowy;
- dyslalię – opóźnienie w przyswajaniu języka na skutek zwolnionego tempa wykształcania się pewnych funkcji mózgowych;
- afazję – utratę częściową lub całkowitą znajomości języka wskutek uszkodzenia pewnych struktur mózgowych;
- jąkanie – zaburzenia płynności mowy (rytmu i tempa);
- nerwice mowy – mutyzm, jąkanie, zaburzenie tempa mowy, modulacji siły oraz wysokości głosu u osób cierpiących na nerwice;
- oligofazję – niedokształcenie mowy spowodowane upośledzeniem umysłowym;

- schizofazję – zniekształcenie mowy u osób z zaburzeniami myślenia, które są spowodowane chorobami psychicznymi.

Usuwanie zaburzeń mowy jest bardzo skomplikowane. Każda wada wymowy wymaga odrębnego podejścia przy jej rozpoznawaniu i leczeniu. Dzieci z objawami zaburzeń mowy potrzebują ćwiczeń i stałej korekcji. Powinny się znajdować pod opieką logopedy współpracującego z ich rodzicami i nauczycielami. Zaburzenia narządów mowy wpływają na poziom umiejętności edukacyjnych dziecka.

Edukacja dzieci z niepełnosprawnością w szkole masowej

Wszystkie dzieci mają zdolności. Niektóre z nich mają specjalne potrzeby. Przez całe pokolenia u dzieci tych postrzegano wyłącznie słabe strony. Oznaczało to niski poziom wymagań, udaremnianie nadziei i marzeń – wygnanie.

Edukacja dla wszystkich[19]

Dzieci z niepełnosprawnością od niedawna mogą kształcić się wspólnie z dziećmi zdrowymi. Taką możliwość zapewniają **klasy integracyjne**.

Kształcenie i wychowanie dzieci z niepełnosprawnością traktowane jest jako integralna część procesu edukacji. Zespoły klasowe liczą od 15 do 20 uczniów, w tym od 3 do 5 uczniów niepełnosprawnych. Dzieci z niepełnosprawnością przyjmowane są do klasy integracyjnej po wcześniejszym badaniu w poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz uzyskaniu pozytywnej opinii wydanej przez psychologa odnośnie do kształcenia w klasie integracyjnej.

Do klas integracyjnych – zgodnie z rozporządzeniem – kierowane są dzieci: upośledzone umysłowo, niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z autyzmem – w tym z zespołem Aspergera, z niepełnosprawnością ruchową – w tym z afazją, z niepełnosprawnościami sprzężonymi oraz niedostosowane społecznie.

Dzieci z wyżej wymienionymi dysfunkcjami, które znalazły miejsce w klasie integracyjnej, określane są mianem dzieci niepełnosprawnych, sprawnych inaczej, dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych bądź – zgodnie z nową nomenklaturą – dzieci z niepełnosprawnością (z niepełnosprawnościami). W mojej książce określeń tych używam zamiennie, gdyż w dalszym ciągu nazewnictwo nie jest jednoznaczne.

Współcześnie stopniowo usuwa się z podręczników specjalistycznych terminy pejoratywne, takie jak: ułomność, kalectwo, defekt, niedorozwój, w ich miejsce wprowadzając te pojęcia, które sprzyjają integracji społecznej i podkreślają rzeczywiste możliwości osób z różnymi niepełnosprawnościami. Poszukiwanie precyzyjnej terminologii wydaje się kluczową sprawą dla rehabilitacji, jakości życia i wsparcia społecznego. Pojęcie „niepełnosprawność", które jeszcze ćwierć wieku temu było bardzo rzadko używane, obecnie zaczyna wyraźnie dominować. Pamiętać należy jednak, że niepełnosprawność w przypadku człowieka nie oznacza niepełnowartościowości. Niestety teoria i praktyka pedagogiki specjalnej w Polsce i na świecie nie stworzyły precyzyjnej terminologii niepełnosprawności, dlatego będę używać wszystkich określeń.

W klasie integracyjnej pracuje dwóch nauczycieli – wiodący (nauczyciel przedmiotu) i ze specjalnym przygotowaniem (pedagog specjalny), którzy wspólnie odpowiadają za całą klasę i na zasadach partnerskich współpracują ze sobą. Podział obowiązków wychowawczych między nauczycielami jest płynny i wynika z zawartej między nimi umowy. Poza kompetencjami zawodowymi nauczyciel wiodący i pedagog specjalny powinni się nawzajem akceptować, uzupełniać i umieć współpracować, bowiem chaotyczne przejmowanie inicjatywy w klasie czy wzajemne przeszkadzanie gasi jedynie aktywność dzieci i nie buduje pozytywnej atmosfery. Nauczanie w takim zespole wymaga wypracowania szczególnych cech działania w duecie, wykorzystania potencjału i możliwości obu osób.

Klasa integracyjna kształci umiejętność wykonywania pracy indywidualnie i w zespole. **Wszystkie dzieci w klasie integracyjnej realizują program szkoły masowej (identyczny jak w klasach ogólnodostępnych). Program ten w przypadku dzieci niepełnosprawnych jest na bieżąco modyfikowany przez pedagoga specjalnego, który kieruje się sugestią nauczyciela wiodącego co do ważności i przydatności treści (szczególnie w klasach starszych). Realizowane treści dostosowane są do**

indywidualnych potrzeb oraz możliwości dzieci niepełnosprawnych.

W nauczaniu integracyjnym wszyscy uczniowie – bez względu na swoje możliwości intelektualne i psychofizyczne – pracują na lekcji, opierając się na tym samym temacie i współtworząc jednostkę lekcyjną w stopniu zależnym od własnego rozwoju umysłowego.

Założeniem oświaty integracyjnej jest stworzenie dzieciom możliwie jak najkorzystniejszych warunków uczenia, dlatego tak ważne jest przygotowanie odpowiedniego rozkładu materiału (wynikającego z przyjętego do realizacji programu nauczania szkoły masowej), który uwzględni poziom możliwości oraz specjalne potrzeby uczniów w taki sposób, aby każde dziecko wykonywać mogło ten sam lub podobny rodzaj zadań dostosowany do własnych możliwości.

Realizacja celów nauczania i wychowania służy usprawnianiu niezaburzonych funkcji fizycznych i psychicznych, korygowaniu nieprawidłowości rozwojowych, rozwijaniu uzdolnień uczniów, dlatego też organizację pracy dydaktyczno-wychowawczej powinna cechować elastyczność form oraz metod dostosowanych do potrzeb i możliwości dzieci specjalnej troski.

Dzieci z niepełnosprawnością kształcą przede wszystkim umiejętności czytania, pisania, liczenia oraz poprawnego wypowiadania się. Przyswajają wiadomości o przyrodzie, życiu społecznym i kulturze, jak również nabywają niezbędnych umiejętności, które dają możliwość uczestniczenia w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym. Ponadto dzieci uczą się współżycia w grupie, właściwego zachowania się w szkole i w domu, dbałości o porządek, o własne bezpieczeństwo. Celem pracy szkoły jest także stopniowe zapoznanie wychowanka z jego otoczeniem, szkołą, domem rodzinnym, miejscowością, w której mieszka, ze zjawiskami zachodzącymi w przyrodzie w różnych porach roku, w kulturze oraz z najważniejszymi dziejami kraju. Kolejny ważny cel w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością to troska o jego rozwój fizyczny oraz sprawność manualną.

Proces dydaktyczny wspierają **zajęcia rewalidacji indywidualnej**. W ich zakres wchodzą następujące formy pracy dydaktycznej:

- zajęcia logopedyczne,
- terapia manualna,
- zajęcia integracji sensorycznej – SI,
- rehabilitacja,
- zajęcia socjoterapeutyczne.
- **Niewątpliwie zaletami kształcenia integracyjnego są**:
- zaspokojenie indywidualnych potrzeb społecznych i edukacyjnych każdego dziecka,
- zapewnienie każdemu dziecku poczucia bezpieczeństwa oraz akceptacji,
- kształtowanie pozytywnych cech osobowości,
- kształtowanie samodzielności uczniów z niepełnosprawnością,
- przygotowanie dzieci niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie,
- opieka dwóch pedagogów,
- mała liczebność grupy,
- kontakt dzieci zdrowych z ich niepełnosprawnymi kolegami wzmacniający poczucie tolerancji dla cudzej odmienności i niedoskonałości.

Należy jednak pamiętać, że kształcenie integracyjne to nie tylko mało liczna klasa, opieka dwóch pedagogów czy też indywidualne podejście do uczniów… To przede wszystkim ogromna odpowiedzialność ze strony zarówno nauczycieli, jak i rodziców. Rodzice decydujący się na wybór klasy integracyjnej dla swojego dziecka powinni uświadomić sobie, że głównym i najważniejszym celem kształcenia integracyjnego jest uwrażliwienie dzieci zdrowych na potrzeby ich niepełnosprawnych rówieśników, umiejętność akceptacji innych – często odmiennych – zachowań, chęć niesienia pomocy w różnych sytuacjach, jednym słowem: **wspólna** nauka i zabawa. Dlatego też jak najczęściej należy odwoływać się do pięciu koronnych zasad dotyczących integracji:

1. **Integracji nie można narzucać ani do niej zmuszać.**
2. **Integracja to nie tylko 15–20 uczniów i 2 nauczycieli.**
3. **W integracji uczestniczyć musi cała szkoła.**
4. **Integracji można i trzeba się uczyć.**
5. **Integracja zaczyna się w sercu człowieka.**

Wszystkie wartości, jakie uda nam się wpoić dzieciom w dzieciństwie, z pewnością zaowocują w przyszłości. Szkoła bowiem powinna stanowić miniaturowy model społeczeństwa, a przecież każdy z nas chciałby żyć wśród ludzi mądrych, wrażliwych i tolerancyjnych.

Teoretyczne założenia i warunki dobrej integracji

Coraz większą uwagę zwraca się na problemy dotyczące niepełnosprawnych. Nastąpił wzrost zainteresowania wychowaniem i kształceniem integracyjnym. W związku z tym powstały w naszym kraju formalne możliwości podejmowania integracyjnego kształcenia i wychowania dzieci niepełnosprawnych.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty w preambule stwierdza, że

> […] szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki do jego rozwoju. Artykuł 1, pkt. 4 i 5 ustawy zapewniają dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów oraz pobieranie nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci niepełnosprawne zgodnie z indywidualnymi potrzebami[20].

Nauczanie w integracji powinno być realizowane w dobrze przygotowanej placówce. Zgodnie z **Zarządzeniem Ministra Edukacji Narodowej Nr 29 z dnia 4 października 1993 r. (z późniejszymi zmianami) w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego** dobre przygotowanie wymaga spełnienia sześciu podstawowych zasad – takich jak:

1. Zadbanie o zaspokojenie podstawowych potrzeb dzieci niepełnosprawnymi o podłożu psychofizycznym.
2. Objęcie opieką specjalistyczną dzieci z trudnościami w nauce wynikającymi z przyczyn środowiskowych.
3. Stworzenie optymalnych warunków do rozwijania możliwości uczniów zdrowych oraz wyłonienia spośród nich uczniów

zdolnych i indywidualizacja pracy z nimi.
4. Humanizacja procesu kształcenia i wychowania młodego człowieka w szkole.
5. Przygotowanie bazy materialnej w postaci funkcjonalnych sal, pomocy dydaktycznych, gabinetu terapii indywidualnej, przystosowanie salki rehabilitacyjnej.
6. Usunięcie barier architektonicznych[21].

Wyżej wymienione zarządzenie poprzedzało Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Rozporządzenie to określa między innymi

> […] warunki organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy w:
> 1) przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych;
> 2) przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi;
> 3) przedszkolach i szkołach integracyjnych.
>
> § 2.1. Kształcenie dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach […] organizuje się na każdym etapie edukacyjnym, w integracji z pełnosprawnymi rówieśnikami, w środowisku najbliższym ich miejsca zamieszkania.
>
> 2. Warunki i tryb przyjmowania dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie do przedszkoli, szkół i oddziałów […] określają przepisy w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych. […]
>
> § 4.1. Przedszkola, szkoły i oddziały […] zapewniają dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym oraz niedostosowanym społecznie:
> 1) realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
> 2) odpowiednie warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne;

3) realizację programu wychowania przedszkolnego, programu nauczania, programu wychowawczego i programu profilaktyki, dostosowanych do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych, z wykorzystaniem odpowiednich form i metod pracy dydaktycznej i wychowawczej;
4) zajęcia rewalidacyjne lub zajęcia socjoterapeutyczne, stosownie do potrzeb;
5) integrację ze środowiskiem rówieśniczym.

2. Przedszkola, szkoły i oddziały udzielają pomocy rodzicom (prawnym opiekunom) dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w zakresie doskonalenia umiejętności niezbędnych we wspieraniu ich rozwoju[22].

Obecnie kluczowym aktem prawnym dla nauczycieli pracujących w klasach integracyjnych jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. Nr 228, poz. 1490) (dzień publikacji: 2 grudnia 2010 roku, data wejścia w życie: 1 września 2011 roku).

Celem rozporządzenia jest zapewnienie uczniom niepełnosprawnym, niedostosowanym społecznie oraz zagrożonym niedostosowaniem społecznym w specjalnych przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych oraz przedszkolach, szkołach z oddziałami integracyjnymi, jak również przedszkolach i szkołach integracyjnych systemu organizacji kształcenia, wychowania i opieki dostosowanego kompleksowo do ich specjalnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych. Rozporządzenie określa między innymi nowy zakres zadań nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniami niepełnosprawnymi, niedostosowanymi społecznie i zagrożonymi niedostosowaniem społecznym w **przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych**. Zostali oni zobligowani do:

- opracowania dla każdego ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, dostosowanego do indywidualnych potrzeb edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia;
- stosowania zindywidualizowanych form i metod pracy z tymże uczniem.

Ministerstwo Edukacji Narodowej 2 sierpnia 2013 roku dokonało modyfikacji. Poniżej przedstawiam pełne brzmienie tego rozporządzenia, które jasno określa warunki kształcenia, wychowania i opieki uczniów z niepełnosprawnością.

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ

z dnia 2 sierpnia 2013 r.

zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych

Na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm. 2) zarządza się, co następuje:

§ 1. W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. Nr 228, poz. 1490 oraz z 2012 r. poz. 982) wprowadza się następujące zmiany:

1) w § 4 w ust. 1 pkt 4 otrzymuje brzmienie:

„4) inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów, w szczególności zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne”;

2) § 5 otrzymuje brzmienie:

„§ 5. 1. Dla ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego opracowuje się indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, uwzględniający zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego oraz dostosowany do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, zwany dalej „programem".

2. Program określa:

1) zakres i sposób dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, o którym mowa w przepisach w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, w szczególności przez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy z uczniem;

2) zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, w tym w przypadku:

a) ucznia niepełnosprawnego – działania o charakterze rewalidacyjnym,

b) ucznia niedostosowanego społecznie – działania o charakterze resocjalizacyjnym,

c) ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym – działania o charakterze socjoterapeutycznym;

3) formy i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane, zgodnie z przepisami, o których mowa w § 4 ust. 1 pkt 3;

4) działania wspierające rodziców ucznia oraz, w zależności od potrzeb, zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami

pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży;

5) zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne oraz inne zajęcia, odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia, o których mowa w § 4 ust. 1 pkt 4, a w przypadku ucznia gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej – także działania z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego i sposób realizacji tych działań;

6) zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami ucznia w realizacji zadań, o których mowa w § 4 ust. 1.

3. Program opracowuje zespół, który tworzą nauczyciele i specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem, zwany dalej „zespołem".
4. Zespół opracowuje program po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, we współpracy, w zależności od potrzeb, z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, w tym poradnią specjalistyczną.
5. Program opracowuje się na okres, na jaki zostało wydane orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, nie dłuższy jednak niż etap edukacyjny. Program opracowuje się w terminie:
   1) 30 dni od dnia złożenia w przedszkolu lub szkole orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub
   2) 30 dni przed upływem okresu, na jaki został opracowany poprzedni program.
6. Pracę zespołu koordynuje wychowawca klasy, do której uczęszcza uczeń, lub inna osoba wyznaczona przez dyrektora przedszkola lub szkoły.
7. Spotkania zespołu odbywają się w miarę potrzeb.
8. W spotkaniach zespołu mogą także uczestniczyć:
   1) na wniosek dyrektora przedszkola lub szkoły – przedstawiciel poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej;

2) na wniosek lub za zgodą rodziców ucznia albo pełnoletniego ucznia – inne osoby, w szczególności lekarz, psycholog, pedagog, logopeda lub inny specjalista.

9. Zespół, nie rzadziej niż raz w roku szkolnym, dokonuje okresowej wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia, uwzględniając ocenę efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi, zgodnie z przepisami wymienionymi w § 4 ust. 1 pkt 3, oraz, w miarę potrzeb, dokonuje modyfikacji programu. Oceny poziomu funkcjonowania ucznia i modyfikacji programu dokonuje się, w zależności od potrzeb, we współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, w tym poradnią specjalistyczną.
10. Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń mogą uczestniczyć w opracowaniu i modyfikacji programu oraz dokonywaniu oceny, o której mowa w ust. 9.
11. Rodzice ucznia albo pełnoletni uczeń otrzymują, na ich wniosek, kopię programu".

§ 2. 1. Indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne opracowane przed dniem wejścia w życie niniejszego rozporządzenia są realizowane do końca okresu, na jaki zostały opracowane.

2. Zespoły, o których mowa w § 5 ust. 3 rozporządzenia wymienionego w § 1 niniejszego rozporządzenia, w brzmieniu nadanym niniejszym rozporządzeniem, dokonają wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia i dostosują indywidualne programy edukacyjno-terapeutyczne do wymogów określonych w § 5 rozporządzenia wymienionego w § 1 niniejszego rozporządzenia, w brzmieniu nadanym niniejszym rozporządzeniem, w terminie do dnia 30 września 2013 r.

§ 3. Jeżeli orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego złożono w przedszkolu lub szkole, o których mowa w § 1 rozporządzenia wymienionego w § 1 niniejszego rozporządzenia, przed dniem wejścia w życie niniejszego

rozporządzenia, indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowuje się dla ucznia w terminie do dnia 30 września 2013 r.

§ 4. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem następującym po dniu ogłoszenia[23].

Integracja to proces (a nie stan) wspólnego uczenia się w szkołach masowych dzieci zdrowych z dziećmi niepełnosprawnymi w różnym stopniu. Termin **„integracja”** pochodzi z łaciny i oznacza „składanie z całości”.

> Integracja jest procesem przywracania stanu pierwotnego, naturalnego. W pedagogice pojęcie to oznacza: dać szansę wspólnego przebywania, uczenia się i zabawy wszystkim dzieciom[24].

Integracja ze społecznością jest procesem, a nie stanem. Nie polega tylko na umieszczeniu w grupach lub placówkach wraz z innymi. To proces wymagający ciągłej i planowej interakcji z rówieśnikami oraz swobody łączenia się w różne grupy. Potencjalne szkodliwe efekty izolacji oraz segregacji w jakiejkolwiek sytuacji, w tym w placówkach oświatowych, są obecnie dobrze znane. Należą do nich zagrożenia dla kompetencji społecznej oraz rozwoju pozytywnej tożsamości. Proces integracji powinien stanowić istotny element edukacji, niezależnie od tego, gdzie się ona odbywa.

Znaczenie pojęcia „integracja” zostało określone przez wielu autorów. R. Kościelska zauważa, że

> […] integracja w procesie wychowania przebiega w rodzinie, szkole i szerszym środowisku, wśród rówieśników i osób dorosłych. Integracja w rodzinie przebiega od obojętnego traktowania, tolerowania i naturalnego przyjęcia w skład rodziny, aż do świadomego akceptowania. Integracja w szkole jest zagadnieniem bardziej skomplikowanym, szczególnie gdy w grę wchodzą jednostki z większymi odchyleniami. Integracja w szerokim środowisku, wśród rówieśników i dorosłych może przebiegać w formie zorganizowanej: wycieczki, zabawy. Formy niezorganizowane występują w czasie

dowolnych spotkań i zabaw z kolegami, z sąsiadami, w szkole, na ulicy[25].

Według A. Hulka

[…] integracja dzieci i młodzieży niepełnosprawnej polega na uczęszczaniu przez nich do zwykłych szkół i placówek oświatowych na wszystkich poziomach[26].

Celem integracji jest pełne uczestnictwo wszystkich dzieci w edukacyjnym i społecznym życiu w szkołach masowych. Idea integracji polega na włączaniu osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie, na organizowaniu rehabilitacji osób odbiegających od normy w ich naturalnym środowisku społecznym. Jest wyrazem przekonania, że każdy człowiek – także niepełnosprawny – powinien jak najwcześniej i jak najpełniej uczestniczyć w życiu społecznym. Jest umożliwieniem osobom niepełnosprawnym życia w takich warunkach, w jakich ludzie pełnosprawni funkcjonują na co dzień. Integracja zakłada niekoncentrowanie się wyłącznie na upośledzeniu czy brakach osób niepełnosprawnych, ale opieranie się na tym, co potrafią, oraz na ich umiejętnościach. Ma wyzwolić w osobach niepełnosprawnych poczucie sukcesu i własnej wartości.

Zwracając uwagę na zakres funkcjonowania integracji, można wyróżnić **integrację całkowitą i częściową**.

Integracja całkowita zakłada istnienie jednego wspólnego dla osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych systemu kształcenia. Dotyczy to wspólnych placówek oświatowych, głównie szkół, wspólnych zakładów pracy, instytucji kulturalnych.

Integracja częściowa natomiast zakłada zalecenie przyjmowania przez powszechny system oświatowy oraz zakłady pracy i inne instytucje osób z mniejszym stopniem niepełnosprawności.

Wyróżnia się również: **integrację pełną, niepełną i częściową**.

Integracja pełna polega na łączeniu ludzi sprawnych i niepełnosprawnych w jedno społeczeństwo. Pociąga to za sobą tworzenie nowego rodzaju placówek edukacyjnych, w których każdy uczeń znajdzie warunki sprzyjające swemu indywidualnemu rozwojowi bez względu na rodzaj niepełnosprawności.

Integracja niepełna polega na dopełnianiu społeczeństwa osobami niepełnosprawnymi. Do placówek oświatowych włączane są dzieci z zaburzeniami rozwojowymi, o mniejszym ograniczeniu sprawności lub częściowo zrewalidowane.

Integracja częściowa wychodzi naprzeciw możliwościom i potrzebom niepełnosprawnych. Proponuje się, aby integracja ograniczała się do dzieci:

- starszych wiekiem,
- odpowiednio przygotowanych pod względem sprawności i umiejętności,
- dotkniętych lekkim stopniem niepełnosprawności,
- mających zabezpieczoną w swoim środowisku lokalnym stałą pomoc odpowiednich specjalistów.

Ten rodzaj integracji został wprowadzony w dużym zakresie do tradycyjnego szkolnictwa specjalnego. Wyraża się to w:

- otwarciu się szkół i ośrodków specjalnych na środowisko społeczne, nawiązaniu bliskich kontaktów z rodzicami wychowanków i włączaniu rodziców w proces rewalidacji dzieci;
- umożliwieniu dzieciom przebywającym w ośrodkach specjalnych jak najczęstszych powrotów do domu rodzinnego w celu zmniejszenia ich społecznej izolacji;
- włączaniu grup dzieci – uczniów szkół specjalnych – w różne formy działalności w środowisku lokalnym i na rzecz tego środowiska, by pozytywnie zaznaczyć ich obecność.

W. Dykcik wyróżnia także

[…] **integrację społeczną** – jako najwyższą formę spontanicznego uczestnictwa w każdej grupie społecznej na zasadzie pełnosprawnego

jej członka, wymagającą psychopedagogicznego przygotowania obu stron[27].

Pojęcie integracji rozpatruje się ponadto ze względu na liczbę dzieci nią objętych. Wyróżnia się wówczas **integrację indywidualną i grupową**.

Integracja indywidualna występuje wtedy, kiedy dziecko z niepełnosprawnością uczy się w klasie ogólnodostępnej lub integracyjnej. Przykładem takiej integracji jest wprowadzone tzw. zindywidualizowane nauczanie wychowanków realizujących obowiązek szkolny w szkole podstawowej, a zakwalifikowanych do kształcenia specjalnego. O **integracji grupowej** mówimy, gdy dzieci niepełnosprawne tworzą klasę specjalną w szkole masowej, grupę wychowawczą w przedszkolu lub instytucjach opiekuńczych. Przykładem integracji grupowej są klasy specjalne dla dzieci lekko niesprawnych intelektualnie, niedowidzących czy niedosłyszących lub klasy terapeutyczne organizowane dla dzieci z trudnościami w nauce z powodu zaburzeń parcjalnych.

Warunki prawidłowo prowadzonego procesu integracji to:

- humanizacja edukacji,
- zmiana metod i sposobów nauczania,
- zmiana funkcji programu nauczania,
- diagnozowanie osiągnięć rozwojowych dzieci z wykorzystaniem metod obserwacyjnych.

Nauczyciel powinien:

- wybrać takie zadania dla dzieci niepełnosprawnych, aby umożliwić im aktywne uczestnictwo w lekcji, aby motywować je do dalszej nauki (na miarę ich możliwości), uwzględniając ich specyficzne cechy i ograniczenia.

Dla innowacyjnych działań integracyjnych bardzo istotną sprawą jest stosowanie przez nauczyciela prowadzącego lekcję – przy współpracy z pedagogiem specjalnym – **nauczania wielopoziomowego**, którego istotą jest:

- włączanie do wspólnej aktywności wszystkich uczniów,
- plan pracy nauczyciela prowadzącego obejmujący wszystkich uczniów w ramach jednej lekcji, sytuacja, w której nauczyciel potrafi wpleść indywidualne cele edukacyjne dla poszczególnych uczniów do programu całej klasy i realizować je w procesie nauczania.

Przy nauczaniu wielopoziomowym nauczyciel zaspokaja zróżnicowane potrzeby uczniów podczas lekcji, gdy:

- jasno określa myśl przewodnią lekcji lub tematu,
- wybiera metodę prezentacji dostosowaną do możliwości uczniów,
- stosuje odpowiednią metodę oceny pracy ucznia.

Zasady pracy pedagogicznej z uczniem z niepełnosprawnością

Praca z uczniem z niepełnosprawnością powinna być prowadzona ze znajomością zasad działania, które odpowiadają charakterowi udzielanego wsparcia oraz z zastosowaniem reguł postępowania uwzględniających konkretne potrzeby edukacyjne ucznia. Nauczyciel, pracując z uczniem z niepełnosprawnością, ustala wyznaczniki procesu edukacyjnego w indywidualnym przypadku. W zależności od charakteru specjalnych potrzeb ucznia określa: zakres dostosowania programu edukacyjnego, uwarunkowania wynikające z diagnozy ucznia, cele edukacyjne i terapeutyczne, procedury ich osiągania, zasady pracy i oceniania. Wszystkie te informacje powinny znaleźć miejsce w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym, którego przykład zamieszczam w rozdziale piątym.

W ramach zajęć pedagog specjalny zobowiązany jest wykonać dodatkowe czynności, zastosować odpowiednie rozwiązania metodyczne oraz przygotować warunki zewnętrzne, takie jak: odpowiednie miejsce pracy, oświetlenie, pomoce dydaktyczne. Ustalając cele kształcenia, należy się opierać na mocnych, niezaburzonych stronach ucznia. Postawiony cel nie może sprawiać większych trudności ani wymagać długiego czasu realizacji, powinien być powiązany z doświadczeniem i wiadomościami, które ma uczeń. Wdrażanie do stawiania sobie oprócz celów edukacyjnych także celów terapeutycznych pozwoli uczniowi uzyskać poczucie kontroli oraz wiarę w swoje możliwości, jak również zaakceptować własne ograniczenia. Wprowadzanie nowych treści wymagać będzie od pedagoga specjalnego zabiegów ułatwiających wychowankowi poznanie, samodzielną obserwację, wskazanie istotnych, charakterystycznych i typowych cech rzeczy i zjawisk w sposób uwzględniający specjalne potrzeby

edukacyjne. W poznawanie nowych treści i zagadnień zaangażowane są różne sfery funkcjonowania dziecka – emocjonalno-motywacyjna, instrumentalna i społeczna. Różne zatem będą warunki i przebieg uczenia się, obszary zaburzonego i niezaburzonego funkcjonowania i okoliczności, które pedagog specjalny powinien dokładnie rozpoznać, aby optymalnie ułatwić poznanie zarówno bezpośrednie, jak i pośrednie. Tu także należy wykorzystać niezaburzone procesy psychofizyczne ucznia. Poznanie musi być dostosowane do wieku intelektualnego dziecka oraz jego możliwości percepcyjno-poznawczych. Na etapie nabywania, uogólniania i systematyzowania pojęć pedagog specjalny powinien tak aranżować proces kształcenia ucznia, aby jego wiedza była usystematyzowana i spójna. Im więcej wiadomości i doświadczeń ma uczeń, tym łatwiej o uogólnienia, a przecież osoby z niepełnosprawnością mają zazwyczaj mniej doświadczeń i o nieco odmiennym charakterze niż ich rówieśnicy. Pamiętać należy o poznawaniu polisensorycznym, które dostarczy jak najwięcej informacji. Na etapie utrwalania przez zastosowanie w praktyce uczeń z niepełnosprawnością powinien mieć zagwarantowaną wystarczającą ilość czasu na działanie, praca musi odzwierciedlać jego możliwości, a środki dydaktyczne mają być dostosowane do jego potrzeb. Należy podkreślić, że działanie praktyczne ma także duże walory wychowawcze, uczy współdziałania, daje poczucie własnej wartości oraz możliwości, rozwija zainteresowania. Ogniwa procesu edukacji, w skład których wchodzą kontrola i samokontrola osiągniętych przez uczniów kompetencji, są równocześnie elementami diagnozy, rozpoznania wyników procesu uczenia się. W kształceniu uczniów z niepełnosprawnością zarówno nauczyciel, jak i uczeń sprawdzają, w jakim stopniu udało się zrealizować cele edukacyjne i terapeutyczne. Nauczyciel ocenia przede wszystkim wkład pracy ucznia, a nie rezultat, uczeń zaś powinien mieć świadomość i orientować się, co zrobił dobrze, a co źle. Dla prawidłowego przebiegu procesu kształcenia istotne jest, w jakim stopniu uczeń z niepełnosprawnością odczuwa przynależność do środowiska rówieśniczego. Przykre doświadczenia, brak uznania

i wiary we własne siły mogą powodować agresję bądź izolowanie się. Włączanie ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych do grupy sprawnych rówieśników należy starannie przygotować. Uczniowie powinni wiedzieć o trudnościach koleżanki lub kolegi, jej/jego możliwościach, o tym, kiedy powinni, a kiedy nie powinni pomagać i udzielać wsparcia. Zadaniem pedagoga specjalnego jest wykorzystywanie i kreowanie sytuacji, w których wychowankowie mogą działać wspólnie. **Wybór drogi postępowania, ścieżki edukacyjnej, powinien być zawsze i każdego dnia podyktowany dobrem dziecka.**

Poniżej kilka rad dla nauczyciela, jak należy postępować z uczniem z niepełnosprawnością:

1. Traktuj swojego ucznia z niepełnosprawnością w sposób naturalny, tak samo jak innych uczniów.
2. Usamodzielniaj dziecko.
3. Dostosuj sposób komunikowania się do jego możliwości psychofizycznych.
4. Bądź dyskretny i konsekwentny w prezentowaniu wartości.
5. Planuj zajęcia tak, aby uwzględniać specyfikę ucznia wynikającą z jego deficytów rozwojowych, ale jednocześnie w ten sposób, by osiągnąć założone cele.
6. Zachęcaj do działań twórczych.
7. Pobudzaj wyobraźnię.
8. Dawaj przykłady dobrych rozwiązań.
9. Pozwalaj uczniowi z niepełnosprawnością wykorzystywać czas wolny według własnego uznania (z zachowaniem zasad bezpieczeństwa).
10. Nie użalaj się nad uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, nie staraj się w każdej sytuacji stwarzać mu specjalnych warunków do funkcjonowania. Ogranicz to do sytuacji koniecznych.
11. Nie toleruj nieakceptowanych zachowań ucznia tylko z tego powodu, że jest on uczniem z niepełnosprawnością.
12. Wykorzystuj na bieżąco zdarzenia do formułowania przykładów pożądanych zachowań.

13. Prezentuj przykłady różnych zachowań w takiej samej sytuacji.
14. Nie uważaj, że wszystkie trudności i potrzeby ucznia są związane z niepełnosprawnością.
15. Dzieci niepełnosprawne są tak samo różne, jak dzieci zdrowe – i mogą mieć podobne problemy.
16. Oceniając zachowanie ucznia, możesz podkreślić jego poczucie niezależności i wiary we własne możliwości, co będzie wzbudzać motywację i mobilizację do dalszej pracy oraz właściwego postępowania i zachowywania się.
17. Wsłuchuj się w racje dziecka.
18. Podążaj za rozumowaniem dziecka.

Dobry nauczyciel powinien dążyć do ukształtowania zwykłych i bezkonfliktowych stosunków pomiędzy wszystkimi uczniami. W sytuacjach konfliktowych nie zawsze musi być po stronie ucznia z niepełnosprawnością. Jeśli uczeń ten zawinił, rację trzeba przyznać uczniowi zdrowemu, czyli główna zasada integracji brzmi: **traktuj wszystkich na równi, nie dziel dzieci na zdrowe i niepełnosprawne**.

Moje refleksje związane z pracą w klasie integracyjnej

W Polsce od 1989 roku mówi się o integracji dzieci niepełnosprawnych z ich pełnosprawnymi kolegami, co stanowi niejako uznanie prawa dzieci niepełnosprawnych do korzystania z tych samych form kształcenia, z których korzystają uczniowie pełnosprawni. Jednak wraz z rozwojem oświaty integracyjnej pojawiło się mnóstwo niejasności, sprzecznych opinii i pytań: „Czy jest możliwa wspólna realizacja obowiązku szkolnego przez dzieci charakteryzujące się tak odmiennym potencjałem intelektualnym?"; „Czy dzieci zdrowe nie ponoszą strat, ucząc się w jednej klasie z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych?"; „Jak pracować z dziećmi specjalnej troski, na jakie aspekty zwracać uwagę, aby proces kształcenia i wychowania był efektywny?". Z tego typu pytaniami spotykam się bardzo często w mojej pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Aby idea integracji w przedszkolu, szkole czy innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych mogła w praktyce dostarczać wszystkim uczestnikom procesu edukacji – a więc: dzieciom niepełnosprawnym i w pełni sprawnym, nauczycielom, rodzicom, środowisku – pozytywnych, wartościowych doświadczeń, musi być starannie przygotowana oraz powinna spełniać określone warunki:

1. Przy doborze dzieci niepełnosprawnych **obowiązuje zasada pełnej tolerancji**. Integracja wyklucza jakąkolwiek selekcję. Tak więc w grupie integracyjnej powinny się znaleźć dzieci upośledzone umysłowo w stopniu lekkim, z uszkodzeniami narządów ruchu, dzieci z autyzmem, z zaburzeniami emocjonalnymi, z wadami wzroku, słuchu czy mowy. Przy tworzeniu grupy integracyjnej powinno się zwracać uwagę na wszystkich kandydatów. Rzetelny wywiad pedagogiczny

wśród rodziców dzieci zdrowych uchroni nas przed tworzeniem takich grup integracyjnych, którym nie będziemy mogli stworzyć odpowiednich warunków do nauki i wychowania. Zanim podejmiemy decyzję o przyjęciu dziecka do klasy integracyjnej, należy postawić sobie w odniesieniu do każdego kandydata pytanie, czy będzie to korzystne dla każdego ucznia i całej grupy. Ważne bowiem, by dzieci zdolne były w klasie integracyjnej dopingowane, a ich potencjał w całości wykorzystywany i rozwijany.
Rodzice są najbliżej swoich dzieci, najlepiej znają ich potrzeby, reakcje – dlatego decyzja dotycząca wyboru klasy powinna być dokładnie przemyślana, gdyż z moich doświadczeń wynika, że nie wszystkie dzieci są w stanie zaakceptować nieco odmienne zachowanie czy też mniejsze możliwości intelektualne, pomagać swoim niepełnosprawnym kolegom i traktować ich na równi. Nieustanne wyjaśnianie, uświadamianie dzieciom w pełni sprawnym, że obok nich uczą się dzieci specjalnej troski, nie jest – co jeszcze raz podkreślam – rolą wyłącznie szkoły, ale także domu rodzinnego.

2. **Im wcześniej dzieci sprawne i z niepełnosprawnością spotkają się razem**, tym łatwiej przebiegać będzie proces wzajemnego zrozumienia, zaufania i akceptacji.
3. **Liczebność w klasach** integracyjnych nie powinna przekraczać 20 uczniów, w tym 3–5 uczniów o słabszej kondycji fizycznej bądź umysłowej. Zwiększanie ponad minimum liczby dzieci z deficytami rozwojowymi nie powinno być praktykowane.
4. **Grupę integracyjną prowadzi dwóch pedagogów** – nauczyciel wiodący (nauczyciel przedmiotu) oraz pedagog specjalny (nauczyciel ze specjalnym przygotowaniem pedagogicznym), którzy na zasadach partnerskich współpracują ze sobą.
5. **Humanizacja edukacji** – każde dziecko jest inne i ma swoją indywidualną drogę rozwoju, ważne jest pełne poznanie potrzeb i aspiracji edukacyjnych dziecka,

stymulowanie rozwoju, a przede wszystkim zaspokojenie potrzeb.

6. **Zmiana metod i sposobów nauczania** – odejście od percepcyjno-odtwórczych form aktywności dzieci na rzecz szeroko rozumianej aktywizacji uczniów.
7. **Zmiana funkcji programu nauczania** – rozwijanie wielokierunkowej aktywności dzieci, wykorzystanie treści programowych z uwzględnieniem potrzeb edukacyjnych dzieci i wspieraniem ich aktywności.
8. **Diagnozowanie osiągnięć rozwojowych dzieci** z wykorzystaniem metod obserwacyjnych – zastosowanie indywidualnej normy gwarantuje, że postępy dzieci niepełnosprawnych zostaną dostrzeżone i docenione.
9. **Do tej formy współżycia nie należy zmuszać** ani rodziców, ani dzieci, ani pedagogów, choć warto pamiętać, że integracji można i trzeba się uczyć.

Przypomnieć należy, że integracja to proces (a nie stan) wspólnego uczenia się w szkołach masowych dzieci zdrowych razem z dziećmi niepełnosprawnymi w różnym stopniu.

Sprawą podstawową jest wiedza, postawa oraz takie zaangażowanie nauczycieli, aby zgodnie z określonymi możliwościami dziecka i z możliwie najlepszym uwzględnieniem jego biopsychicznych utrudnień funkcjonalnych – optymalnie je wspierali i wzmacniali najmniej zaburzone funkcje.

Nauczyciel powinien wybrać takie zadania dla dzieci z niepełnosprawnością, aby umożliwić im aktywne uczestnictwo w lekcji, aby motywować je do dalszej nauki (na miarę ich możliwości), uwzględniając ich specyficzne cechy i ograniczenia.

W nauczaniu integracyjnym wszyscy uczniowie, bez względu na swoje możliwości intelektualne i psychofizyczne, pracują na lekcji na podstawie tego samego tematu. Ważne jest jednak dostosowanie wymagań do możliwości wychowanków. Uczniowie zatem, realizując ten sam temat, współtworzą jednostkę lekcyjną w stopniu zależnym od własnego rozwoju umysłowego. Założeniem oświaty integracyjnej nie jest „przerobienie

programu", ale stworzenie dzieciom możliwie jak najkorzystniejszych warunków uczenia się. Bardzo ważne jest przygotowanie odpowiedniego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego – w skrócie IPET – wynikającego z przyjętego do realizacji programu nauczania szkoły masowej, uwzględniającego poziom możliwości i specjalne potrzeby uczniów – wówczas każde dziecko będzie wykonywać ten sam lub podobny rodzaj zadań dostosowany do własnych możliwości. Nauczycielom, którzy zaczynają pracę z dziećmi z niepełnosprawnością, proponujemy i polecamy przygotowanie (oprócz indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, który zgodnie z rozporządzeniem o udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej należy opracować dla każdego ucznia mającego orzeczenie o kształceniu specjalnym) odpowiedniego rozkładu materiału, który znacznie ułatwi kompleksowe przygotowanie kolejnych lekcji.

Pedagog specjalny, który bezpośrednio pracuje z dziećmi niepełnosprawnymi, tworząc indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, musi odpowiedzieć sobie na szereg pytań. Najważniejsze z nich to:

- jakie treści zawarte w programach szkoły masowej należałoby uwzględnić w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi (znajdą się bowiem takie zagadnienia, które pozostaną całkowicie poza zasięgiem możliwości uczniów niepełnosprawnych);
- jakie wiadomości i umiejętności powinien zdobyć uczeń niepełnosprawny, realizując program szkoły masowej;
- z jakich pomocy dydaktycznych korzystać;
- w jaki sposób oceniać i motywować do nauki.

W tym celu należy podjąć odpowiednie działania:

Krok I to wykrycie i opisanie specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka. Ta praca wymaga ogromnego zaangażowania pedagoga specjalnego oraz zespołu nauczycieli i specjalistów – psychologa, logopedy, rehabilitanta.

Krok II to dogłębna analiza dokumentacji dzieci niepełnosprawnych, orzeczeń lekarskich i wszelkich opinii. Równie ważnymi ekspertami w procesie diagnozowania dziecka są jego rodzice. To od nich czerpie się bezcenną wiedzę o wychowanku, jak również udziela się im potrzebnego wsparcia.

Krok III to uważna obserwacja ucznia, jego indywidualnych możliwości i potrzeb, wreszcie dokonujących się zmian osobowości wychowanków. Systematyczny kontakt z dzieckiem pozwala rozpoznać zaburzone funkcje, możliwości edukacyjne ucznia oraz wypracować odpowiednie metody pracy w procesie nauczania i usprawniania zaburzonych funkcji.

W mojej pracy – szczególnie w początkowej fazie edukacji szkolnej wychowanków – bardzo pomocna okazała się **karta obserwacji ucznia**, która umożliwiła mi odnotowywanie wszystkich cennych spostrzeżeń związanych ze sferą dydaktyczną i wychowawczą każdego ucznia według wcześniej ustalonych kryteriów. Kryteria te może wypracować każdy nauczyciel, biorąc pod uwagę cechy indywidualne, możliwości i potrzeby swoich wychowanków. Karta obserwacji ucznia wraz z uwagami stanowi cenne źródło informacji, które na bieżąco przekazywane są rodzicom wychowanka, jak również ułatwia konstruowanie oceny opisowej semestralnej i rocznej.

Przykładowe karty obserwacji ucznia klasy I w wersji bardziej rozbudowanej i skrótowej zawarte są w części szóstej mojej książki.

Rola pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej

Podczas lekcji **w klasie integracyjnej nieoceniona jest praca i pomoc pedagoga specjalnego**, który najlepiej zna możliwości swoich podopiecznych, ich potrzeby i upodobania. Bardzo mylą się ci, którzy uważają, że obecność pedagoga specjalnego na lekcjach w klasie integracyjnej jest zbędna, a uczniowie mający orzeczenie o kształceniu specjalnym mogą się uczyć w klasach ogólnodostępnych. To pedagog specjalny dobiera odpowiednie zadania przeznaczone do wykonania przez uczniów, decyduje, czy należy zastosować powiększoną czcionkę, który fragment tekstu wybrać, w jakiej formie przekazać trudniejsze partie materiału, w jaki sposób przekształcić ćwiczenia zawarte w obowiązujących podręcznikach itp., pamiętając o zasadzie indywidualizacji, która nieustannie obowiązuje.

Pomoc pedagoga specjalnego jest również bardzo ważna podczas pokonywania trudności, jaką napotykają uczniowie na swojej szkolnej drodze, przekraczając próg pomiędzy klasą III a IV – i dotyczy to nie tylko wychowanków niepełnosprawnych, choć mimo wszystko zdrowym dzieciom mniej czasu zajmuje oswojenie się z nową salą lekcyjną, innymi pracowniami, nowymi nauczycielami i nieco większymi wymaganiami. Dlatego też w tym czasie tak ważna jest pomoc pedagoga specjalnego, osoby, która zna uczniów – i tych zdrowych, i tych z niepełnosprawnością – od klasy I, zna możliwości i potrzeby każdego z nich, reakcje na określone bodźce, sytuacje, które mogą wywołać lęk i niepokój. Pedagog specjalny jest wreszcie osobą, która współprowadzi daną lekcję, pomaga wszystkim uczniom rozwiązywać problemy, czuwa, by dzieci bezpiecznie przemieszczały się z piętra na piętro, do innej pracowni, by wychowankowie zdrowi – szczególnie w tym czasie – pomagali pakować się swoim niepełnosprawnym

rówieśnikom, by wspólnie spędzali czas na przerwie, zapraszając do zabawy wszystkie dzieci, tak aby każde miało szansę odnaleźć się w społeczności uczniowskiej całej szkoły.

Nie można zapomnieć, że praca w klasie integracyjnej to praca dwóch nauczycieli – pedagoga specjalnego oraz nauczyciela wiodącego (nauczyciela przedmiotu), którzy w równym stopniu odpowiadają za całą klasę.

Nie ma gotowego schematu czy recepty na to, jak powinien wyglądać podział obowiązków między uczącymi w klasie integracyjnej. Jest to zawsze rodzaj indywidualnej umowy. Pedagog specjalny może na przykład przejąć kontrolę nad sprawami wychowawczymi klasy z racji swej ciągłej obecności przy dzieciach i (dotyczy to szczególnie klas IV–VI) oceniać zachowanie uczniów, omawiać kwestie wychowawcze z rodzicami podczas zebrań bądź indywidualnych konsultacji czy też załatwiać bieżące sprawy organizacyjne z klasą. Nie jest to jednak wymóg. Warto pamiętać, że podział obowiązków wychowawczych nie może zostać narzucony odgórnie, powinien być raczej płynny i wynikać z obustronnej umowy. Dlatego też na wstępie należy określić własne oczekiwania i wspólnie ustalić zasady i formy współpracy – najlepiej oparte na wzajemnym zaufaniu i partnerstwie – którym sprzyjać będzie praca w serdecznej i życzliwej atmosferze, wymiana doświadczeń i pokonywanie codziennych trudności.

Ocenianie uczniów z niepełnosprawnością

Ocenianie uczniów z niepełnosprawnością budzi wiele kontrowersji. Dzieci, kierując się wewnętrzną motywacją, pracują chętnie i angażują się w wykonanie powierzonych im zadań. Jednak wysiłek dziecka niepełnosprawnego włożony w opanowanie danych partii materiału jest nieporównywalnie większy niż każdego innego ucznia. Co zrobić, aby obiektywnie ocenić niepełnosprawnego wychowanka, nie krzywdząc przy tym uczniów zdrowych i nie budząc w nich poczucia, że ocena ich niepełnosprawnego kolegi jest zawyżona?

Ocenianie osiągnięć edukacyjnych polega na rozpoznawaniu przez nauczycieli poziomu i postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych, które wynikają z podstawy programowej i realizowanego programu nauczania. W procesie monitorowania rozwoju dziecka należy wykorzystywać różnorodne okazje do diagnozowania i gromadzenia wyników obserwacji, a także uwzględniać różnice indywidualne. Ocenianie powinno być naturalnym zjawiskiem towarzyszącym nauczaniu i uczeniu się, połączonym z udzielaniem wsparcia.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1491) nakłada na nauczycieli wymóg uwzględniania w ocenach:

- poziomu opanowania przez ucznia wiadomości i umiejętności z zakresu wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla I etapu edukacyjnego,

- wskazań dotyczących potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia związanych z przezwyciężaniem trudności w nauce lub rozwijaniem uzdolnień; każdy nauczyciel ma obowiązek przy ustalaniu oceny klasyfikacyjnej uwzględnić wpływ zaburzeń lub odchyleń na poziom osiągnięć i zachowania uczniów.

W zalecanych sposobach osiągania zamierzonych celów edukacyjnych wymienić należy:

- dokładne poznawanie ucznia i jego otoczenia (przeprowadzenie szczegółowej diagnozy, systematyczne obserwowanie i ocenianie postępów, poznanie osobowości ucznia i preferowanych przez niego sposobów uczenia się, rozpoznawanie środowiska rodzinnego);
- dostosowywanie wymagań do indywidualnych możliwości ucznia (zwrócenie uwagi na specjalne i specyficzne potrzeby edukacyjne po uzyskaniu niezbędnych informacji od specjalistów), dobór metod nauczania i mediów, aranżowanie środowiska edukacyjnego;
- systematyczną i twórczą współpracę z rodzicami lub opiekunami dziecka (organizowaną według bieżących potrzeb), kształtowanie kultury pedagogicznej rodziców, stałą komunikację szkoła – dom[28].

Monitorowanie osiągnięć ucznia i systematyczne ocenianie postępów są niezbędne w procesie nauczania i wychowania. Monitorowanie to systematyczne gromadzenie informacji o warunkach, przebiegu i rezultatach działań dydaktyczno-wychowawczych, nieustanne obserwowanie i badanie efektów realizacji programu nauczania. To także ewaluacja przez nauczyciela własnej pracy.

Przejawami działań nauczyciela dążącego do sporządzenia oceny czytelnej dla ucznia i rodzica oraz spełniającej funkcje informacyjne i motywujące są:

- gromadzenie i dokładne analizowanie informacji o postępach poznawczych i psychomotorycznych oraz reakcjach emocjonalnych dzieci;

- rozpoznanie i określenie indywidualnych potrzeb edukacyjnych uczniów, profilu rozwoju;
- obserwowanie szkolnej kariery dziecka i wspieranie jej, wzmacnianie naturalnej motywacji uczenia się;
- diagnozowanie osiągnięć edukacyjnych ucznia;
- okresowe sprawdzanie wiadomości i umiejętności;
- gromadzenie informacji o środowisku domowym, przebiegu rozwoju dziecka we wcześniejszym okresie oraz danych uzyskanych w bieżącej komunikacji z rodzicami lub opiekunami dziecka, które stanowią kontekst interpretacyjny postępów edukacyjnych;
- informowanie rodziców o przebiegu rozwoju dziecka;
- przestrzeganie zalecanych warunków i sposobów realizacji treści kształcenia zawartych w podstawie programowej.

Oceniając postępy edukacyjne, warto doceniać wysiłek i wytrwałość wychowanków w dążeniu do celu. Należy pamiętać, że uczniowie różnią się tempem rozwoju i nie wszyscy w tym samym czasie opanują umiejętności takie, jak: czytanie, pisanie, liczenie oraz zachowania społecznie akceptowane. Kryteria oceniania postępów edukacyjnych uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi będą stanowić cele zaplanowane do osiągnięcia i określone w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym.

Jedynym rozsądnym wyjściem jest indywidualizowanie oceniania oraz umiejętne prowadzenie rozmów z uczniami na temat możliwości edukacyjnych kolegów – tylko wówczas uczniowie zdrowi dostrzegą włożony przez swoich niepełnosprawnych rówieśników wysiłek i będą ich wspierać w kolejnych działaniach, co z pewnością okaże się korzystne dla wszystkich.

Zdrowi wychowankowie w sposób naturalny akceptują wśród siebie kolegów niepełnosprawnych. Czasami potrzebują jednak pewnej zachęty i wyjaśnień dotyczących ich możliwości i ograniczeń. Wyjaśnienia te zwykle przyjmują ze zrozumieniem i bez specjalnego zdziwienia.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (ze zmianami z dn. 17.11.2010 r.)

> […] **nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych, odpowiednio do jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych**[29].

Rozporządzenie to nakłada na nauczyciela obowiązek dostosowania – na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej bądź orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub nauczania indywidualnego – wymagań edukacyjnych do indywidualnych predyspozycji psychofizycznych ucznia, do jego potrzeb i możliwości edukacyjnych. Uczniowie posiadający opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej bądź orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – to ci, u których stwierdzono różnego rodzaju zaburzenia i dysfunkcje rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie obowiązującym wymaganiom. Zasada o dostosowaniu wymagań edukacyjnych dotyczy również pracy z uczniem, który nie ma orzeczenia bądź opinii, ale jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – na podstawie ustaleń zawartych w opracowanym dla niego planie działań wspierających.

Mówiąc o **specyficznych trudnościach w uczeniu się** – mam na myśli ogólny termin dotyczący zróżnicowanej

> […] grupy zaburzeń przejawiających się poważnymi trudnościami w rozumieniu i posługiwaniu się mową i pismem oraz w zakresie zdolności matematycznych. Zaburzenia te są uwarunkowane

wewnętrznie i wywołane dysfunkcjami centralnego układu nerwowego. Mimo iż trudności w uczeniu się mogą współwystępować z innymi deficytami (np. sensorycznymi, upośledzeniem umysłowym, zaburzeniami społecznymi i emocjonalnymi) oraz w powiązaniu z oddziaływaniami zewnętrznymi (np. różnice kulturowe, niewystarczające/niewłaściwe nauczanie, czynniki psychogenne), nie są one rezultatem tych deficytów czy oddziaływań.
[…] zdiagnozowanie specyficznych trudności w uczeniu wykluczają:

- wada słuchu,
- wada wzroku,
- „widoczne" zaburzenia neurologiczne, powodujące trudności także w innych dziedzinach życia,
- niepełnosprawność intelektualna,
- choroby somatyczne,
- zła sytuacja rodzinna dziecka,
- wadliwe metody nauczania,
- czynniki emocjonalne (np. brak motywacji do nauki) i behawioralne wywierające niekorzystny wpływ na koncentrację uwagi i spełnianie poleceń nauczyciela, tym samym upośledzając zdolność dziecka do nauki[30].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 228, poz. 1419) pojęcie specyficznych trudności w uczeniu się definiuje następująco: specyficzne trudności w uczeniu się odnoszą się do uczniów w normie intelektualnej, którzy mają trudności w przyswajaniu treści nauczania, wynikające ze specyfiki ich funkcjonowania percepcyjno-motorycznego i poznawczego, nieuwarunkowane schorzeniami neurologicznymi.

M. Bogdanowicz już w latach sześćdziesiątych, określając specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu jako syndrom zaburzeń, nazwany dysleksją rozwojową, „[…] wprowadziła pojęcia opisujące ich formy:

- dysgrafia – trudności w opanowaniu kształtnego, czytelnego pisma o zadowalającym poziomie graficznym;

- dysortografia – trudności w opanowaniu poprawnej pisowni, zgodnej z regułami ortograficznymi danego języka;
- dysleksja – izolowane trudności w czytaniu bez towarzyszących im innych zaburzeń rozwoju umiejętności szkolnych”[31];
- dyskalkulia – specyficzne trudności w uczeniu się matematyki.
- Specjalne potrzeby edukacyjne są specyficzne również dla uczniów zdolnych.

Dostosowywanie wymagań to zastosowanie do sformułowanych wymagań edukacyjnych takich kryteriów, które uwzględniają możliwości i ograniczenia, a więc dysfunkcje oraz mocne strony rozwoju i funkcjonowania dziecka. Wymagania te powinny być dostosowane do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych ucznia w każdym czasie – zaraz po uzyskaniu przez nauczyciela informacji, że uczeń posiada opinię, orzeczenie lub jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole. Wymagania dla tych uczniów muszą być także określone na poszczególne stopnie (oceny) szkolne[32].

Obrazując specyfikę dostosowania wymagań edukacyjnych, posłużyć się można naszym językiem ojczystym – jeżeli

[…] jednym z wymagań edukacyjnym z języka polskiego na poziomie koniecznym jest umiejętność wyszukiwania najważniejszych informacji w tekście podczas cichego czytania, to dla dziecka z problemami dyslektycznymi będzie to wyszukiwanie najważniejszych informacji w tekście podczas cichego czytania z wykorzystaniem pytań pomocniczych przygotowanych przez nauczyciela.

Podstawowym celem dostosowania wymagań jest wyrównanie szans edukacyjnych uczniów, umożliwienie osiągania sukcesów oraz zapobieganie wtórnym zaburzeniom sfery emocjonalno-motywacyjnej.

Obszary dostosowania obejmują:

- warunki procesu edukacyjnego, tj. zasady, metody, formy, środki dydaktyczne;
- zewnętrzną organizację nauczania (np. posadzenie ucznia słabosłyszącego w pierwszej ławce);

- warunki sprawdzania poziomu wiedzy i umiejętności (metody i formy sprawdzania i kryteria oceniania)[33].

Dostosowując wymagania do indywidualnych potrzeb, predyspozycji czy dysfunkcji dziecka, nie można zapominać o ocenianiu zachowania. Wspominane wcześniej rozporządzenie MEN wyraźnie mówi, że przy **ustalaniu oceny klasyfikacyjnej zachowania ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia lub odchylenia rozwojowe, należy uwzględnić wpływ zdiagnozowanych zaburzeń lub odchyleń na jego zachowanie na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej**, **w tym poradni specjalistycznej**. Warto o tym pamiętać, oceniając na przykład zachowanie ucznia ze zdiagnozowaną nadruchliwością bądź nadpobudliwością.

Nauczycieli, studentów i rodziców, którzy są zainteresowani problematyką dostosowania wymagań edukacyjnych, odsyłam do źródła: http://pedagogszkolny.pl/viewpage.php?page_id=71 oraz do materiałów z konferencji *Dostosowanie wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Instytut Doskonalenia Nauczycieli „Wiedza” w Katowicach, gdzie szczegółowo opisane zostały praktyczne rozwiązania dotyczące dostosowania wymagań na poszczególnych przedmiotach w przypadku konkretnych zaburzeń i dysfunkcji ucznia.

Praca w grupach

W klasie integracyjnej bardzo duże znaczenie ma **praca w grupach**, podczas której każdy uczeń, bez względu na swój potencjał intelektualny, jest kimś ważnym, ma własne miejsce i określone zadanie do spełnienia. Jednym słowem – jest pełnoprawnym, nieodzownym elementem pracy grupowej i dąży do osiągnięcia wspólnego sukcesu. Dlatego też warto pamiętać o stosowaniu tej formy pracy podczas zajęć lekcyjnych.

Z prawidłowo zorganizowanej pracy w grupach wynikają korzyści zarówno dla ucznia, jak i dla nauczyciela.

Korzyści dla ucznia

Praca w grupach:

- zapewnia większe poczucie bezpieczeństwa,
- rozwija wiarę we własne możliwości,
- sprzyja podejmowaniu nowych zadań,
- umożliwia wzajemne uczenie się dzieci,
- daje możliwość dzielenia się pomysłami,
- kształci umiejętność współpracy i współdziałania,
- uczy pełnienia ról,
- uczy tolerancji, życzliwości, uwrażliwia na innych (co w przypadku klasy integracyjnej jest bardzo ważne),
- zwiększa odpowiedzialność za siebie i innych,
- uczy przestrzegania przyjętych zasad.

Podczas współdziałania w grupie często dochodzi do konfrontacji różnych punktów widzenia, w wyniku czego dynamizuje się aktywność poznawcza uczniów, co prowadzi z kolei do nowych sposobów rozumowania: argumentowania, wyjaśniania, formułowania myśli. Walor wychowawczy pracy

w grupie stanowi niewątpliwie rozwijanie poczucia wspólnoty oraz współdziałania z zespołem, co przeciwdziała rozwojowi skłonności egoistycznych i egocentrycznych, kształtujących się pod wpływem współzawodnictwa indywidualnego. Należy również wziąć pod uwagę, że niepowodzenie zespołowe jest mniej przykre niż indywidualne, a porażka doznana przez grupę nie wytwarza poczucia mniejszej wartości, będącego nieraz następstwem niepowodzeń szkolnych.

Uczniowie podczas współdziałania w grupie pełnią rozmaite funkcje. Grupa funkcjonuje dobrze, gdy obsadzone są wszystkie role: zarówno te ważne ze względu na sprawną realizację zadań, jak i te istotne dla współżycia i rozwoju grupy. To grupa podejmuje decyzje, ustalając przydział ról. Niektóre dzieci z własnej inicjatywy obierają rolę liderów, inne zaś czekają na wskazówkę bądź doping nauczycieli. Istotne jest, by członkowie grupy odpowiadali za wyniki swojej pracy przed grupą, a grupa przed klasą, zaś każdy uczeń miał szansę pełnienia różnych ról w różnym czasie.

Umiejętność obcowania z innymi ludźmi pozwala dziecku wpływać na własne życie i otoczenie, decyduje o relacjach z rówieśnikami, rodzicami, nauczycielami i innymi dorosłymi. Dom, szkoła, grupa koleżeńska są miejscami, w których dziecko może zaspokoić swoje potrzeby psychiczne oraz przeżyć ważne doświadczenia w kontaktach z innymi, co odgrywa bardzo istotną rolę w rozwoju jego osobowości. W tych miejscach dziecko odnosi sukcesy i niepowodzenia, dowiaduje się, czy jest kochane, akceptowane, lubiane; doświadcza, jak jego zachowanie wpływa na innych i jak jest przez nich odbierane.

Ważne, aby dzieci były świadome, że w kontaktach z innymi mogą wiele otrzymywać, jak również wiele dawać: pomoc, życzliwość, zrozumienie, wzajemne wsparcie; że w razie trudności mogą liczyć na innych, zamiast poszukiwać niekonstruktywnych sposobów rozwiązywania problemów. Wszystkie te czynniki z pewnością pomogą dzieciom w późniejszych latach szkolnych i w dorosłym życiu, gdyż przeżywanie uczuć i emocji jest

naturalną reakcją na to, co dzieje się w naszych kontaktach z otoczeniem, jest czymś zdrowym i naturalnym.

Edukacja integracyjna jest ideą słuszną, przyszłościową, ale wymaga odpowiedzialności, gruntownej wiedzy, określonych warunków i postaw. Podstawą tego procesu jest człowiek – dziecko uwikłane w relacje ze światem, rozwiązujące problemy, trudności, dylematy; dziecko rozumiejące i przeżywające.

Stworzenie systemu edukacji integracyjnej dla wszystkich ma na celu danie uczniom o specjalnych potrzebach perspektywy pełnego – na miarę ich możliwości – udziału w społeczeństwie i kulturze, zminimalizowanie – dzięki szkole – skutków niepełnosprawności. Sprawą najwyższej wagi jest, by edukacja wprowadzała do życia, aby przygotowywała do życia w całej jego pełni i różnorodności. Dlatego też **integracja** musi się dokonywać w atmosferze wzajemnego obdarowywania się, w drodze gruntownej weryfikacji zakorzenionych uprzedzeń wobec niepełnosprawności i specjalnych potrzeb w szkolnictwie.

Praca w klasie integracyjnej – pomimo napotykanych trudności, wielu poświęceń, a czasami wyrzeczeń – przynosi oczekiwane sukcesy, o czym świadczy duże zainteresowanie rodziców przyszłych pierwszoklasistów, którzy chcą zapisać swoich wychowanków do oddziałów integracyjnych, jak również opinie rodziców dzieci – zarówno tych zdrowych, jak i z niepełnosprawnością – będących w utworzonych już zespołach klasowych. Najcenniejszym jednak świadectwem jest pozytywny i przyjazny stosunek dzieci zdrowych do ich niepełnosprawnych rówieśników, codzienne kontakty pełne życzliwości, ciepła, akceptacji i wyrozumiałości.

Sprawni inaczej istnieją w środowisku jako spora liczebnie mniejszość i byłoby zakłamaniem, gdyby pełnosprawnym dzieciom nie pozwalano z nimi przebywać czy gdyby zaprzeczano ich obecności. Tak więc warto często oraz przy każdej okazji rozmawiać z dziećmi i dorosłymi o niepełnosprawności, ograniczeniach, które istnieją w świecie zarówno dzieci, jak i dorosłych. Sposobem na przybliżenie wymienionych powyżej

zagadnień nie musi być długi, nudny wykład, lecz na przykład zajęcia, których scenariusze zamieszczam poniżej.

Scenariusz zajęć dla uczniów
pt. *Uczymy się żyć razem. Dni tolerancji i integracji*

Cele:

- upowszechnienie postawy tolerancji, akceptacji, odpowiedzialności za siebie i innych wśród wszystkich uczniów szkoły;
- upowszechnienie idei integracji wśród dzieci;
- podnoszenie jakości i skuteczności oddziaływań mających na celu prawidłowe, wzajemne relacje dzieci zdrowych i niepełnosprawnych;
- uświadomienie problemów, z jakimi na co dzień spotykają się osoby niepełnosprawne.

Adresat:

- uczniowie **klas IV** szkoły podstawowej.

Czas realizacji:

- dwie godziny lekcyjne.

Metody pracy:

- burza mózgów,
- dyskusja klasowa,
- drama,
- gry i zabawy,
- karty pracy dla każdego ucznia,
- praca ze słownikiem.

Środki dydaktyczne:

- karta pracy „Moje ciało”;
- słownik wyrazów obcych;
- magnetofon, kaseta z nagranymi dźwiękami z otoczenia;
- karteczki z nazwami uczuć;
- zapałki, rękawiczka, szalik do zasłonięcia oczu.

Zasady pracy podczas zajęć:

- mówi tylko jedna osoba, reszta słucha, nie przeszkadza;
- każdy ma prawo zabrać głos;
- nie wolno nikogo wyśmiewać, poniżać, lekceważyć;
- każdy mówi tyle, ile chce, jeśli nie chce zabrać głosu – nie zmuszamy go;
- każdy mówi we własnym imieniu (wypowiedzi typu „ja”);
- nie krytykujemy, nie oceniamy wypowiedzi – każdy ma prawo do własnego zdania, wyrażania własnych – nawet odmiennych – poglądów;
- wyrażamy poglądy w sposób kulturalny, by nie ranić uczuć innych.

Przebieg zajęć:

1. Wykonanie karty pracy „Moje ciało”.
   Karta przedstawia sylwetkę człowieka. Uczniowie wpisują to, co można zrobić dzięki sprawnym poszczególnym częściom ciała (na przykład przy nogach: gra w piłkę nożną, przy rękach: pomoc w zakupach mamie, przy głowie: rozwiązanie trudnego zadania matematycznego itp.).
2. Pojęcie „niepełnosprawni” – burza mózgów.
   Wychowawca klasy prosi o podanie słów, rzeczy, pojęć, które kojarzą się uczniom z hasłem „niepełnosprawni”. Wychowankowie wspólnie z nauczycielem ustalają, które z podanych rzeczy mają charakter pozytywny, a które negatywny. Jeżeli uczniowie nie wskazali słowa „tolerancja”, nauczyciel podaje to hasło jako podstawowe w odniesieniu do pojęcia „niepełnosprawni”.
3. Wyszukiwanie w słowniku wyrazów obcych hasła „tolerancja”.
   Wybrany uczeń odczytuje ze słownika definicję pojęcia „tolerancja”. Uczniowie własnymi słowami próbują wyjaśnić to słowo.
4. Miniwykład nauczyciela na temat tolerancji, integracji w naszej szkole, funkcjonowania klas integracyjnych, stosunku do dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

5. Zabawy przybliżające uczniom problematykę poszczególnych rodzajów niepełnosprawności.

   Rozpoznawanie dźwięków z otoczenia.
   Uczniowie siedzą w kręgu z zamkniętymi oczami. Słuchają różnorodnych dźwięków otoczenia nagranych na kasecie magnetofonowej. Próbują odgadnąć, co to za dźwięki (pomoce: magnetofon, kaseta z dźwiękami z otoczenia).

   Przeszkody i przewodnik.
   Spośród uczniów nauczyciel wybiera cztery pary. Jedna osoba w parze ma zasłonięte oczy, druga jest przewodnikiem. Przewodnik prowadzi „niewidomego", udziela mu wskazówek, w którą stronę ma iść, ile kroków, aby być bezpiecznym (można ustawić na drodze bezpieczne przeszkody). Zadaniem każdej pary jest dotrzeć do wskazanego kąta sali. Pary mogą wykonywać ćwiczenie jednocześnie lub kolejno.

   Rozmowa klasowa po zakończeniu zabaw.
   Ze światem jakich osób kojarzą Ci się te zabawy? Jak się czułeś (czułaś) jako osoba niewidoma, poruszając się z zasłoniętymi oczami? Czy osoby „niewidome" czuły się bezpiecznie ze swoim przewodnikiem? Co czuł przewodnik?

   Zgadywanka.
   Odczytywanie słów z ruchu warg. Chętny uczeń bezgłośnie wypowiada wyrazistymi ruchami warg słowa wskazane na kartce (lub powiedziane na ucho) przez nauczyciela. Inny uczeń stara się odgadnąć, jakie to słowa. Można wprowadzić jako utrudnienie proste zdania.

   Przekaż bez słów.
   Chętni uczniowie losują karteczki z nazwami uczuć. Ich zadaniem jest przekazanie klasie za pomocą ruchu, gestów, mimiki wylosowanych uczuć. Nie można używać dźwięków. Klasa próbuje odgadnąć prezentowane hasła.

Rozmowa klasowa po zakończeniu zabaw.
Problemy jakich osób przedstawiają te zabawy? Czy łatwo wyrażać uczucia bez użycia słów, dźwięków? Czy osoby przedstawiające uczucia zawsze zostały prawidłowo zrozumiane przez innych? W jakich sytuacjach osoby słabosłyszące lub niesłyszące mogą mieć największe problemy? Jak możemy im pomóc?

Ograniczenia.
Nauczyciel wyłania chętne pary uczniów. Na ławce rozsypane są zapałki. Jedno dziecko z pary otrzymuje grubą rękawicę (rękawicę kuchenną lub grubą rękawiczkę). Na sygnał nauczyciela dzieci zbierają zapałki do pudełek, a ich koledzy mierzą czas i ponaglają. Zamiana ról w parach.

Zrób to inaczej.
Uczniowie na kartkach piszą proste zdanie dyktowane przez wychowawcę. Piszą jednak tą ręką, której nie używają zazwyczaj do pisania.

Rozmowa klasowa po zakończeniu zabaw.
Jak czuło się każde dziecko, gdy nie mogło wykonać tak prostego zadania? Co przeszkadzało wychowankom w tej sytuacji? Co pomogłoby im w wykonaniu zadania z zapałkami? Co czuli, gdy łatwa dotąd czynność – pisanie prostych słów – stała się trudna, a rezultaty niezadowalające (mało staranne litery, wykraczanie poza liniaturę itp.)? Czego mogą więc potrzebować osoby niesprawne ruchowo?

Pytania podsumowujące:
– Jakie refleksje nasuwają się Wam po tych zabawach?
– W jaki sposób możemy okazywać szacunek dzieciom niepełnosprawnym w naszej szkole?

6. Podsumowanie zajęć.
   Praca w grupach. Wykonanie (na dużym formacie) prac

plastycznych dotyczących przeprowadzonych zajęć i tematu *Uczymy się żyć razem*. Technika dowolna.

Scenariusz zajęć dla uczniów pt. *Uczymy się żyć razem*

Cele:

- upowszechnienie idei integracji wśród dzieci;
- podnoszenie jakości i skuteczności oddziaływań mających na celu prawidłowe, wzajemne relacje dzieci zdrowych i niepełnosprawnych;
- zapoznanie dzieci z pojęciem „tolerancja”;
- rozwijanie świadomości własnych zalet i wad.

Adresat:

- uczniowie **klas V** szkoły podstawowej.

Czas realizacji:

- dwie godziny lekcyjne.

Metody pracy:

- burza mózgów,
- dyskusja klasowa,
- drama,
- karty pracy dla każdego ucznia,
- praca ze słownikiem.

Środki dydaktyczne:

- karta pracy „Moje mocne strony”,
- słownik wyrazów obcych.

Zasady pracy podczas zajęć:

- mówi tylko jedna osoba, reszta słucha, nie przeszkadza;
- każdy ma prawo zabrać głos;
- nie wolno nikogo wyśmiewać, poniżać, lekceważyć;
- każdy mówi tyle, ile chce, jeśli nie chce zabrać głosu – nie zmuszamy go;

- każdy mówi we własnym imieniu (wypowiedzi typu „ja”);
- nie krytykujemy, nie oceniamy wypowiedzi – każdy ma prawo do własnego zdania, wyrażania własnych – nawet odmiennych – poglądów;
- wyrażamy poglądy w sposób kulturalny, by nie ranić uczuć innych.

Przebieg zajęć:

1. Karta pracy „Moje zalety i wady”.
   Chętni uczniowie omawiają swoją kartę pracy. Czy łatwo jest wskazać u siebie słabe punkty? Czy umiemy wskazać i docenić własne zalety?
2. Zabawa w kręgu.
   Każdy uczeń przygotowuje kartkę podpisaną u góry. Puszczamy kartki w obieg zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Każdy uczeń na kartce danej osoby wypisuje jej mocne strony, zalety, coś, w czym jest dobra, najlepsza (jedna rzecz). Zabawa trwa, dopóki kartki nie wrócą do swoich właścicieli.
3. Dzielenie się wrażeniami.
   Chętne osoby mogą się podzielić opiniami ze swojej kartki.
   – Czy własne opinie zgadzają się z opiniami innych dzieci?
   – Jaką Twoją zaletę koledzy i koleżanki wskazywali najczęściej?
   – Czy dowiedziałeś (dowiedziałaś) się czegoś nowego o sobie dzięki tej zabawie?
   – Czy coś Cię zaskoczyło?
4. Rozmowa klasowa na temat tolerancji.
   – Czy ktoś w swoich zaletach wpisał, że jest tolerancyjny?
   – Czy ktoś uważa się za osobę tolerancyjną?
   – Co to jest tolerancja?
   – Co Waszym zdaniem oznacza „być tolerancyjnym”?
5. Miniwykład nauczyciela na temat tolerancji, integracji w naszej szkole, funkcjonowania klas integracyjnych, stosunku do dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

6. Praca w grupach.
   III grupa – wychowankowie wyszukują w słownikach pojęcie „tolerancja”, wypisują je na szarym papierze.
   III grupa – uczniowie otrzymują duży arkusz papieru, na środku którego widnieje napis: „JESTEM TOLERANCYJNY”. Podają propozycje odpowiedzi na pytanie: „Co to znaczy, że ktoś jest tolerancyjny?” i wpisują je na arkuszu wokół hasła głównego w formie „słoneczka”. Uczniowie mogą też skorzystać z propozycji podanych przez nauczyciela (wypisane na kartce lub na tablicy).
   Propozycje odpowiedzi:
   – szanuje zdanie innych,
   – jest pozbawiony uprzedzeń,
   – nie kpi z czyjejś rodziny,
   – nie wyśmiewa się z wierzeń i przekonań innych,
   – nie poniża osób niepełnosprawnych.
   III grupa – uczniowie na karcie pracy podają propozycje odpowiedzi na pytanie: „W jaki sposób może przejawiać się tolerancja na co dzień w klasie, w szkole?”.
   IV grupa – uczniowie na karcie pracy podają propozycje odpowiedzi na pytanie: „Co to znaczy być tolerancyjnym wobec osób niepełnosprawnych?”.
7. Podsumowanie. Prezentacja pracy grupowej.
   Każda grupa przedstawia pozostałym wyniki swojej pracy. Arkusz z definicją tolerancji oraz arkusz „JESTEM TOLERANCYJNY” można powiesić na gazetce lub w innym miejscu w klasie.

Propozycja na drugą godzinę lekcyjną:

1. Scenki dramowe dotyczące zaproponowanych i wylosowanych tematów. Praca w grupach. Uczniowie mogą sami zaproponować temat scenki. Wybrany temat może realizować kilka grup. Możliwość wykorzystania rekwizytów, przebrań bądź dialogów.
   Tematy:

- jestem tolerancyjny wobec osób niepełnosprawnych,

- jestem tolerancyjny wobec osób z innego kraju,
- jestem tolerancyjny wobec osób wyznających inną religię,
- jestem tolerancyjny wobec osób ubierających się inaczej.

Scenariusz zajęć dla uczniów pt. *Uczymy się żyć razem*

Cele:

- upowszechnienie idei integracji wśród dzieci;
- podnoszenie jakości i skuteczności oddziaływań mających na celu prawidłowe, wzajemne relacje dzieci zdrowych i niepełnosprawnych;
- zapoznanie dzieci z pojęciem „tolerancja”;
- rozwijanie świadomości własnych zalet i wad.

Adresat:

- uczniowie **klas VI** szkoły podstawowej.

Czas realizacji:

- dwie godziny lekcyjne.

Metody pracy:

- burza mózgów,
- dyskusja klasowa,
- drama,
- karty pracy dla każdego ucznia,
- praca ze słownikiem.

Środki dydaktyczne:

- karta pracy „Moje zalety i wady”,
- słownik wyrazów obcych.

Zasady pracy podczas zajęć:

- mówi tylko jedna osoba, reszta słucha, nie przeszkadza;
- każdy ma prawo zabrać głos;
- nie wolno nikogo wyśmiewać, poniżać, lekceważyć;
- każdy mówi tyle, ile chce, jeśli nie chce zabrać głosu – nie zmuszamy go;

- każdy mówi we własnym imieniu (wypowiedzi typu „ja”);
- nie krytykujemy, nie oceniamy wypowiedzi – każdy ma prawo do własnego zdania, wyrażania własnych – nawet odmiennych – poglądów;
- wyrażamy poglądy w sposób kulturalny, by nie ranić uczuć innych.

Przebieg zajęć:

1. Karta pracy „Moje zalety i wady”.
   Chętni uczniowie omawiają swoje karty pracy. Czy łatwo jest wskazać u siebie słabe punkty? Czy umiemy wskazać i docenić własne zalety?
2. Zabawa w kręgu.
   Każdy uczeń przygotowuje kartkę podpisaną u góry. Puszczamy kartki w obieg zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Każdy uczeń na kartce danej osoby wypisuje jej mocne strony, zalety, coś, w czym jest dobra, najlepsza (jedna rzecz). Zabawa trwa, dopóki kartki nie wrócą do swoich właścicieli.
3. Dzielenie się wrażeniami.
   Chętne osoby mogą się podzielić opiniami ze swojej kartki.
   – Czy własne opinie zgadzają się z opiniami innych dzieci?
   – Jaką Twoją zaletę koledzy i koleżanki wskazywali najczęściej?
   – Czy dowiedziałeś (dowiedziałaś) się czegoś nowego o sobie dzięki tej zabawie?
   – Czy coś Cię zaskoczyło?
4. Rozmowa klasowa na temat tolerancji.
   – Czy ktoś w swoich zaletach wpisał, że jest tolerancyjny?
   – Czy ktoś uważa się za osobę tolerancyjną?
   – Co to jest tolerancja?
   – Co Waszym zdaniem oznacza „być tolerancyjnym”?
5. Miniwykład nauczyciela na temat tolerancji, integracji w naszej szkole, funkcjonowania klas integracyjnych, stosunku do dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

6. Praca w grupach.
   III grupa – uczniowie wyszukują w słownikach pojęcie „tolerancja”, wypisują je na szarym papierze.
   III grupa – uczniowie otrzymują duży arkusz papieru, na środku którego widnieje napis „JESTEM TOLERANCYJNY”. Podają propozycje odpowiedzi na pytanie: „Co to znaczy, że ktoś jest tolerancyjny?” i wpisują je na arkuszu wokół hasła głównego w formie „słoneczka”. Uczniowie mogą też skorzystać z propozycji podanych przez nauczyciela (wypisane na kartce lub na tablicy).
   Propozycje odpowiedzi:
   – szanuje zdanie innych,
   – jest pozbawiony uprzedzeń,
   – nie kpi z czyjejś rodziny,
   – nie wyśmiewa się z wierzeń i przekonań innych,
   – nie poniża osób niepełnosprawnych.
   III grupa – uczniowie podają na karcie pracy propozycje odpowiedzi na pytanie: „W jaki sposób może się przejawiać tolerancja na co dzień w klasie, w szkole?”.
   IV grupa – uczniowie podają na karcie pracy propozycje odpowiedzi na pytanie: „Co to znaczy być tolerancyjnym wobec osób niepełnosprawnych?”.
7. Podsumowanie. Prezentacja pracy grupowej.
   Każda grupa przedstawia pozostałym wyniki swojej pracy. Arkusz z definicją tolerancji oraz arkusz „JESTEM TOLERANCYJNY” można powiesić na gazetce lub w innym miejscu w klasie.

Propozycja na drugą godzinę lekcyjną:

1. Wykonanie plakatu dotyczącego tematu zajęć *Uczymy się żyć razem*. Przez tydzień uczniowie gromadzą informacje z Internetu, z prasy itp. na temat tolerancji, integracji osób niepełnosprawnych, klas integracyjnych oraz zdjęcia. Na drugiej godzinie wykonują w grupach na dużym formacie (na przykład szary papier) plakat na ten temat. Gotowe plakaty

uczniowie zawieszają na klasowej gazetce lub w innym miejscu sali.

Karta pracy „Moje ciało”

Oto szkic sylwetki człowieka. Co Twoim zdaniem można zrobić, osiągnąć dzięki sprawnym poszczególnym częściom ciała? Wpisz w odpowiednie miejsca.

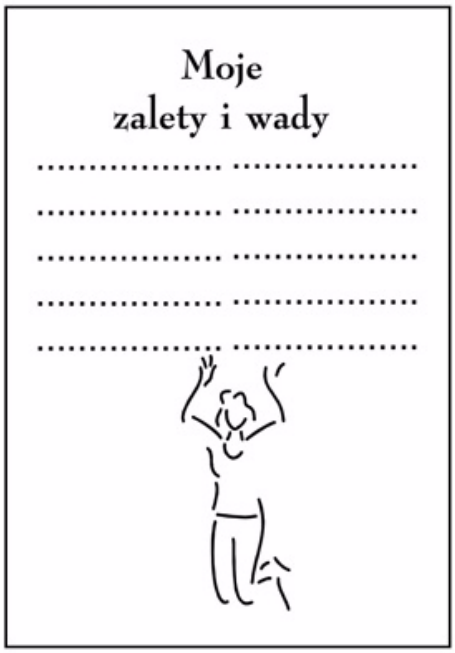

Opracowanie własne pedagogów specjalnych – Aleksandry Tomkiewicz-Bętkowskiej, Agnieszki Zioła-Nadolny, Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

---

1 K. Kirejczyk (red.), *Upośledzenie umysłowe – pedagogika*, PWN, Warszawa 1981, s. 67.
2 Z. Sękowska, *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 1985, s. 78.
3 A.M. Clarke, A.D.B. Clarke, *Upośledzenie umysłowe*, PWN, Warszawa 1971.
4 K. Kirejczyk (red.), *Upośledzenie umysłowe…*, dz. cyt.
5 J. Kostrzewski, I. Wald, *Podstawowe wiadomości o upośledzeniu umysłowym* [w:] K. Kirejczyk (red.), *Upośledzenie umysłowe…*, dz. cyt.
6 I. Czajkowska, K. Herda, *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne w szkole*, WSiP, Warszawa 1996, s. 28.
7 J. Sowa, *Pedagogika specjalna w zarysie*, Fosze, Rzeszów 1997, s. 31.

8 M. Kościelska, *Oblicza upośledzenia*, PWN, Warszawa 1995, s. 128.
9 M. Doroszewka, *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 1991, s. 20.
10 Z. Sękowska, *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 1985, s. 148.
11 W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997, s. 212.
12 Tamże, s. 213.
13 M. Bogdanowicz, *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991, s. 76.
14 E. Waszkiewicz, *Stymulacja psychomotorycznego rozwoju dzieci 6–8 letnich*, WSiP, Warszawa 1991, s. 31.
15 Z. Przyrowski, *Dysfunkcje integracji sensorycznej i deficyty fragmentaryczne w zespole mózgowego porażenia dziecięcego*, WSiP, Warszawa 1998.
16 Tamże, s. 146.
17 I. Czajkowska, K. Herda, *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne…*, dz. cyt., s. 42.
18 I. Czajkowska, K. Herda, *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne…*, dz. cyt., s. 43.
19 Na podstawie dokumentu opracowanego przez Komitet ds. Oświaty Zintegrowanej.
20 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 95), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425, dostęp: 17.02.2015.
21 Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej Nr 29 z dnia 4 października 1993 r. (z późniejszymi zmianami) w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego (Dz.U. MEN Zarządzenie nr 29 z dnia 4.10.1993 r. Nr 9).
22 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. Nr 19, poz. 167), http://www.frysztak.pl/oswiata/aktualnosci/organizacja_ksztalcenia_dzieci_niepelnosprawnych.pdf, dostęp: 16.02.2015.
23 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 sierpnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2013 r. poz. 957), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000957, dostęp: 16.02.2015.

24 R. Łąkowski (red.), *Encyklopedia popularna*, PWN, Warszawa 1982, s. 196.
25 R. Kościelska, *Integracja społeczna niepełnosprawnych umysłowo*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1995, s. 26.
26 A. Hulek, *Integracyjny system kształcenia i wychowania*, PWN, Warszawa 1997, s. 492.
27 W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, dz. cyt., s. 79.
28 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1491), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102281490, dostęp: 17.02.2015.
29 http://www.kuratorium.katowice.pl/userfiles/file/BIP/Nadzor_pedagogiczny/wspomaganie/zmienione_akty_prawne_pdf_2010_2011/MA_%20ocenianie.pdf, dostęp: 11.01.2015.
30 http://pedagogszkolny.pl/viewpage.php?page_id=71, dostęp: 13.01.2015.
31 Tamże.
32 Tamże.
33 Tamże.

Część 2

Organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej we współczesnej szkole

Organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 7 maja 2013 r. Nr 228, poz. 532) (weszło w życie dnia 8 maja 2013 r.) – stosuje się do uczniów uczęszczających do publicznych przedszkoli, szkół i placówek, które potrzebują udzielenia pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a także do ich rodziców oraz nauczycieli.

Do organizowania i udzielenia pomocy, na zasadach określonych w rozporządzeniu, obowiązane są publiczne przedszkola oraz oddziały przedszkolne zorganizowane w szkole podstawowej, publiczne szkoły oraz publiczne placówki, o których mowa w art. 2 pkt 3, 3a, 5 i 7 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 ze zm.).

W rozporządzeniu w szczególności określono, że: pomoc psychologiczno-pedagogiczna świadczona uczniom w przedszkolu, szkole i placówce polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych wychowanka oraz rozpoznawaniu jego indywidualnych możliwości psychofizycznych, wynikających w szczególności: **z niepełnosprawności, z niedostosowania społecznego, z zagrożenia niedostosowaniem społecznym, ze szczególnych uzdolnień, ze specyficznych trudności w uczeniu się, z zaburzeń komunikacji językowej, z choroby przewlekłej, z sytuacji kryzysowych lub traumatycznych, z niepowodzeń edukacyjnych, z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, ze sposobem spędzania czasu wolnego i z kontaktami środowiskowymi, wreszcie z trudności adaptacyjnych związanych z różnicami kulturowymi lub ze zmianą środowiska edukacyjnego, w tym związanych z wcześniejszym kształceniem za granicą**.

Korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce jest **dobrowolne i nieodpłatne**.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczną w przedszkolu, szkole i placówce organizuje **dyrektor**.

Pomocy psychologiczno-pedagogicznej na zasadach określonych w rozporządzeniu mają obowiązek udzielać **nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych oraz specjaliści** wykonujący w przedszkolu, szkole i placówce zadania z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w szczególności: **psycholodzy, pedagodzy, logopedzi, doradcy zawodowi i terapeuci pedagogiczni**.

„W porównaniu z dotychczasowym stanem prawnym nowe przepisy wprowadzają między innymi następujące zmiany:

- wśród specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej wskazano, obok specjalistów dotychczas

wymienionych, terapeutów pedagogicznych;

- katalog osób i instytucji, które mogą inicjować udzielanie przez przedszkole, szkołę i placówkę pomocy psychologiczno-pedagogicznej, uzupełniono o dyrektora przedszkola, szkoły lub placówki, kuratora sądowego, pracownika socjalnego, asystenta rodziny oraz pielęgniarkę środowiska nauczania i wychowania lub higienistkę szkolną;
- wskazano, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu, szkole lub placówce udzielana jest w trakcie bieżącej pracy z uczniem; uzupełniono również katalog form pomocy udzielanej przez szkoły (o warsztaty) oraz przedszkolu i placówce pomoc psychologiczno-pedagogiczna (o możliwość organizowania zajęć rozwijających uzdolnienia); wprowadzono również regulacje dotyczące szkół dla dorosłych (wśród form pomocy udzielanej przez te szkoły wskazano zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej, a także porady, konsultacje, warsztaty i szkolenia);
- uzupełniono o wychowawców grup wychowawczych katalog osób prowadzących zajęcia rozwijające uzdolnienia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze oraz zajęcia specjalistyczne;
- określono czynności, jakie nauczyciele, wychowawcy grup wychowawczych i specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem, podejmują w celu udzielenia dzieciom i młodzieży odpowiedniej formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej (§ 19 ust. 1 i 2 rozporządzenia);
- zrezygnowano z obligatoryjnego tworzenia zespołu dla każdego ucznia wymagającego pomocy, do którego zadań należało planowanie i koordynowanie udzielanej uczniowi pomocy (zadania te wykonywał będzie wychowawca klasy bądź dyrektor przedszkola lub placówki, którego obowiązkiem będzie współpraca z rodzicami oraz, w zależności od potrzeb, z nauczycielami, specjalistami i poradnią psychologiczno-pedagogiczną);
- zniesiono obowiązek opracowywania kart indywidualnych potrzeb ucznia oraz planów działań wspierających na rzecz

indywidualnych lub grupowych programów pomocy psychologiczno-pedagogicznej dokumentowanej w dzienniku zajęć (w przypadku uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego wnioski do dalszej pracy uwzględniane będą dodatkowo w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym”[1];

- usunięto wymóg minimalnej liczby uczniów na zajęciach danego typu, co oznacza, że zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone nawet dla jednego ucznia;
- zajęcia rozwijające uzdolnienia i dydaktyczno-wyrównawcze trwają 45 minut, a zajęcia specjalistyczne 60 minut, przy czym dopuszcza się prowadzenie tych zajęć w czasie krótszym niż 60 minut, zachowując łączny tygodniowy czas zajęć ustalony dla danego ucznia.

Nadmienić należy, że uczniowie z niepełnosprawnościami mający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego winni być objęci, jeżeli jest taka potrzeba, podobnie jak pozostałe dzieci – formami pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Oprócz zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej należy im organizować zajęcia rewalidacyjne zgodnie z zaleceniami zawartymi w orzeczeniu poradni psychologiczno-pedagogicznej. Mówi o tym § 4 ust. 1 pkt 4 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490) wraz ze zmianami z dnia 2 sierpnia 2013 r., w którym czytamy, że szkoła zapewnia obok zajęć specjalistycznych z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej,

> […] inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów,

w szczególności zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne[2].

Wprowadzone zmiany, jak wskazuje Ministerstwo Edukacji Narodowej, uwzględniają rekomendacje, prośby, opinie i uwagi kierowane do Ministerstwa Edukacji Narodowej przez osoby reprezentujące środowiska nauczycieli, rodziców, dyrektorów przedszkoli, szkół i placówek systemu oświaty, partnerów społecznych, a także przez przedstawicieli organów sprawujących nadzór pedagogiczny i organów prowadzących szkoły[3].

---

1 *Nowe zasady udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, http://www.samorzad.lex.pl/czytaj/-/artykul/nowe-zasady-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej, dostęp: 17.02.2015.

2 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102281490, dostęp: 17.02.2015.

3 *Nowe zasady udzielania i organizacji pomocy…*, dz. cyt.

Część 3

Rewalidacja indywidualna jako forma wspierająca kształcenie dziecka z niepełnosprawnością w szkole masowej

Rewalidacja indywidualna – jej cele i zadania

Celem zajęć rewalidacji indywidualnej jest wyrównywanie braków w zakresie intelektualnym i psychoruchowym dziecka, które są spowodowane zaburzeniami somatycznymi, psychicznymi bądź niesprzyjającymi warunkami rodzinnymi i środowiskowymi, a także braków wynikających z deficytów rozwojowych, słabszej predyspozycji psychofizycznej i intelektualnej dziecka do nauki, jak również stymulowanie, dynamizowanie rozwoju, czyli aranżowanie takich sytuacji, w których wszystkie funkcje mogą się uaktywnić (polisensoryczność), oraz stwarzanie warunków kształtujących nowe motywacje, a przede wszystkim **usprawnianie i fortioryzacja (wzmacnianie) tych sił biologicznych i tych funkcji psychicznych, które są w dziecku najsilniejsze i najmniej zaburzone**.

System pracy z dzieckiem polega na opracowaniu programu i form pracy dostosowanych do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia oraz do rodzaju zaburzeń, również liczba

godzin przeznaczonych na określone zadanie i tematykę zajęć jest uzależniona od indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów uczestniczących w zajęciach. Dobór ćwiczeń i metody ich prowadzenia zależą od rodzaju i złożoności zaburzeń oraz od wieku dziecka. Większość dzieci z niepełnosprawnością przejawia małą ruchliwość procesów intelektualnych, zwolnione tempo myślenia, trudności w skupieniu uwagi oraz ubóstwo mowy. Występują u nich zaburzenia analizatorów: wzrokowego, słuchowego i ruchowego.

Podczas zajęć rewalidacji indywidualnej bardzo ważne jest oddziaływanie terapeutyczno-wychowawcze, na które składa się pomoc dzieciom w przezwyciężaniu urazów i lęków związanych z trudnościami w nauce przez:

- zabawowy charakter zajęć rewalidacyjnych,
- stosowanie wzmocnień pozytywnych (częste zachęty i pochwały),
- uczenie doprowadzania zadania do końca,
- uczenie odporności na sytuacje trudne,
- aktywny udział w zajęciach i zabawach.

Zajęcia rewalidacji indywidualnej powinny się odbywać w pracowni bogato wyposażonej w odpowiednie pomoce dydaktyczne. Niezbędne są środki dydaktyczne, które ułatwiają pracę z dzieckiem mającym zarówno trudności w nauce, jak również wady wymowy oraz zaburzenia psychoruchowe.

Ramowy program rewalidacji indywidualnej

I ETAP

I. Wyrównanie niedoborów i zaburzeń rozwojowych.

1. Usprawnianie motoryki i ćwiczenie sprawności manualnej. Są to ćwiczenia ruchowe o charakterze relaksacyjnym i usprawniającym. Mają na celu rozluźnienie rąk w stawach barkowych, łokciowych i nadgarstkowych. Stopniowo przechodzi się do ćwiczeń kształcących precyzyjne ruchy rąk:

   - ilustrowanie ruchami: lotu ptaka, otrzepywania rąk z wody itp.;
   - ćwiczenia rozmachowe;
   - modelowanie w glinie i plastelinie;
   - wyrywanie i naklejanie;
   - nawlekanie koralików;
   - wycinanie nożyczkami;
   - haftowanie i szycie;
   - zabawy z wodą;
   - ćwiczenia umiejętności graficznych.

2. Ćwiczenia analizy i syntezy wzrokowej oraz orientacji przestrzennej:

   - rozpoznawanie na obrazkach przedmiotów i czynności oraz werbalizacja;
   - określanie stosunków przestrzennych;
   - dobieranie par jednakowych obrazków według stopnia trudności;
   - układanie obrazków i przedmiotów po lewej i prawej stronie, na górze, na dole, pod, nad, obok, za, przed;

- układanie obrazków i przedmiotów w szeregu według kolejności, w jakiej były pokazywane;
- dobieranie części do całego obrazka;
- układanie obrazków z części;
- wyodrębnianie różnic między obrazkami;
- wykrywanie niedorzeczności w treści obrazków;
- grupowanie przedmiotów według koloru, kształtu, wielkości;
- segregowanie przedmiotów według ich przeznaczenia;
- dobieranie jednakowych form geometrycznych (kwadrat, trójkąt, prostokąt, wielokąt);
- tworzenie kompozycji z figur geometrycznych;
- składanie z części – zwierzątek, zabawek, kwiatów;
- kończenie zaczętych rysunków, na przykład rysowanie kompozycji geometrycznych według wzoru.

3. Usprawnianie analizy i syntezy słuchowej oraz koordynacji ruchowo-słuchowej i ruchowo-słuchowo-wzrokowej:

- rozpoznawanie różnych odgłosów z najbliższego otoczenia;
- odtwarzanie rytmu i wiązanie go z układem przestrzennym;
- ćwiczenia ruchowo-słuchowe na wałeczkach z piaskiem (według metody dobrego startu);
- ćwiczenia ruchowo-słuchowo-wzrokowe – wzory graficzne wprowadza się zgodnie z zasadą stopniowania trudności; do poszczególnych wzorów dobiera się odpowiednie piosenki;
- podział zdań na wyrazy i wyrazów na sylaby;
- rozpoznawanie i wyodrębnianie głosek w wyrazach.

II ETAP

II. Rozwój umiejętności czytania i pisania:

1. Analiza i ćwiczenia w pisaniu sylab i wyrazów – utrwalenie znajomości liter oraz różnicowanie samogłosek i spółgłosek.

2. Czytanie i pisanie sylab oraz wyrazów.
3. Różnicowanie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych.
4. Praca nad usprawnianiem czytania:
    - czytanie indywidualne sylabowe i całościowe,
    - czytanie głośne i ciche z jednoczesnym rozumieniem treści,
    - ćwiczenia w zakresie tempa i płynności czytania.
5. Usprawnianie pisania:
    - ćwiczenia w kształtnym pisaniu liter małego i wielkiego alfabetu (kreślenie liter w sposób całościowy jednym płynnym ruchem ręki);
    - ćwiczenia w prawidłowym łączeniu liter w wyrazach;
    - przepisywanie pod kierunkiem nauczyciela;
    - samodzielne przepisywanie wyrazów i zdań (zwracanie uwagi na właściwą wielkość liter i równomierne odstępy między literami oraz wyrazami);
    - stosowanie różnych rodzajów pisania: przepisywanie, pisanie z pamięci, pisanie ze słuchu;
    - samodzielne układanie i zapisywanie pojedynczych zdań, na przykład z podanym wyrazem, na temat obrazka, przedmiotu, wydarzenia (przestrzeganie zasad pisowni zdania – wielka litera, kropka, przecinki przy wyliczeniu).

Opracowanie własne pedagogów specjalnych – Beaty Błachut, Aleksandry Tomkiewicz-Bętkowskiej, Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach – na podstawie materiałów otrzymanych podczas kursów dla nauczycieli „Rewalidacja indywidualna” oraz „Oligofrenopedagogika”.

Wskazówki do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością podczas zajęć rewalidacji indywidualnej

Zajęcia rewalidacji indywidualnej mogą się odbywać indywidualnie z uczniami wymagającymi odpowiednich ćwiczeń lub w zespołach, w których jest nie więcej niż trzech wychowanków z podobnymi zaburzeniami – zgodnie z zaleceniami poradni psychologiczno-pedagogicznej. Każde dziecko ma najczęściej dwie (bądź więcej – w zależności od potrzeb) godziny rewalidacji tygodniowo. Pedagog specjalny prowadzi dziennik, w którym znajduje się plan zajęć rewalidacji, jak również odnotowuje czas i przebieg zajęć.

Podczas zajęć pedagog nie może dopuszczać do znużenia, zmęczenia i przykrych przeżyć u dzieci. Prowadzący powinien stwarzać pogodną atmosferę, budzić u ucznia wiarę we własne siły, mobilizować dziecko do przezwyciężania trudności. Formy i metody pracy z wychowankiem powinny być stale aktualizowane i uzupełniane.

Ćwiczenia dotyczące usprawniania nauki czytania, pisania i liczenia poprzedza się licznymi ćwiczeniami wstępnymi. W pierwszym okresie ćwiczy się orientację przestrzenną, orientację położenia własnego ciała, wyrabia się sprawność manualną, zwraca się szczególną uwagę na ćwiczenia w zakresie percepcji wzrokowej i słuchowej. Następnym etapem jest realizowanie ćwiczeń w zakresie analizy i syntezy wzrokowej, słuchowej, koordynacji wzrokowo-słuchowej oraz ćwiczeń w czytaniu, pisaniu i liczeniu. Zajęcia te powinny być prowadzone w formie zabawowej, nieprzypominającej lekcji, z wykorzystaniem różnego rodzaju pomocy, na przykład: łamigłówek, układanek, dobieranek, gier konstrukcyjnych i ogólnorozwojowych, alfabetów

obrazkowych i ruchomych, liczmanów, stempli, ilustracji, komputera, ćwiczeń usprawniających dziecko manualnie.

U dzieci z niepełnosprawnością często występują zaburzenia sprawności manualnej. W związku z tym prowadzi się wiele ćwiczeń usprawniających palce i dłonie, na przykład: obrysowywanie figur, nawlekanie koralików, wydzieranie z papieru, wycinanie konturów, malowanie farbami itp. Dużą rolę odgrywają ćwiczenia wprowadzające do nauki pisania, na przykład: kolorowanie konturów, wypełnianie ich kolorem, pisanie po śladzie itp.

Efektem prawidłowo prowadzonych zajęć są pozytywne zmiany nie tylko w obszarze usprawnianych funkcji, ale także w sferze emocjonalnej. Mogą powodować u dziecka zanikanie lęków, niechęci do podejmowania wysiłku, jak również sprzyjać nabieraniu pewności siebie. Jednocześnie mogą budzić zainteresowania w różnych dziedzinach, kształtować konsekwencję w dążeniu do celu oraz przynosić satysfakcję z dobrze wykonanego zadania. Każde samodzielnie i poprawnie wykonane przez dziecko zadanie stanowi jego duży sukces, ale również sukces nauczyciela. Dzieci za każde dobrze wykonane zadanie powinny być nagradzane i chwalone – to zachęca je do wytężonej pracy i dążenia do osiągnięcia sukcesu.

Nauczyciel prowadzący zajęcia z dzieckiem z niepełnosprawnością musi stosować dobre, sprawdzone metody, techniki i pomoce, tak aby jego wysiłek i praca przynosiły jak najlepsze rezultaty. Pedagodzy pracujący z dziećmi niepełnosprawnymi nadal napotykają trudności związane z uporządkowaniem odpowiedniej literatury wspomagającej ich pracę oraz stosowane metody, często mają problemy związane z doborem właściwych pomocy dydaktycznych. Część metod, odpowiadających im pomocy i ćwiczeń jest wykorzystywana tylko na odpowiednim etapie i dlatego może być stosowana wybiórczo. Niestety zdarza się, że pod różnymi nazwami kryje się ten sam materiał ćwiczeniowy. Dlatego też pedagog specjalny musi stale rozbudowywać swój warsztat pracy, poszukiwać nowych metod

działania, pomocy oraz ćwiczeń usprawniających zaburzone funkcje swoich podopiecznych.

Jak wspomniałam wcześniej, **zajęcia rewalidacji indywidualnej wspierają proces dydaktyczny**. W ich zakres wchodzą następujące formy pomocy dziecku z niepełnosprawnością:

- zajęcia logopedyczne,
- terapia manualna,
- rehabilitacja,
- zajęcia integracji sensorycznej – SI,
- zajęcia socjoterapeutyczne.

Przykładowy program terapii logopedycznej

1. Wstępna próba ustalenia stopnia rozwoju mowy w grupie dzieci mających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, które wymagają terapii logopedycznej.
2. Badanie dzieci testem przesiewowym (rodzaj testu do wyboru przez logopedę). Sprawdzenie stopnia rozumienia mowy.
3. Szczegółowe badanie mowy dzieci mających trudności z wymową – kwestionariusz do badania mowy (do wyboru przez logopedę).
4. Postawienie diagnozy.
5. Klasyfikowanie dzieci do poszczególnych grup ćwiczeniowych, jeżeli zajęcia odbywają się w dwu-, trzyosobowych grupach.
6. Zapoznanie dziecka/dzieci uczestniczących w terapii z celem prowadzonych zajęć.
7. Usuwanie wad wymowy przez stosowanie odpowiednich ćwiczeń dopasowanych do wieku, umiejętności oraz stopnia zaburzenia mowy poszczególnych dzieci:
   – ćwiczenia oddechowe,
   – ćwiczenia fonacyjne,
   – ćwiczenia kształcące słuch fonematyczny,
   – ćwiczenia usprawniające motorykę narządów mownych,
   – ćwiczenia artykulacyjne,
   – analiza czynności dokonywanych podczas mówienia.
8. Doskonalenie mowy już ukształtowanej:
   – zwrócenie uwagi na poprawność budowania oraz wypowiadania wyrazów i zdań,
   – wyrobienie poprawności gramatycznej,
   – zwalczanie agramatyzmów,
   – wzbogacanie słownictwa,

– kształcenie mowności, tj. chęci, odwagi, umiejętności wypowiadania się.

9. Zadania organizacyjne:
   – systematyczne przygotowywanie ćwiczeń oraz zestawów pomocy, które ułatwiają i uatrakcyjniają zajęcia korekcyjne;
   – opisywanie i wklejanie ćwiczeń do zeszytów dzieci;
   – prezentowanie ćwiczeń.
10. Współpraca z rodzicami:
   – poinformowanie rodziców o stanie mowy dziecka,
   – indywidualne konsultacje z rodzicami oraz uzupełnianie ewentualnych braków w zeszytach/teczkach ćwiczeń dzieci (raz w miesiącu).
11. Prowadzenie zajęć otwartych dla zainteresowanych rodziców, przygotowywanie ciekawych materiałów dla rodziców (dwa razy w roku).
12. Udział w radach pedagogicznych.
13. Kontrola rezultatów pracy korekcyjnej z dziećmi:
   – uwagi i wskazówki do dalszej pracy.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Terapia logopedyczna

Imię i nazwisko dziecka: ..... Klasa I

Rok szkolny .....

Podstawa zakwalifikowania na zajęcia	Parasygmatyzm – nieprawidłowa artykulacja głosek z szeregu szumiącego (zastępowanie głosek: *sz, ż, cz, dż* głoskami z szeregu syczącego: *s, z, c, dz*). Sygmatyzm interdentalny – nieprawidłowa artykulacja głosek z szeregu syczącego (głoski: *s, z, c, dz* realizowane międzyzębowo). Pararotacyzm – nieprawidłowa artykulacja głoski *r* (zastępowanie głoski *r* głoską *l*).
Indywidualny program terapii	1. Ćwiczenia oddechowe: – nauczenie różnicowania fazy wdechowej i wydechowej oraz wydłużenie fazy wydechowej. 2. Ćwiczenia fonacyjne: – właściwe nastawienie głosu, tzw. nastawienie miękkie, zniesienie napięcia mięśni krtani i gardła. 3. Ćwiczenia kształcące słuch fonematyczny: – nabycie zdolności różnicowania głosek opozycyjnych, – ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej. 4. Ćwiczenia usprawniające motorykę narządów mownych ze szczególnym uwzględnieniem warg i języka. 5. Ćwiczenia artykulacyjne – bazują na umiejętnościach zdobytych w trakcie ćwiczeń oddechowych, fonacyjnych, słownictwa fonematycznego, usprawniania narządów mowy: – wywołanie żądanej głoski w izolacji: • szereg szumiący – *sz, ż, cz, dż*, • szereg syczący – *s, z, c, dz*, • głoska *r*; – łączenie danej głoski z innymi głoskami; – ćwiczenia danej głoski w śródgłosie, nagłosie i wygłosie; – zastosowanie ćwiczonej głoski w połączeniach wyrazowych, zdaniach, opowiadaniach. 6. Ćwiczenia fonetyczne, gramatyczne i fleksyjne: – zwrócenie uwagi na poprawność budowania i wypowiadania zdań, – wyrabianie poprawności gramatycznej, – zwalczanie agramatyzmów, – wzbogacanie słownictwa.
Zalecenia do dalszej pracy	1. Systematyczne usprawnianie podstawowych funkcji aparatu mowy (oddechu, fonacji, artykulacji oraz ich koordynacji). 2. Stymulowanie rozwoju mowy. 3. Kształcenie słuchu fonematycznego. 4. Wywołanie żądanej głoski i utrwalanie jej w mowie potocznej. 5. Ćwiczenia poprawnej wymowy trudnych grup spółgłoskowych.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Przykładowy program terapii manualnej

I. Doskonalenie sprawności manualnej:

1. Ćwiczenia rozwijające motorykę rąk (ćwiczenia rozmachowe, rozluźnianie mięśni ramienia, przedramienia), na przykład:

   - oburęczne malowanie palcami dużych płaszczyzn;
   - wypełnianie kolorem całej powierzchni papieru, na przykład:
   - kreślenie form kolistych,
   - kreślenie ruchem ciągłym form łukowych i falistych;
   - malowanie form falistych i wieloelementowych:
   - malowanie jednym, ciągłym ruchem ręki, bez odrywania;
   - malowanie dużych konturowych rysunków:
   - ruchy pionowe, poziome,
   - pogrubianie konturów,
   - obrysowywanie.

2. Ćwiczenia manualne (usprawnianie małych ruchów ręki, dłoni, nadgarstka):

   - zabawy paluszkowe;
   - malowanie suchym pędzlem;
   - malowanie kłębkiem waty (ścieranie farby klejowej);
   - nawlekanki, przewlekanki;
   - modelowanie w plastelinie (toczenie różnych elementów: kule, wałeczki; wyrabianie plasteliny; łączenie ze sobą powstałych elementów);
   - wyklejanki, wydzieranki, naklejanki;
   - origami płaskie;
   - toczenie kuleczek z bibuły;
   - wycinanie z papieru z uzgodnieniem poziomu trudności;
   - lepienie z gliny, masy papierowej i solnej.

3. Ćwiczenia grafomotoryczne (regulowanie napięcia mięśniowego oraz płynności ruchów), na przykład:

- pogrubianie konturów;
- rysowanie wzorów po śladzie kropkowanym lub kreskowanym;
- rysowanie za pomocą szablonów;
- kopiowanie przez kalkę techniczną;
- zamalowywanie kredkami małych przestrzeni;
- kreskowanie;
- rysowanie szlaczków literopodobnych w liniaturze;
- uzupełnianie elementów zaznaczonych;
- kolorowanie według wzoru;
- rysowanie szlaczków z wypowiadaniem przy tym sekwencji słownych;
- ćwiczenia poprawiające graficzną stronę pisma, pisanie liter, sylab i wyrazów bez odrywania ręki;
- wypracowanie prawidłowej postawy podczas pisania;
- wykonywanie labiryntów według wzoru i własnego pomysłu bez dotykania linii;
- ćwiczenia grafomotoryczne M. Bogdanowicz według H. Tymichowej.

II. Zwiększanie aktywności własnej – samoobsługa:

1. Ubieranie i rozbieranie się:

- zawiązywanie i rozwiązywanie sznurowadła, tasiemki, wstążeczki;
- zapinanie różnych zapięć: guziki, zamki, klamry, zatrzaski.

2. Dobór stroju do pogody i sytuacji.
3. Przelewanie płynów z dzbanka do kubka.

III. Rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowej, orientacji przestrzennej oraz logicznego myślenia, na przykład przez:

1. Nawlekanie koralików.

2. Haftowanie na tekturach z dziurkami według wzoru i bez wzoru.
3. Zabawy ruchowe.
4. Majsterkowanie.
5. Układanki i gry planszowe.
6. Budowanie i konstruowanie.
7. Przyszywanie guzików.
8. Wykonywanie kartek różnymi technikami.

IV. Stwarzanie możliwości do własnych wypowiedzi za pomocą różnorodnych środków artystycznych (odreagowanie wewnętrznych napięć, niepowodzeń, frustracji, agresji).

V. Pobudzanie wszechstronnego rozwoju ucznia.

VI. Rozwijanie wyobraźni, twórczego myślenia oraz zainteresowań i uzdolnień artystycznych ucznia.

VII. Pozytywne motywowanie dziecka do pokonywania trudności, dostosowane do jego możliwości psychofizycznych, wzmacnianie wiary wychowanka we własne siły i możliwość osiągnięcia sukcesów oraz wspomaganie dążenia do zdobycia określonych celów.

VIII. Doskonalenie umiejętności współdziałania w grupie i wyrażania własnych potrzeb.

IX. Wyrabianie wytrwałości i doskonałości w pracy:

1. Wdrażanie do utrzymywania porządku w miejscu pracy.
2. Przestrzeganie zasad bezpiecznego używania narzędzi, na przykład nożyczek.
3. Przestrzeganie zasad bezpiecznego używania komputera.

Podczas realizacji zajęć terapii manualnej wykorzystuje się elementy muzykoterapii, arteterapii, biblioterapii, a także kinezjologii edukacyjnej (P. Dennisona) i metody dobrego startu (M. Bogdanowicz). Konstruując program terapii manualnej dla swoich uczniów, terapeuta wybiera te zagadnienia, które prowadzą do usprawnienia zaburzonych funkcji, bądź te, które doskonalą umiejętności wysoko rozwinięte. Na zajęciach terapii

manualnej – pod okiem terapeuty – uczniowie wykonują także prace plastyczne na konkursy szkolne i międzyszkolne.

Opracowała Agnieszka Mazur – obecnie pedagog w jednej z katowickich szkół.

Przykładowy program fizjoterapii dla dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych

1. Zapoznanie się z opinią dziecka z poradni psychologiczno-pedagogicznej.
2. Obserwacja ogólnego wrażenia, spontanicznej aktywności dziecka, koncentracji uwagi.
3. Obserwacja umiejętności wykonywania czynności życia codziennego (zakładanie butów, mycie rąk, ubieranie się itp.).
4. Badanie postawy ciała, zakresu ruchomości w poszczególnych stawach, napięcia mięśniowego, reagowania na bodźce, reakcji równoważnych.
5. Obserwacja dziecka podczas wykonywania prostych ćwiczeń (na przykład łapania piłki), umiejętności wykorzystania przyboru, przyrządu.
6. Obserwacja orientacji w przestrzeni, świadomości „czucia własnego ciała", umiejętności utrzymania pozycji oraz wykonywania ruchów szybkich i wolnych.
7. Sprawdzenie umiejętności przekraczania linii środkowej ciała, znajomości kierunków, czworakowania naprzemiennego i pełzania.
8. Sprawdzenie ruchów gałek ocznych, umiejętności wodzenia za przedmiotem.
9. Wywiad z rodzicami na temat stanu zdrowia dziecka, jego umiejętności motorycznych, zachowania oraz występujących zaburzeń, takich jak choroba lokomocyjna, lęk wysokości, nadwrażliwość na bodźce, nadpobudliwość, trudności szkolne itd.
10. Usuwanie dysfunkcji przez stosowanie odpowiednich metod i ćwiczeń dopasowanych do wieku, umiejętności oraz stanu

zdrowia dziecka:
– elementy Bobath dla dzieci,
– elementy SI,
– elementy PNF,
– elementy ruchu rozwijającego W. Sherborne,
– elementy INPP,
– gimnastyka Knillów,
– ćwiczenie rozciągające,
– ćwiczenia wzmacniające,
– ćwiczenia korekcyjne,
– ćwiczenia relaksacyjne.

11. Doskonalenie osiągniętych efektów terapeutycznych:
    – stosowanie różnorodnych formy aktywności fizycznej,
    – pokonywanie lęków,
    – wzbogacanie doświadczeń ruchowych i zmysłowych,
    – aktywność na świeżym powietrzu.
12. Zadania organizacyjne:
    – systematyczne przygotowywanie ćwiczeń, zestawów pomocy;
    – prezentowanie ćwiczeń.
13. Współpraca z rodzicami:
    – informowanie rodziców o umiejętnościach motorycznych dziecka oraz poziomie procesów integracji sensorycznej,
    – indywidualne konsultacje z rodzicami oraz omawianie zestawów ćwiczeń przeznaczonych do wykonywania w domu.
14. Prowadzenie zajęć otwartych dla zainteresowanych rodziców.
15. Kontrola efektów pracy terapeutycznej z dziećmi:
    – uwagi i wskazówki do dalszej pracy.

Opracowała Justyna Kasperska, fizjoterapeuta z przygotowaniem pedagogicznym w Szkole Podstawowej nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

Fizjoterapia – przykładowy program

Imię i nazwisko dziecka: ..... Klasa I

Rok szkolny .....

Podstawa zakwalifikowania na zajęcia	1. Zaburzenie planowania ruchu. 2. Obronność dotykowa. 3. Obniżenie napięcia mięśniowego.
Indywidualny program terapii	1. Ćwiczenia planowania ruchu (elementy SI) – wskazówki wizualne dla ruchów ciała (dziecko ma patrzeć na to, co będzie robić), demonstracja aktywności, którą uczeń ma wykonać; stymulowanie wychowanka do własnego opisu tego, co będzie robić, na przykład: – naśladowanie sposobu poruszania się zwierząt; – powtarzanie sekwencji, na przykład według kolorów; – podrzucanie i łapanie woreczka z grochem; – wyklaskiwanie rytmów; – zabawa w lustro. 2. Doskonalenie czynności samoobsługowych, na przykład: – ubieranie się / rozbieranie się, – zakładanie butów, – składanie odzieży, – odpinanie i zapinanie guzika. 3. Ćwiczenia normalizujące napięcie mięśniowe (elementy Bobath dla dzieci oraz SI): – z użyciem przyborów (piłki, taśmy, równoważni, beczki); – z użyciem przyrządów (huśtawki, hamaka, deskorolki). 4. Ćwiczenia normalizujące układ dotykowy (elementy SI, ruchu rozwijającego W. Sherborne), na przykład: – dostarczanie bodźców czucia głębokiego do różnych części ciała, – uciski i dociski, – rolowanie w matę, – „mocne przytulanie", – „baraszkowanie" na materacach, – „wałkowanie" ciężkimi przedmiotami, na przykład butelką z wodą, – „mocowanie". 5. Ćwiczenia ogólnorozwojowe: – bieżnia, – rowerek stacjonarny, – stepper, – plac zabaw na świeżym powietrzu, – tory przeszkód, – ćwiczenia oddechowe i relaksacyjne.
Zalecenia do dalszej pracy	1. Zabawy ruchowe z dzieckiem – taniec, kalambury, gra Kinect, gra w piłkę itp. 2. Dostarczanie różnorodnych doświadczeń ruchowych i zmysłowych – wychodzenie na spacer, rower, basen itp. 3. Wspieranie dziecka w czynnościach samoobsługowych, ale nie wyręczanie. 4. Motywowanie dziecka do zdobywania nowych umiejętności.

Opracowała Justyna Kasperska, fizjoterapeuta z przygotowaniem pedagogicznym w Szkole Podstawowej nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

Wybrane metody najczęściej stosowane w fizjoterapii

PNF – proprioceptywna nerwowo-mięśniowa facylitacja

Wyjaśnienie nazwy:

- proprioceptywna – dotycząca stymulacji receptorów ciała;
- nerwowo-mięśniowa – aktywizująca struktury nerwowo-mięśniowe;
- facylitacja – ułatwianie, pomoc, torowanie.

Przeznaczona dla osób z:

- wadami postawy;
- bólami kręgosłupa;
- chorobami neurologicznymi;
- zaburzeniami równowagi;
- porażeniami i niedowładami kończyn, tułowia, twarzy;
- stanami po urazach (złamania itp.);
- innymi dolegliwościami.

Ogólne założenia:

Mamy w ten sposób pracować nad receptorami znajdującymi się na skórze, w stawach, ścięgnach i mięśniach, aby nauczyć mózg tak kierować naszym ciałem, by mogło lepiej funkcjonować, na przykład pacjent chce się nauczyć samodzielnie zakładać buty, wiązać sznurowadła, jeść.

W przypadku wad postawy staramy się stworzyć w mózgu prawidłowy obraz ustawienia poszczególnych części ciała, na przykład przy płaskostopiu uczymy prawidłowo obciążać stopę, gdyż mózg zapamiętał „zły obraz”.

Metoda PNF wykorzystuje zjawisko irradiacji („promieniowanie pobudzenia na inne części ciała”), na przykład przy porażeniu ręki można ją ćwiczyć, wykorzystując silne nogi i zdrową rękę.

W życiu codziennym większość czynności – jak mycie zębów, czesanie – wykonuje się po skosie i z rotacją w stawach. Wykorzystujemy to zjawisko w terapii i ćwiczymy rękę, wykonując ruch po skosie i ze skrętem w stawach, gdyż taka jest praca funkcjonalna.

Źródło: materiały szkoleniowe *Kurs podstawowy koncepcji PNF*, Polskie Towarzystwo Fizjoterapii, 2008.

SI – integracja sensoryczna

1. Z rozwojem integracji sensorycznej wiąże się całokształt funkcjonowania człowieka.
2. Proces integracji sensorycznej zaczyna się od pierwszych miesięcy życia płodowego i przebiega najintensywniej do końca wieku przedszkolnego.
3. Czynniki warunkujące prawidłowy rozwój sensorycznej integracji to między innymi:
   – niepowikłany przebieg ciąży,
   – niepowikłany okres okołoporodowy i dalszy okres życia,
   – środowisko bogate w różnorodne bodźce.
4. Podstawowe znaczenie dla rozwoju integracji zmysłowej ma działanie układów odbierających i analizujących informacje związane z ciałem. Są to: układ przedsionkowy, proprioceptywny, dotykowy.
5. Zaburzenia integracji sensorycznej (niektóre objawy zauważane przez rodziców lub nauczycieli):
   – hiperaktywność (zbyt duża aktywność);
   – hipoaktywność (zbyt mała aktywność);
   – problemy z koncentracją uwagi;
   – nadpobudliwość emocjonalna;
   – obniżony poziom koordynacji wzrokowo-ruchowej;
   – niezdarność ruchowa;
   – zaburzenia poczucia kierunku;
   – słaba organizacja zachowania;
   – zaburzenia mowy;
   – problemy z obcowaniem z innymi ludźmi;
   – problemy z czytaniem, pisaniem i rysowaniem;
   – problemy w samoobsłudze i wykonywaniu codziennych czynności;
   – niska samoocena itd.
6. Terapia wpływa na sprawność w zakresie dużej i małej motoryki, koncentrację uwagi, zdolności wzrokowe

i słuchowe, poprawia funkcjonowanie emocjonalne, samoświadomość i samoocenę.

Źródło: materiały szkoleniowe *Integracja sensoryczna – teoria, diagnoza i terapia*, Centrum Wspomagania Rozwoju Osobowości, Konstancin-Jeziorna 2008.

INPP – szkolny Program Ćwiczeń Integrujących

1. Terapia dla dzieci ze specyficznymi problemami w uczeniu się (problemy z koncentracją uwagi i pamięcią, problemy z pisaniem i czytaniem, problemy z grafomotoryką, dysleksja itd.).
2. Metoda opiera się na wykonywaniu ćwiczeń wzorowanych na ruchach, jakie wykonuje dziecko w pierwszym roku życia (rozwój ruchowy podczas pierwszego roku życia powinien postępować w ściśle określonym porządku).
3. Rozwój zmysłów również przebiega w określonym porządku.
4. Dzięki odwzorowaniu ruchów w kolejności, w jakiej pojawiają się w trakcie rozwoju, usprawniona koordynacja staje się zintegrowaną funkcją, a nie tylko prostą wyćwiczoną umiejętnością.
5. Systematyczna praca przez 9–12 miesięcy, 5 razy w tygodniu przez 10–15 minut.

Źródło: materiały szkoleniowe INPP Polska, 2011.

Ruch rozwijający Weroniki Sherborne

Metoda wykorzystuje dotyk, ruch oraz wzajemne relacje fizyczne, emocjonalne i społeczne do rozszerzania świadomości samego siebie i pogłębiania kontaktu z innymi ludźmi.

Doświadczenia ruchowe mają podstawowe znaczenie dla rozwoju wszystkich dzieci, ale szczególnie istotne są dla dzieci ze specjalnymi potrzebami, które często mają trudności w kontaktach z własnym ciałem oraz z innymi ludźmi.

Źródło: W. Sherborne, *Ruch rozwijający dla dzieci*, PWN, Warszawa 1997.

NDT-Bobath dla dzieci

1. Dla dzieci z dysfunkcją OUN (ośrodkowego układu nerwowego).
2. Rozwój dziecka z dysfunkcją OUN, w tym z mózgowym porażeniem dziecięcym (MPDz), przebiega inaczej niż rozwój prawidłowy.
3. Usprawnianie według koncepcji NDT-Bobath jest szczególnie przydatne w leczeniu niemowląt i dzieci, ponieważ może być łatwo włączone w ich biologiczny rytm dnia. Prawidłowo wykonywane zabiegi pielęgnacyjne, karmienie, noszenie dziecka czy zabawa z nim są odpowiednimi momentami do utrwalania ruchów ćwiczonych przez fizjoterapeutę.
4. Główne zasady usprawniania obejmują:
   – wpływanie na napięcie mięśni dzięki zastosowaniu odpowiednich technik postępowania już od pierwszych miesięcy życia;
   – hamowanie nieprawidłowych odruchów;
   – wyzwalanie ruchów w formie możliwie najbardziej zbliżonej do prawidłowych;
   – wykorzystywanie i utrwalanie zdobytych umiejętności ruchowych w codziennych czynnościach.
5. Użycie przyborów, takich jak piłki, wałki, materace itd.

Źródło: http://www.ndt-bobath.pl/?page_id=65, dostęp: 17.06.2014.

Przykładowy program terapii wraz z ćwiczeniami oraz wybrane metody stosowane podczas fizjoterapii opracowała Justyna Kasperska – fizjoterapeuta z przygotowaniem pedagogicznym w Szkole Podstawowej nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

Słów kilka o zajęciach socjoterapii

Pojęcie „socjoterapia” (z języka łacińskiego *socius* – towarzysz) najwcześniej pojawiło się w psychiatrii, gdzie było rozumiane jako metoda stawiająca sobie za zadanie niedopuszczenie do wyizolowania człowieka chorego z życia.

Socjoterapia jest świadomą aktywnością polegającą na operowaniu odpowiednimi środkami psychologicznymi w celu udzielenia pomocy osobom cierpiącym lub poszukującym własnej drogi rozwoju społecznego, osobistego czy zawodowego.

Zajęcia socjoterapeutyczne coraz częściej uzupełniają proces dydaktyczny w szkole i stanowią jedną z form pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przypadku dzieci przejawiających różnego rodzaju problemy wychowawcze oraz emocjonalne. Przez socjoterapię możemy zatem rozumieć metodę leczenia zaburzeń zachowania i zaburzeń emocjonalnych u dzieci i młodzieży, które wychowują się w rodzinach dysfunkcyjnych, niewydolnych wychowawczo, z problemem alkoholowym – ale nie tylko. Często zdarza się, że z problemami wychowawczymi borykają się dzieci z tzw. dobrych rodzin, gdzie nie zauważa się żadnych uchybień wychowawczych. Stąd też bardzo ważna jest współpraca z domem rodzinnym.

Zajęcia socjoterapeutyczne najczęściej prowadzone są w kilkuosobowych grupach. W programach socjoterapeutycznych wykorzystuje się różne metody pracy, do najczęściej używanych należą:

- **siedzenie w kręgu**,
- **rundka**,
- „**burza mózgów**”,
- **wszelkiego rodzaju rysunki**,
- **psychodrama**,
- **pantomima**,

- **gry i zabawy ruchowe oraz psychologiczne**,
- **ćwiczenia i techniki wyobrażeniowe**,
- **dzielenie się własnym doświadczeniem i spostrzeżeniami**,
- **poszukiwanie wspólnych konstruktywnych rozwiązań przez stosowanie różnorodnych technik**,
- **muzyka i śpiew**.

Podstawowym i bardzo ważnym działaniem jest dokonanie diagnozy dzieci mających brać udział w zajęciach – należy określić rodzaj zaburzeń oraz dobrać odpowiednie ćwiczenia i metody pracy terapeutycznej. Każda metoda i forma pracy podczas zajęć terapeutycznych musi być przemyślana oraz odnosić się do konkretnych sytuacji, nad którymi chcemy pracować. Zajęcia te nie powinny się ograniczać do jednego czy dwóch spotkań, lecz stanowić cykl starannie zaplanowanych działań prowadzących do osiągnięcia celu i oceny wyników postępowania praktycznego.

Podczas spotkań socjoterapeuta powinien organizować takie sytuacje społeczne, które umożliwią młodym uczestnikom poznanie i nazwanie emocji towarzyszących człowiekowi w różnych okolicznościach, jak również zauważenie stanów emocjonalnych, które nie zawsze są zrozumiałe i z którymi młoda osoba zwykle nie potrafi sobie poradzić. Głównym celem zajęć socjoterapeutycznych jest zatem – obok zmniejszenia stopnia zaburzeń zachowania u dzieci – zmiana wzorców zachowań widocznych najczęściej w relacjach z rówieśnikami, w kontaktach z osobami dorosłymi, a także w trakcie wykonywania różnych zadań związanych zarówno z nauką szkolną, jak i życiem codziennym.

Dziecko objęte programem socjoterapeutycznym uczy się odreagowywać napięcia emocjonalne, poznaje metody radzenia sobie z różnego rodzaju napięciami i trudnymi sytuacjami. Ponadto w socjoterapii głównym czynnikiem zmiany niekorzystnych wzorców zachowania są nowe doświadczenia oraz nabywanie takich umiejętności podczas zajęć grupowych, które

mają charakter ustrukturalizowany i służą aktywnemu uczeniu się nowych umiejętności i pożądanych sposobów zachowania.

Kiedy wymaga się od dziecka stwarzającego problemy wychowawcze, nieradzącego sobie z emocjami odpowiedniego zachowania, przestrzegania obowiązujących zasad i norm postępowania zarówno w szkole, jak i poza nią, konieczne jest:

- kształcenie umiejętności rozpoznawania uczuć własnych i uczuć innych osób;
- kształcenie umiejętności wyrażania swoich uczuć;
- kształcenie umiejętności dostrzegania swoich mocnych stron, wzmacnianie wiary we własne siły oraz stopniowe wzmacnianie poczucia własnej wartości;
- kształcenie umiejętności dostrzegania różnic i podobieństw między ludźmi;
- kształcenie umiejętności skutecznego i konstruktywnego porozumiewania się;
- kształcenie umiejętności wyrażania swoich myśli i uczuć w różnych sytuacjach, a także szanowania uczuć innych;
- kształcenie umiejętności rozwiązywania codziennych problemów i podejmowania trafnych decyzji;
- doskonalenie relacji – w przypadku szkoły i dzieci: pomiędzy rówieśnikami, nauczycielami, i – co najważniejsze – zmiana zachowania.

Cykl zajęć socjoterapeutycznych zakończy się sukcesem wówczas, gdy uczestnicy stworzą prawdziwą grupę, poznają się wzajemnie, a przede wszystkim zbudują między sobą zaufanie i wykażą chęć współpracy. Tylko wtedy możemy mówić o osiągnięciu założonego celu oraz wyeliminowaniu niepożądanych zachowań.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Przykładowe scenariusze gier o podłożu socjoterapeutycznym

Scenariusz 1

Tytuł: ***Ciemne chmury – błękitne niebo***

Kiedy jakieś dziecko jest rozzłoszczone, to czuje się być może jak burza, ciemne chmury lub ostre kanty. Kiedy jest spokojne, to czuje się jak błękitne niebo, promyk słońca, piękny kwiat, okrągłe kształty, łagodne kolory – warto to dzieciom uświadomić.

Cele wychowawcze:

- uświadomienie dzieciom występowania równolegle uczuć pozytywnych i negatywnych,
- zwrócenie uwagi na wpływ stanów emocjonalnych na funkcjonowanie i samopoczucie ucznia.

Cele rewalidacyjne:

doskonalenie umiejętności rozpoznawania i nazywania uczuć,

kształcenie umiejętności wyrażania emocji środkami plastycznymi.

Czas trwania:

- około 30 minut.

Potrzebne materiały:

- kartki i kredki (farby).

Scenariusz gry:

1. Każde dziecko otrzymuje kartkę papieru, którą dzieli na pół. Każda z tych połówek będzie reprezentowała jedno uczucie.
2. Po jednej stronie uczestnicy malują swoje zdenerwowanie, złość, łzy i rozpacz, zwątpienie i smutek, natomiast po drugiej

stronie swój spokój, radość, zrównoważenie i harmonijne emocje.

3. Obrazki te są następnie dokładnie oglądane na forum grupy i omawiane.
   Uwaga: Jeżeli obrazki te powiesimy w widocznym miejscu w klasie, wszyscy zobaczą za każdym razem na nowo, że każde dziecko – nawet to, które tak szybko się denerwuje i złości – ma również harmonijne i przyjazne uczucia, a kolega, który jest zawsze łagodny i spokojny, czasem jest również zły i napastliwy.

Scenariusz 2

Tytuł: ***Tam, gdzie kończy się cała złość***

Cele wychowawcze:

- kształcenie umiejętności swobodnego wypowiadania się na temat własnych emocji,
- wdrażanie do wyrażania myśli i odczuć na forum grupy,
- budowanie poczucia odpowiedzialności za dobry klimat w grupie.

Cele rewalidacyjne:

- rozładowanie napięcia dzięki wprowadzeniu uczniów pogodny nastrój,
- kształcenie umiejętności wyrażania emocji przez gesty, mimikę twarzy.

Czas trwania:

- w zależności od potrzeb.

Scenariusz gry:

1. Podczas wspólnej rozmowy dzieci opisują takie miejsce, w którym przestają się złościć, gdzie bardzo dobrze się czują, mogą być spokojne i całkowicie odprężone.
2. Wyobrażają sobie, jak i co wówczas by czuły – na skórze, na języku, w rękach i stopach, w sercu i w żołądku itd.
3. Wyobrażają sobie, co słyszą i co widzą, co smakują i wąchają – wszystko tak, jakby były w tym wspaniałym miejscu.
4. Następnie zamykają oczy, próbują się odprężyć i każdy oczyma wyobraźni ogląda cichy zakątek bez złości.
   Uwaga: Na koniec warto porozmawiać o tym, co każde dziecko z osobna i cała grupa razem może zrobić, aby to rzeczywiste miejsce, w którym wszyscy się teraz znajdują i tworzą wspólnotę, zmienić tak, by upodobniło się do owych wymarzonych, spokojnych miejsc.

Scenariusz 3

Tytuł: ***Moja książka przeciwko agresji***

Zabawa ma pomóc dzieciom w opanowywaniu i przezwyciężaniu złości oraz agresji.

Cele wychowawcze:

- kształcenie umiejętności opanowywania i przezwyciężania złości oraz agresji,
- doskonalenie umiejętności dostrzegania u siebie cech oraz zachowań pozytywnych,
- stwarzanie korzystnego klimatu wychowawczego w grupie (klasie).

Cele rewalidacyjne:

- kształcenie umiejętności nazywania i opisywania różnych stanów emocjonalnych,
- doskonalenie umiejętności radzenia sobie z własnymi emocjami,
- rozwijanie sprawności manualnych.

Czas trwania:

- w zależności od potrzeb.

Scenariusz gry:

1. Każde dziecko ma jakieś osobiste metody radzenia sobie ze złością. Jednak żeby je sobie lepiej uświadomić i przywoływać w pamięci, może założyć książeczkę zawierającą wypróbowane sposoby pokonywania złości. W takiej książce przez samodzielnie namalowane obrazki, collage, własne lub zapożyczone teksty wychowanek daje wyraz temu, co wprawia go w stan rozzłoszczenia, jak również innym uczuciom przy tym rejestrowanym oraz temu, co robi lub zamierza zrobić, aby atakami złości nie wyrządzić krzywdy ani sobie, ani innym ludziom.
2. Pierwsza strona książki przeznaczona zostaje na przedstawienie w trzech kategoriach tego, co dziecko uważa za pozytywne

w sobie i swoim otoczeniu, na przykład:

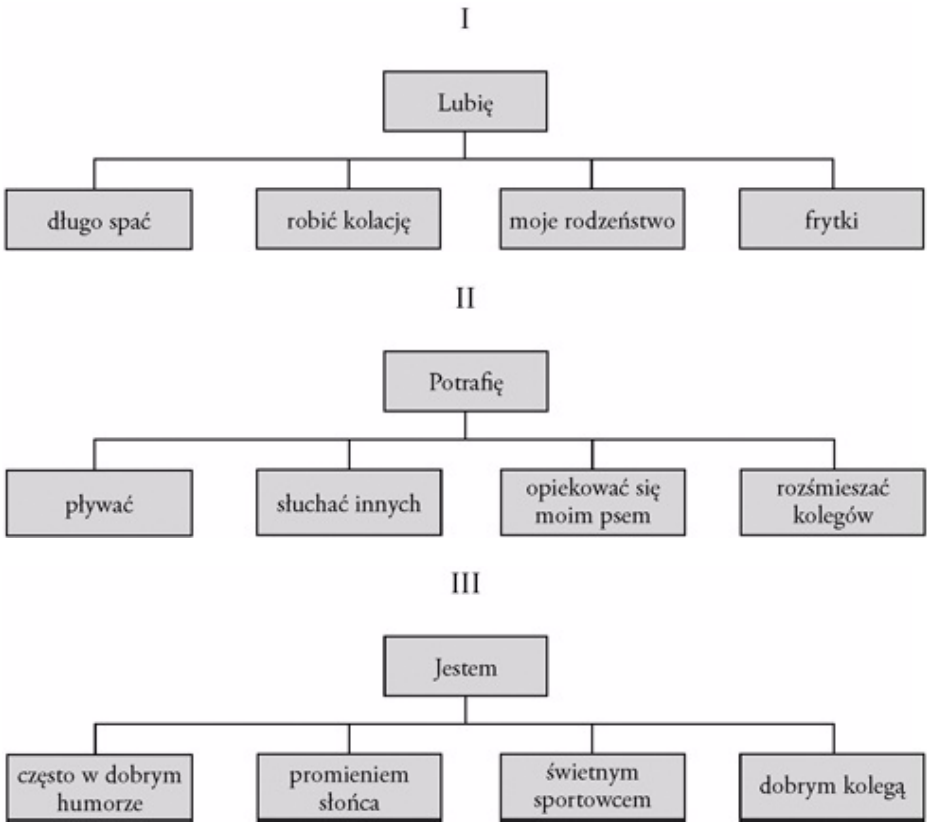

3. Na ostatniej stronie koledzy z grupy piszą, co pozytywnego oraz godnego uwagi i pochwały widzą w „bohaterze książki”.
   Uwaga: Książki powinny być systematycznie uaktualniane lub zmieniane.

Źródło: A. Tomkiewicz-Bętkowska, J. Czubak, *Zgrana klasa: Ja – Ty – My*, Impuls, Kraków 2011.

Podsumowanie

1. Wszystkie zajęcia wspomagające rozwój dziecka z niepełnosprawnością mają charakter indywidualny.
2. Podczas zajęć nie wolno dopuścić do znużenia, zmęczenia i przykrych przeżyć u dzieci.
3. Należy mobilizować dziecko do przezwyciężania trudności.
4. Zajęcia powinny być prowadzone w formie zabawowej.
5. Należy wykorzystywać rozmaite pomoce, różnorodne metody i formy sprzyjające usprawnianiu poszczególnych funkcji.
6. Trzeba jak najczęściej stosować nagrody i pochwały, zachęcać wychowanków do pracy.

Część 4

Przykładowe ćwiczenia wykorzystywane na zajęciach rewalidacji indywidualnej zgodnie z ramowym programem rewalidacji

Przykłady ćwiczeń według ramowego programu rewalidacji

I ETAP	
I. Wyrównanie niedoborów zaburzeń rozwojowych. **1. Usprawnienie motoryki i ćwiczenie sprawności manualnej**	Ćwiczenia ruchowe o charakterze relaksacyjnym i usprawniającym. Mają na celu rozluźnienie rąk w stawach barkowych, łokciowych i nadgarstkowych. Stopniowe przechodzenie do ćwiczeń kształcących precyzyjne ruchy rąk. 1. Ilustrowanie ruchami lotu ptaka, otrzepywanie rąk z wody, nawijanie wełny na kłębuszek, gra na różnych instrumentach; zgniatanie papieru. 2. Ćwiczenia rozmachowe: – malowanie obiema rękami dużym pędzlem farbami klejowymi dużych kształtów na dużych arkuszach papieru pakowego lub na kartonach (ślimacznice, balony, rogi baranie); – wypełnianie kolorem całej powierzchni papieru; – malowanie form kolistych; – malowanie form falistych, na przykład fal morskich; – malowanie dużych konturów rysunków; – malowanie palcem kół, linii poziomych, pionowych (prysznice, chmurki, skoki ptaszka) z zachowaniem kierunku od lewej do prawej; – rysowanie wewnątrz wyciętego koła dookoła brzegów formy: palcem na sucho, palcem moczonym w farbie, kredką lub ołówkiem. 3. Modelowanie w glinie i plastelinie: – lepienie prostych kształtów wymagających wałkowania całą dłonią (kule, wałeczki, rogaliki, obwarzanki, węże), a następnie palcem wskazującym; – wałkowanie cienkich wałeczków z plasteliny i obwodzenie nimi figur geometrycznych, listów, kwiatków (od prostych do bardziej skomplikowanych kształtów); – układanie z wałeczków plasteliny kwiatów, zwierzątek, figur geometrycznych; – nakładanie plasteliny na wzór postaci ludzkiej (głowa, szyja, tułów, ręce, nogi); – lepienie postaci zwierząt ze szczególnym zwróceniem uwagi na części składowe – jak głowa, tułów, nogi; – lepienie postaci ludzkiej z uwzględnieniem części ciała; – ozdabianie tekturowych talerzyków elementami z plasteliny. 4. Wyrywanie i naklejanie: – przerywanie papieru według linii: prostej, kolistej, falistej; – tworzenie mozaiki – wyrywanki; – tworzenie kompozycji z pasków kolorowego papieru; – tworzenie kompozycji z różnych form, na przykład: owoce, domki, postacie ludzkie, zwierzęce.

I ETAP	
	5. Nawlekanie koralików: – za pomocą sztywnego drutu, – za pomocą igły z nitką. 6. Wycinanie nożyczkami: – wycinanie po linii prostej narysowanej (trawka, paseczki); – wycinanie bez linii narysowanej (na zasadzie linii równoległej do brzegu papieru); – wycinanie pasków papieru jednakowej szerokości (w miejscach zaznaczonych kropkami); – wycinanie po linii falującej i łamanej; – wycinanie kwadratu, trójkąta i prostokąta po linii; wycinanie kwiatków, liści, zwierzątek po liniach kropkowanych; – wycinanie dużych i małych kół. 7. Haftowanie i szycie: – na tekturkach z dziurkami, – przyszywanie guzików. 8. Zabawy w wodzie: – przelewanie wody z naczynia do naczynia, – mycie zabawek i różnych przedmiotów, – pranie ubrań dla lalek i chusteczek do nosa. 9. Ćwiczenia umiejętności graficznych: – rysowanie po śladzie; – pogrubianie konturów; – wypełnianie konturów; – wykonywanie szlaczków opartych na ruchu ciągłym, a potem przerywanym; – kopiowanie rysunków; – rysowanie figur literopodobnych w układach pasowych (gotowe szablony figur), rysowanie fryzów z elementów liter; – pisanie po śladzie kropkowanym.
2. Ćwiczenia analizy i syntezy wzrokowej oraz orientacji przestrzennej	1. Rozpoznawanie na obrazkach przedmiotów i czynności oraz werbalizacja. Określanie stosunków przestrzennych: – rozpoznawanie przedmiotów, – rozpoznawanie treści obrazków w krótkich ekspozycjach. 2. Dobieranie par jednakowych obrazków według stopnia trudności: – obrazki stanowią identyczne pary, – obrazki stanowią różne odmiany tego samego rodzaju – te same przedmioty, ale przedstawione w inny sposób, na przykład kolorowe, szare, narysowane. 3. Układanie obrazków i przedmiotów po lewej i prawej stronie, na górze, na dole, pod, nad, obok, za, przed. 4. Układanie obrazków i przedmiotów w szeregu według kolejności, w jakiej były pokazywane. 5. Dobieranie części do całego obrazka. 6. Układanie obrazków z części. 7. Wyodrębnianie różnic między obrazkami. 8. Wykrywanie niedorzeczności w treści obrazków. 9. Grupowanie przedmiotów według: – koloru, – kształtu, – wielkości.

	10. Segregowanie przedmiotów według ich przeznaczenia. 11. Dobieranie jednakowych form geometrycznych (kwadrat, trójkąt, prostokąt, wielokąt). 12. Kompozycje z figur geometrycznych: – z dwu jednakowych, – z kilku jednakowych, – z dwu różnych, – z kilku różnych. 13. Składanie z części – zwierzątek, zabawek, kwiatów. 14. Kończenie zaczętych rysunków, na przykład rysowanie kompozycji geometrycznych według wzoru.
3. Usprawnienie analizy i syntezy słuchowej oraz koordynacji ruchowo-słuchowej i ruchowo-słuchowo-wzrokowej	1. Rozpoznawanie różnych odgłosów pochodzących z najbliższego otoczenia: – różnicowanie odgłosów: darcia papieru, plusku wody, uderzania w stół, w szklankę, cykania zegara; – wskazywanie źródła dźwięku (gwizdek, klaśnięcie, uderzenie w stół itp.) przy zasłoniętych oczach; – rozpoznawanie kolegów po głosie; – zabawa „Kubusiu, gdzie jesteś?". 2. Odtwarzanie rytmu i wiązanie go z układem przestrzennym: – odtwarzanie rytmu ilustrowanego układem przestrzennym, na przykład wystukiwanie, wybijanie na bębenku lub wyklaskiwanie układu klocków; – rozpoznawanie układu przestrzennego odpowiadającego wystukiwanemu rytmowi; – rozpoznawanie rytmu zgodnego z układem przestrzennym, odtwarzanie w układzie przestrzennym wystukiwanego rytmu; – graficzne odtwarzanie wysłuchanego rytmu. 3. Ćwiczenia ruchowo-słuchowe na wałeczkach z piaskiem (według metody dobrego startu): – śpiewanie znanych piosenek połączone z rytmicznymi ruchami na wałeczkach (pięścią, dłonią, pojedynczymi palcami); ruchy mogą przybierać różne formy: naciskania, uderzania, głaskania; kierunek wykonywania ruchów może być różny: od strony lewej do prawej, od prawej do lewej oraz tam i z powrotem. 4. Ćwiczenia ruchowo-słuchowo-wzrokowe: – wzory graficzne wprowadza się zgodnie z zasadą stopniowania trudności; do poszczególnych wzorów dobiera się odpowiednie piosenki. Etapy ćwiczeń: – próba samodzielnego odtwarzania ruchem rytmu piosenki; – demonstracja i omówienie wzoru – znaku piosenki; – skojarzenie elementów wzrokowych bądź słuchowych wiążących się z treścią piosenki i ze znakiem graficznym; – wodzenie palcem po wzorze; – odtwarzanie wzoru w powietrzu; – odtwarzanie wzoru w powietrzu w pamięci; – odtwarzanie wzoru przez wodzenie palcem po stole i na tackach z piaskiem; – odtwarzanie wzoru na dużym arkuszu papieru kredą lub węglem; – malowanie pędzlem na kartce; – zapis w zeszycie liniowym ołówkiem, a następnie długopisem; – zajęcia kończy zabawa z piosenką.

I ETAP	
	5. Podział zdań na wyrazy i wyrazów na sylaby: – liczenie wyrazów w zdaniu (prowadzący wypowiada zdanie, dziecko liczy wyrazy i zaznacza klockami); – dziecko układa zdanie, liczy i zaznacza wyrazy jak wyżej; – rozwijanie zdań i porównywanie liczby wyrazów w zdaniach; – dzielenie wyrazów na sylaby z jednoczesnym wystukiwaniem, wyklaskiwaniem; – liczenie sylab (zaznaczanie guziczkami); – porównywanie liczby sylab w różnych wyrazach; – kończenie i zaczynanie wyrazów dwusylabowych; – tworzenie wyrazów rozpoczynających się od podanej sylaby; – rozpoznawanie w wyrazie określonej sylaby i ustalanie miejsca jej położenia (pierwsza, ostatnia, środkowa). 6. Rozpoznawanie i wyodrębnianie głosek z wyrazów: – wybieranie obrazków, których nazwy rozpoczynają się od podanej głoski (ćwiczenie może mieć charakter zabawy, na przykład zapraszamy do środka koła dzieci, które mają obrazki o nazwach rozpoczynających się taką samą głoską; zabawa „komórki do wynajęcia" – dzieci dobierają się parami i zajmują wyznaczone miejsce); – podawanie wyrazów rozpoczynających się od danej głoski (zabawa: „pociąg z towarami"); – wybieranie obrazków, których nazwy kończą się określoną głoską; – rozpoznawanie nazwy obrazka na podstawie ostatniej głoski; – wyodrębnianie ostatniej głoski z nazwy obrazka; – rozpoznawanie, w którym wyrazie określona głoska znajduje się na początku, a w którym na końcu; – rozpoznawanie głoski powtarzającej się w wyrazie; – określanie miejsca położenia rozpoznanej głoski w wyrazie, zabawy z głoskami.
II ETAP	
I. Rozwój umiejętności czytania i pisania	1. Analiza i ćwiczenia w pisaniu sylab i wyrazów: – utrwalenie znajomości liter oraz różnicowanie samogłosek i spółgłosek: • dobieranie par jednakowych liter, segregowanie liter, • wyszukiwanie podanej litery w tekście, • rozpoznawanie i nazywanie liter, • dobieranie liter do nazwy obrazków, • dobieranie liter wielkich do małych, • tworzenie par z liter drukowanych i pisanych, • pisanie liter odpowiadających pierwszej głosce nazwy obrazka, • wprowadzanie pojęcia samogłoski i spółgłoski, • wykonywanie albumów samogłosek i spółgłosek (obrazki i litery).

	2. Czytanie i pisanie sylab oraz wyrazów: – tworzenie sylab dwuliterowych otwartych przez podstawienie spółgłosek do stałej samogłoski; – tworzenie sylab dwuliterowych otwartych przez podstawienie samogłosek do stałej spółgłoski; – rozpoznawanie i czytanie całych sylab dwuliterowych otwartych; – wysłuchiwanie samogłosek w sylabach dwuliterowych otwartych; – samodzielne tworzenie i pisanie sylab otwartych ze wszystkimi samogłoskami, na przykład: *la*, *ba*, *mo*, *ku*, *ze*; – zestawianie różnych spółgłosek i samogłosek w sylaby otwarte dwuliterowe; – czytanie sylab dwuliterowych oraz losowe łączenie ich z innymi sylabami, na przykład: *ma- wa- ra-* *la- to- da-* *sa- du- ko-*; – tworzenie wyrazów dwusylabowych z sylab otwartych dwuliterowych przez podstawienie sylab początkowych do stałej sylaby końcowej, na przykład: *ma-ma*, *da-ma*, *ra-ma*, *sa-ma* itp.; – tworzenie wyrazów dwusylabowych z sylab otwartych dwuliterowych przez podstawianie sylab końcowych do stałej sylaby początkowej, na przykład: *ba-ba*, *ba-da*, *ba-wi*, *ba-ty* itp.; – czytanie sylab dwuliterowych otwartych i tworzenie z nich wyrazów przy zastosowaniu loteryjek obrazkowo-sylabowych i obrazkowo-wyrazowych, na przykład: • układanie podpisów z sylab, • uzupełnianie podpisów pod obrazkami, • układanie całych napisów pod obrazkami; – samodzielne układanie dowolnych wyrazów przez dziecko z sylab dwuliterowych otwartych: dobieranka sylabowa, łańcuch sylabowy, na przykład: *so-wa-ta-ma-pa-ra-da-ry-ba-le-ki-je*; – tworzenie sylab trzyliterowych zamkniętych przez podstawienie różnych spółgłosek do sylaby otwartej, dostawianie sylab otwartych do stałej spółgłoski, na przykład: *dy-m* *ma* *do-m* *ra* > *k*; – dostawianie różnych spółgłosek do stałej sylaby otwartej, na przykład: *ba-r ko-t* *ba-t ko-s* *ba-l ko-c*; – czytanie i pisanie całych sylab trzyliterowych zamkniętych (rozsypanki sylabowe, loteryjki wyrazowe, loteryjki obrazkowo-sylabowe); – analiza dźwiękowa sylab trzyliterowych zamkniętych i czytanie ich całościowo; – przekształcanie wyrazów stanowiących trzyliterowe zamknięte w inne wyrazy przez zmianę jednej litery w sylabie, na przykład: *kot – kos*, *mak – rak*, *las – pas*;

II ETAP	
	– tworzenie wyrazów dwusylabowych z sylab dwuliterowych otwartych i trzyliterowych zamkniętych, na przykład: *ko-tek lal-ka* *wo-rek jaj-ka* *se-rek buł-ka*; – tworzenie trzyliterowych sylab otwartych (przez dostawienie spółgłoski z lewej strony sylaby otwartej): *g-ra p-sy s-to* *k-ra l-wy z-ło* *d-wa s-ny d-la*; – czytanie i pisanie całych sylab trzyliterowych otwartych; – tworzenie sylab trzyliterowych zamkniętych i otwartych (dobieranka sylabowo-spółgłoskowa, dokładanie spółgłosek do sylab); – tworzenie wyrazów dwusylabowych z sylabą trzyliterową otwartą, na przykład: *sto-ły sło-ma* *ma-sło ce-gła* *sto-gi gro-ty* *my-dło wi-dły*; – tworzenie wyrazów kilkuliterowych ze zbiegiem spółgłosek, na przykład: *z-lew b-rak lis-t* *s-mak p-rogi tor-t*; – rozwiązywanie rebusów, na przykład: a = ka (*drzew-ka*); – analiza dźwiękowa wyrazów jednosylabowych ze zbiegiem spółgłosek; – czytanie i pisanie jednosylabowych wyrazów cztero- i pięciioliterowych, na przykład: *pług*, *herb*, *stół*, *struś*; – przekształcanie wyrazów przez zmianę lub dostawienie sylab, na przykład: *ro la ga nek* ——— *ro sa Ja nek* *ro gi ra nek* *ro wy gar nek*; – czytanie i pisanie wyrazów dwusylabowych; – czytanie i pisanie wyrazów wielosylabowych poprzedzone dzieleniem na sylaby, na przykład: *za-ją-ce* *to-reb-ka* *sto-li-ki*.

	3. Różnicowanie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych: *b – p*, *k – g*, *t – d*, *w – f*, *z – s* w wyrazach: – osłuchanie uczniów z kolejnymi parami głosek w różnych wyrazach, na przykład: *bułka – półka* *wafel – Wawel* *buty – budy* *kosa – koza* *kury – góry*; – słuchowe różnicowanie głosek *p – b* w nagłosie wyrazów (w ten sam sposób opracowujemy kolejne pary głosek); – wyodrębnianie głosek *p – b* na podstawie sygnału wzrokowego (obrazki, przedmioty); – segregowanie obrazków lub przedmiotów, których nazwy rozpoczynają się głoskami *p – b* na dwie grupy; – wyszukiwanie liter *p – b* w rozsypance literowej; – różnicowanie głosek *p – b* pod względem dźwięczności (przykładanie dłoni do krtani); – przyporządkowanie liter *p – b* do odpowiednich obrazków; – dobieranie podpisów do obrazków, na przykład: *bąk – pąk* *bułka – półka* *bombka – pompka*; – wyszukiwanie w zbiorze obrazków jednego, który nie pasuje do pozostałych, na przykład: *b* *p* *butelka* *patelnia* *pudełko* *poduszka* *balony* *pierścionek* *bociany* *biedronka* *balkony* *pudełko*; – podkreślanie różnymi kolorami liter *p – b* w tekście, wpisywanie wyrazów do zeszytu; – rysowanie w rytmie piosenki lub wiersza liter *p – b*, na przykład: „Zawsze niech będzie słońce”; – uzupełnianie luk w wyrazach literami *p* lub *b*, na przykład: *ko…ać* *skar…y* *….roś….a.* 4. Praca nad usprawnianiem czytania: – czytanie indywidualne sylabowe i całościowe: • loteryjki obrazkowo-sylabowe, • loteryjki obrazkowo-wyrazowe, • domina obrazkowo-wyrazowe, • czytanie z przesłoną, • czytanie indywidualne dziecka wspólnie z nauczycielem (nauczyciel ciszej, dziecko głośniej); – czytanie głośne i ciche z jednoczesnym rozumieniem treści, na przykład: • logiczne dobieranie podpisów do obrazków, • logiczne dobieranie obrazków do podpisów,

II ETAP	
	• logiczne dobieranie podpisów do poszczególnych części historyjki obrazkowej, segregowanie zdań według kolejności zdarzeń, na przykład historyjki obrazkowej, lub do treści czytanki, • wiązanie czytania z rysowaniem, malowaniem; – ćwiczenia w zakresie tempa i płynności czytania. 5. Usprawnianie pisania: – ćwiczenia w kształtnym pisaniu liter małego i wielkiego alfabetu (kreślenie liter w sposób całościowy jednym płynnym ruchem ręki): • rozkładanie liter na mniejsze graficzne cząstki (ruchy), • składanie litery z mniejszych elementów, • sposoby ułatwiające pisanie liter: • pisanie na kartonach palcem moczonym w farbie, • pisanie suchym palcem na stole, • wodzenie palcem po kształtach liter, • pisanie kredą na tablicy, • lepienie liter z plasteliny, • wyginanie z miękkiego drutu, • pisanie po śladzie (wykropkowanym), • pisanie za pomocą szablonu, • pisanie przez kalkę, • pisanie w liniaturze (stosować najpóźniej); – ćwiczenia w prawidłowym łączeniu liter w wyrazach; – przepisywanie pod kierunkiem nauczyciela; – samodzielne przepisywanie wyrazów i zdań (zwracanie uwagi na właściwą wielkość liter oraz równomierne odstępy między literami i wyrazami); – stosowanie różnych rodzajów pisania: • przepisywanie, • pisanie z pamięci, • pisanie ze słuchu; – samodzielne układanie i zapisywanie pojedynczych zdań, na przykład z podanym wyrazem, na temat obrazka, przedmiotu, wydarzenia (przestrzeganie pisowni zdania – wielka litera, kropka, przecinki przy wyliczeniu).

Opracowanie własne pedagogów specjalnych – Beaty Błachut, Aleksandry Tomkiewicz-Bętkowskiej, Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach – na podstawie materiałów otrzymanych podczas kursów dla nauczycieli „Rewalidacja indywidualna" oraz „Oligofrenopedagogika".

Przykładowe konspekty zajęć rewalidacji

Konspekt zajęć rewalidacji dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Klasa II

Temat zajęć: *Usprawnianie syntezy słuchowej na podstawie materiału konkretnego i werbalnego*

Cel główny:

usprawnianie syntezy słuchowej.

Cele operacyjne:

- dziecko potrafi:
  - dokonywać syntezy głosek,
  - wyróżnić głoskę w nagłosie,
  - odczytywać sylaby otwarte,
  - wyróżnić samogłoski,
  - odczytywać wyrazy dwusylabowe,
  - tworzyć wyrazy z liter i sylab,
  - wytworzyć związek słuchowo-wzrokowy,
  - wskazywać różnice na obrazkach,
  - rysować kontury według podanego wzoru,
  - wypełniać płaszczyznę wyznaczoną konturem,
  - poruszać się we wskazanym rytmie,
  - odtworzyć wskazany rytm zgodnie ze wzorem.

Metody:

- praktycznego działania,
- oglądowa,
- słowna,
- elementy pedagogiki zabawy,

- elementy metody J. Cieszyńskiej.

Środki dydaktyczne:

- kartoniki z układem rytmicznym,
- rozsypanka literowa,
- rozsypanka sylabowa,
- karta z ćwiczeniami grafomotorycznymi,
- ilustracja jesieni,
- rozsypanka obrazkowa,
- papierowy listek,
- naklejka.

Przebieg zajęć:

1. Powitanie:
   – okazanie radości przez nauczyciela z powodu ponownego spotkania z uczniami,
   – przekazanie „radosnej iskierki" przez dotyk dłoni: „Iskierka jest bardzo wesoła i cieplutka. Dzisiaj przynosi Ci radość. Życzy Ci, aby spełniło się któreś z Twoich marzeń. Czy powiesz mi, jakie to będzie marzenie?".
2. Stworzenie miłej i serdecznej atmosfery:
   – nauczyciel mówi, co będziemy robić na dzisiejszych zajęciach;
   – pozytywnie wyraża się o pracy uczniów podczas zajęć.
3. Syntezowanie głosek ze słuchu – ćwiczenie 1:
   – nauczyciel rozkłada na stole obrazki: jabłko, dom, parasol, buty;
   – nauczyciel wypowiada wolno nazwy poszczególnych obrazków;
   – dziecko wskazuje obrazek i powtarza wyraz;
   – nauczyciel prosi o wygłosowanie wyrazów: *dom*, *buty*, *parasol*;
   – dziecko głoskuje wyrazy po uprzednim wskazaniu przez nauczyciela obrazka;
   – nauczyciel rozkłada na stole rozsypankę literową; nauczyciel prosi dziecko o wyszukanie potrzebnych liter

i ułożenie z nich podpisów do obrazków: *buty*, *dom*, *parasol*;
– dziecko odczytuje podpisy.

4. Ćwiczenia funkcji wzrokowej:
   – nauczyciel pokazuje obrazek i zadaje pytania: „Kogo widzisz na obrazku?”;
   „Jaka to jest pora roku?”; „Jakie widzisz zwierzątka?”;
   – dziecko układa omawiany obrazek z czterech części.
5. Zabawa ruchowa:
   – nauczyciel pokazuje i mówi: „Jacek poszedł do sadu. Zrywał jabłka. Nagle zerwał się wiatr: szszszsz. Chłopiec usłyszał grzmot. Bach! Nagle zaczął padać intensywny deszcz: kap, kap, kap. Jacek szybko uciekał do domu. Tup, tup, tup. Za nim biegł kot: miauuuu”;
   – dziecko naśladuje ruchy nauczyciela i powtarza usłyszane odgłosy.
6. Odtwarzanie rytmu – ćwiczenie 3:
   – dziecko dopasowuje rytm odgłosów zabawy do kartoników z układem rytmicznym:
   Kap **OO O OO**
   Tup **OOO O OOO O**
   Miau **O O O**
7. Wyodrębnianie głoski w nagłosie w wyrazach: *d-om*, *r-ower*, *k-ot*:
   – nauczyciel pokazuje obrazki i prosi dziecko o wyartykułowanie pierwszej głoski,
   – dziecko artykułuje,
   – nauczyciel pod każdym obrazkiem rozkłada puzzle i prosi dziecko o ułożenie liter,
   – dziecko układa puzzle (ułożony obrazek pozwala zapamiętać kształt liter).
8. Ćwiczenie grafomotoryczne – ćwiczenie 5:
   – nauczyciel kładzie przed uczniem kartę pracy z ćwiczeniem; prosi dziecko o nazwanie dostrzeżonych owoców oraz o wodzenie palcem po ich konturach;
   – dziecko obrysowuje kontury i wypełnia je różnymi kolorami; w drugiej części dziecko odwzorowuje kontury oraz wypełnia

je kredkami;
– nauczyciel przypomina o nieprzekraczaniu linii konturów.

9. Usprawnianie techniki czytania:
   – dziecko otrzymuje rozsypankę sylabową, kartoniki z sylabami otwartymi, odczytuje je, układa wyrazy dwusylabowe z sylab otwartych: *wo-da*, *do-my*, *sa-dy*, *ko-ty*;
   – dziecko odczytuje wyrazy.
10. Ćwiczenia oddechowe:
    – naśladowanie odgłosów wiatru: dziecko unosi do góry w różnym rytmie listek z papieru za pomocą podmuchiwania; nauczyciel również wykonuje to ćwiczenie.
11. Podsumowanie zajęć:
    – pochwalenie ucznia za wytężoną i solidną pracę,
    – dziecko otrzymuje nagrodę – kolorową naklejkę.
12. Pożegnanie.

Opracowała Alicja Krztoń.

Konspekt zajęć rewalidacji dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Klasa IV

Temat zajęć: *„W gąszczu figur geometrycznych" – ćwiczenia służące doskonaleniu percepcji wzrokowej, wytwarzaniu związków słuchowo-wzrokowych*

Cele zajęć w zakresie indywidualnych umiejętności uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych:

- uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych potrafi:
  - koncentrować się na bodźcu wzrokowym;
  - rozróżniać podstawowe figury geometryczne (kwadrat, prostokąt, trójkąt, koło, łamana, krzywa);
  - tworzyć związki wzrokowo-słuchowe;
  - rozwiązać przeskakiwankę sylabową będącą tematem zajęć;
  - wymienić z pamięci podstawowe figury geometryczne;
  - ułożyć z rozsypanki wyrazowej definicję trójkąta, prostokąta i kwadratu;
  - wyciąć oraz poprawnie odczytać ułożone z rozsypanki zdania, zapisać je oraz narysować odpowiednią figurę geometryczną pod każdą z definicji;
  - posługiwać się linijką;
  - ćwiczyć pamięć wzrokową, kreśląc figury w takiej samej kolejności;
  - wyróżnić i policzyć trójkąty oraz prostokąty w plątanince geometrycznej;
  - dokończyć kolejno figury geometryczne według wzoru podanego w ramce oraz zmierzyć za pomocą linijki boki wskazanego kwadratu i prostokąta;
  - tworzyć i projektować dywan z elementów gotowych;
  - ćwiczyć grafomotorykę (kolorowanie, układanie, klejenie);

- wykazać zainteresowanie i aktywność podczas realizacji tematu.

Cele rewalidacyjne:

- wytworzenie pozytywnych relacji opartych na szacunku, trosce, zaufaniu i wsparciu;
- kształtowanie równowagi emocjonalnej i pozytywnej motywacji do podejmowania wysiłku intelektualnego;
- budzenie wiary we własne możliwości, odkrywanie potencjalnych zdolności i inspirowanie do ujawniania zainteresowań;
- kształcenie sprawności manualnej i wyobraźni geometrycznej;
- kształcenie pojęć geometrycznych i rozwijanie umiejętności posługiwania się nimi;
- rozpoznawanie i kreślenie podstawowych figur geometrycznych za pomocą linijki;
- doskonalenie koncentracji uwagi, spostrzegawczości, wyobraźni i logicznego myślenia;
- wyrabianie systematyczności, pracowitości i wytrwałości;
- wdrażanie do prawidłowej organizacji pracy;
- wspieranie twórczego zaangażowania w wykonywane zadania.

Cele terapeutyczne:

- dostosowanie tempa pracy do stopnia męczliwości uczniów przez zapewnienie im odpowiednich warunków pracy umysłowej (liczba ćwiczeń dostosowana do indywidualnych możliwości dzieci);
- rozładowanie napięcia emocjonalnego i psychicznego przez zadbanie o higienę pracy umysłowej.

Metody pracy:

- słowna,
- problemowa,
- podająca,
- praktycznego działania.

Formy pracy:

- indywidualna zróżnicowana.

Środki dydaktyczne:

- przeskakiwanka sylabowa,
- rozsypanka wyrazowa (definicje poszczególnych figur geometrycznych),
- karta pracy dotycząca kreślenia figur w takiej samej kolejności,
- plątaninka geometryczna,
- karta pracy dotycząca uzupełniania braków na rysunku według podanego kodu,
- kolorowe figury geometryczne do układania,
- przybory do pisania, kreślenia i kolorowania,
- linijka,
- klej.

Przebieg zajęć:

1. Czynności organizacyjne, przygotowanie do zajęć.
2. Rozwiązanie przeskakiwanki sylabowej będącej tematem zajęć, kolorowanie odpowiednich kratek.
3. Swobodna rozmowa na temat znanych figur geometrycznych.
4. Ułożenie z rozsypanki wyrazowej definicji poszczególnych figur geometrycznych – trójkąta, prostokąta i kwadratu – wycięcie wyrazów, naklejenie na kartce, poprawne odczytanie, odwzorowanie oraz narysowanie za pomocą linijki odpowiedniej figury pod każdą z definicji.
5. Kreślenie figur w takiej samej kolejności – dokładne obejrzenie figur, zasłonięcie ich i narysowanie według wzoru.
6. Wyróżnianie i liczenie trójkątów oraz prostokątów w plątaninice geometrycznej.
7. Dokończenie i uzupełnianie braków na rysunku według podanego kodu oraz mierzenie za pomocą linijki boków wskazanego kwadratu i prostokąta.

8. Tworzenie i projektowanie dywanu z elementów gotowych – kolorowych wyciętych figur geometrycznych, komponowanie i naklejanie figur według własnego pomysłu.
9. Podsumowanie zajęć – co należy zapamiętać?
10. Ocena pracy uczniów.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska, wykorzystana literatura: I. Czajkowska, K. Herda, *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne…*, dz. cyt.; K. Niemierko, *Ćwiczenia ortograficzne dla uczniów klas 1, 2, 3*, Progres, Gdynia 2007; A. Polak, *Ćwiczenia rewalidacyjne dla klasy pierwszej*, WSiP, Warszawa 1998; Z. Stępkowska, B. Kos, *Pomoce do nauki czytania, pisania i mówienia*, WSiP, Warszawa 1995.

Część 5

Zakres czynności i uprawnienia pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej

Pedagog specjalny w klasie integracyjnej

Pedagog specjalny współorganizuje edukację/nauczanie, wychowanie i opiekę dzieci niepełnosprawnych w przydzielonym mu oddziale integracyjnym oraz podejmuje zadania dodatkowe związane z realizacją podstawowych funkcji szkoły, określone w przepisach ustawowych i wewnątrzszkolnych.

Zadania pedagoga specjalnego:

1. Pracuje w wymiarze 18 godzin dydaktycznych tygodniowo, na które składają się godziny wspomagania na lekcjach oraz zajęcia z zakresu pomocy specjalnej w ilości przydzielonej przez dyrektora dla każdego pedagoga indywidualnie.
2. W porozumieniu z wychowawcą klasy, pedagogiem szkolnym i psychologiem sprawuje opiekę wychowawczą nad uczniami z niepełnosprawnością.
3. W porozumieniu z nauczycielami poszczególnych przedmiotów dobiera treści programowe i środki dydaktyczne, dostosowując je do potrzeb i możliwości dzieci

niepełnosprawnych w zależności od rodzaju i stopnia ich niepełnosprawności (w procesie edukacyjnym uwzględnia realizację zapisów z podstawy programowej kształcenia ogólnego).

4. Dokładnie zapoznaje się z treścią orzeczeń, opinii i innych informacji na temat dzieci niepełnosprawnych.
5. Określa cele i zakres treści kształcenia dzieci niepełnosprawnych na podstawie treści orzeczenia i opinii oraz obserwacji własnych i pozostałych uczących (zaobserwowane problemy może konsultować w zespole samokształceniowym).
6. W indywidualnych programach edukacyjno-terapeutycznych (oraz w przypadku młodych nauczycieli – w rozkładach materiału dla poszczególnych przedmiotów danej klasy) określa zakresy treści dla dzieci z niepełnosprawnością, kierując się sugestią nauczyciela przedmiotu co do ich ważności i przydatności w nauczaniu.
7. Dostosowuje zapisy w indywidualnych programach edukacyjno-terapeutycznych w zależności od przebiegu pracy z dzieckiem (postępy lub ich brak z różnych przyczyn).
8. Dokonuje ewaluacji w formie krótkiego zapisu po każdym dniu nauki.
9. Przygotowuje materiały do pracy lekcyjnej (środki dydaktyczne, zestawy ćwiczeń, teksty, karty pracy indywidualnej i inne materiały pomocnicze).
10. Ocenia pracę uczniów niepełnosprawnych na lekcji – w porozumieniu z nauczycielem wiodącym – zadaje i kontroluje pracę domową, sprawdza stopień opanowania danych treści programowych, wpisuje informacje do zeszytu kontaktowego bądź dzienniczka ucznia.
11. Na bieżąco informuje wychowawcę klasy i nauczyciela przedmiotu o trudnościach i postępach dzieci.
12. Utrzymuje kontakt z rodzicami uczniów niepełnosprawnych.
13. Współredaguje opinie o uczniach niepełnosprawnych dla poradni bądź innych instytucji.

14. Bierze udział w ustalaniu ocen śródrocznych i końcoworocznych uczniów niepełnosprawnych z poszczególnych przedmiotów i z zachowania (**ocenianie bieżące i klasyfikacyjne prowadzi zgodnie z rozporządzeniem ministra oraz wewnątrzszkolnym systemem oceniania**).
15. Współtworzy oceny opisowe dla dzieci niepełnosprawnych w I i II etapie edukacji.
16. Prowadzi dokumentację przebiegu nauczania określoną w przepisach oraz gromadzi prace dzieci z zajęć lekcyjnych oraz zajęć indywidualnych.
17. Stale bogaci i doskonali bazę dydaktyczną kształcenia specjalnego.
18. Uczestniczy w zebraniach i konsultacjach z rodzicami.
19. Uczestniczy w wyjściach i innych imprezach klasy integracyjnej nawet wówczas, gdy czas ich trwania wykracza poza jego dzienny czas pracy.
20. Zapewnia opiekę i pomoc dzieciom niepełnosprawnym w czasie przemieszczania się w obrębie budynku na inne zajęcia specjalistyczne, a także podczas wyjść poza szkołę.
21. Pomaga dzieciom niepełnosprawnym w wykonywaniu czynności samoobsługowych – jeżeli tego wymagają.
22. Współtworzy wraz z nauczycielami przedmiotów oraz wychowawcą klasy jak najlepsze warunki pobytu i pracy dzieci niepełnosprawnych w klasie i w społeczności szkolnej.
23. Pracuje na rzecz coraz pełniejszego wprowadzania dzieci niepełnosprawnych w życie szkoły, między innymi przez umożliwienie im prezentowania własnych umiejętności, uczestniczenie we wspólnych zabawach, akademiach, kółkach zainteresowań i innych imprezach szkolnych.
24. Współpracuje z wychowawcami świetlicy, psychologiem, pedagogiem szkolnym, logopedą i rehabilitantem, konsultując ewentualne problemy związane z pobytem w szkole dzieci niepełnosprawnych.
25. Współtworzy „bank pomysłów” na wypracowanie optymalnego modelu pracy z grupą i całą klasą oraz

współdziałanie z wychowawcą oraz innymi nauczycielami zaangażowanymi w kształcenie integracyjne.
26. Utrzymuje kontakt z poradniami oraz innymi instytucjami i osobami wspierającymi integrację.
27. Wypełnia zadania wynikające z bieżących zarządzeń dyrektora szkoły i poleceń organów – prowadzącego i nadzorującego.
28. Udziela nauczycielom i rodzicom wyjaśnień z zakresu pedagogiki specjalnej i kształcenia integracyjnego, dbając tym samym o szerzenie idei integracji.

Pedagog specjalny ma prawo do:

1. Doboru i stosowania programów, form i metod przeznaczonych do pracy z uczniami niepełnosprawnymi.
2. Sporządzania i podpisywania wraz z wychowawcą klasy bądź nauczycielem przedmiotu opinii i ocen dzieci z niepełnosprawnością.
3. Wnioskowania co do zapisów w indywidualnych programach edukacyjno-terapeutycznych bądź w rozkładzie materiału i dostosowania tempa ich realizacji do możliwości dzieci niepełnosprawnych.
4. Występowania z wnioskiem do psychologa o skierowanie dzieci na dodatkowe badania lub rekwalifikację.
5. Prezentowania swoich spostrzeżeń odnośnie do organizacji i przebiegu nauczania integracyjnego w szkole na forum rady pedagogicznej, jak również w zespołach samokształceniowych.

Pedagog specjalny odpowiada za:

1. Dokumentację przebiegu nauczania uczniów niepełnosprawnych.
2. Sporządzenie indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych.
3. Skuteczność wybranych metod pracy oraz innych przedsięwzięć dydaktyczno-wychowawczych i organizacyjnych stymulujących rozwój dzieci niepełnosprawnych.

4. Zdrowie, bezpieczeństwo i samopoczucie dzieci oraz współtworzenie korzystnej atmosfery podczas ich pobytu w szkole.
5. Całokształt rezultatów pracy z grupą dzieci niepełnosprawnych oraz pozostałych uczniów w danej klasie.

Opracowanie własne pedagogów specjalnych – Marzeny Oberskiej i Aleksandry Tomkiewicz-Bętkowskiej, Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

Część 6

Przykładowe opracowania niezbędne w pracy pedagoga specjalnego

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (wersja I)

Dla każdego ucznia niepełnosprawnego mającego orzeczenie o kształceniu specjalnym – niezależnie od miejsca kształcenia – należy opracować indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny – w skrócie: IPET.

Układa się go okresowo na czas zgodny z wydanym orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny tworzony jest po dokonaniu wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia z uwzględnieniem zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Program powinien spełniać dwie funkcje: edukacyjną i terapeutyczną. W zakresie funkcji edukacyjnej indywidualny program jest adaptacją podstawy programowej dostosowaną do potencjału i możliwości psychofizycznych ucznia. W zakresie funkcji terapeutycznej program powinien zawierać zestaw działań usprawniających i wzmacniających rozwój dziecka. Ustala się także zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z danym uczniem, określa się metody i formy pracy, rodzaj prowadzonych zajęć, czas udzielania pomocy

psychologiczno-pedagogicznej oraz zakres współpracy nauczycieli z rodzicami ucznia, z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży. Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny opracowuje się w terminie 30 dni od złożenia w placówce orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego bądź 30 dni przed upływem okresu, na jaki został opracowany poprzedni program edukacyjno-terapeutyczny. IPET tworzony jest przez zespół nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, pracą zespołu kieruje wychowawca klasy lub inna osoba wyznaczona przez dyrektora szkoły. Spotkania zespołu zależą od potrzeb, powinny się jednak odbywać przynajmniej raz w semestrze. Zadaniem zespołu jest dokonanie okresowej, wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia i efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielonej uczniowi, jak również ewentualne modyfikacje programu. Należy nadmienić, że w opracowaniu programu, jego modyfikacji i ocenie efektywności działań podjętych na rzecz ucznia mogą uczestniczyć rodzice wychowanka. Mają oni prawo – jeżeli złożą wniosek – do otrzymania kopii programu swojego dziecka.

Poniżej zamieszczam przykładowy indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny dla ucznia klasy I.

Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (IPET) dla ucznia (wersja I)

Spis treści:

VIII. Informacje administracyjne.
IVII. Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia w szkole:
1. Rozpoznanie i określenie specjalnych potrzeb edukacyjnych ucznia na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, obserwacji ucznia, wywiadu i rozmowy z rodzicami, dokumentacji dostarczonej przez rodziców.
2. Wyniki wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia w szkole na dany rok szkolny (zalecenia zespołu dotyczące form, zakresu i sposobów udzielania pomocy psychologiczno- pedagogicznej).
VIII. Program edukacyjno-terapeutyczny:
1. Zakres oraz sposoby dostosowania wymagań edukacyjno-terapeutycznych (uwagi na temat wpływu dysfunkcji ucznia na sposób realizowania obowiązującej podstawy programowej).
2. Indywidualne programy edukacyjne, będące znaczną adaptacją podstawy programowej lub całkowicie autorskim programem nauczania.
IIIV. Działania wspierające rodziców ucznia oraz zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami ucznia.
IIIV. Zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.
IIVI. Ocena efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej, dokonywana przez zespół przynajmniej raz w roku, po

zakończeniu okresu jej udzielania lub wcześniej na wniosek rodziców lub nauczycieli.

IVII. Spotkania zespołu nauczycieli i specjalistów.

VIII. Zatwierdzenie IPET przez dyrektora szkoły.

IIIX. Potwierdzenia od rodziców (opiekunów prawnych) o zapoznaniu się z formami i sposobami pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla ich dziecka w danym roku szkolnym.

I. Informacje administracyjne.

1. Dane personalne ucznia:[1]

Imię, drugie imię i nazwisko ucznia	Sonia S.*
Data urodzenia	25.10.2005 w .....
Adres	
Imiona i nazwiska rodziców/ opiekunów prawnych, adres rodziców, telefon kontaktowy	Ewa i Marcin S. Katowice, ul. ..... tel. .....

2. Podstawa objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną:

A. Rodzaj dokumentu

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego numer: .....

Data wydania orzeczenia: .....

Nazwa poradni: Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr …. w Katowicach

B. Kategoria specjalnych potrzeb[2]

- niepełnosprawność
  - uczeń słabosłyszący
  - uczeń słabowidzący
  - uczeń z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją
  - uczeń z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim
  - uczeń z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym
  - uczeń z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera
  - uczeń z niepełnosprawnością sprzężoną

- niedostosowanie społeczne
- zagrożenie niedostosowaniem społecznym

3. Okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej (zgodny z orzeczeniem, nie dłuższy niż dany etap edukacyjny)*:

- czas kształcenia w klasach I–III
- czas kształcenia w klasach IV–VI
- inny (należy go określić) .....

4. Data objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną:

Uczeń został objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w klasie I w roku szkolnym

.....

Własne uwagi i spostrzeżenia:

II. Wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia w szkole.

1. Rozpoznanie i określenie specjalnych potrzeb ucznia			
Obszar funkcjonowania dziecka	**Mocne strony – cechy korzystne dla rozwoju w zakresie warunków, przebiegu i wyników uczenia się**	**Słabe strony – trudności rozwojowe i edukacyjne (powinny być: precyzyjnie określone, mierzalne, co ułatwi ocenę efektywności; możliwe do wypracowania na danym etapie edukacyjnym, na przykład: myli znaki matematyczne, nie rozpoznaje głosek w nagłosie)**	**Określenie potrzeb wynikających z diagnozy (zalecane formy, konkretne działania, sposoby dostosowania otoczenia, rodzaj pomocy i wsparcia)**
Ogólna sprawność fizyczna dziecka (motoryka duża)	– prawidłowo wykonuje tylko z pomocą nauczyciela proste ćwiczenia	– zaburzona koordynacja wzrokowo-ruchowa, – zaburzenia równowagi, – niezgrabność w pokonywaniu przeszkód, – nie zawsze rozumie zasady zabaw sportowych, – potrzebuje dodatkowych wyjaśnień, pokazu danego ćwiczenia, pomocy nauczyciela	– elementy metody P. Dennisona, – usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej
Sprawność rąk dziecka (motoryka mała)	– chętnie i dość starannie koloruje, – rysuje po śladzie	– niska sprawność manualna i grafomotoryczna; – nie potrafi samodzielnie kreślić kształtów literopodobnych; – ma trudności z odwzorowaniem kształtów; – rysunki samodzielne są mało czytelne, schematyczne; – nie mieści się w ograniczonym polu (liniaturze)	– ćwiczenia grafomotoryczne H. Tymichowej, zajęcia z elementami metody dobrego startu

Zmysły (wzrok, słuch, czucie, węch, równowaga) i integracja sensoryczna		– zaburzone zmysły: wzroku, słuchu fonematycznego, percepcja słuchowa oraz równowaga utrudniają przyswajanie nowych wiadomości i ich utrwalanie	– usprawnianie percepcji wzrokowej, słuchowej i ruchowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowo-słuchowej
Komunikowanie się i artykulacja		– opóźniony rozwój mowy; – słabo rozwinięta mowa czynna i bierna; – ubogi zasób słownictwa; – trudności z formułowaniem myśli, logicznym budowaniem zdań; – wada artykulacyjna dodatkowo utrudnia komunikację z otoczeniem	– terapia logopedyczna, – ćwiczenia komunikacji interpersonalnej, – rozwijanie kompetencji językowych, w tym rozwijanie mowy opowieściowej
Sfera poznawcza: – **opanowanie technik szkolnych:** • **czytanie,** • **pisanie,** • **liczenie;** – **myślenie, uwaga, pamięć**	– zna i nazywa podstawowe kolory	– słabo rozwinięta percepcja wzrokowa i słuchowa; – nie dokonuje analizy słuchowej wyrazów; – zna kolejność liczb, choć czasami się myli; – popełnia błędy w klasyfikowaniu przedmiotów nawet do jednego podanego warunku; – potrzebuje pomocy nauczyciela w poprawnym przeliczeniu i porównaniu liczby elementów; – zaburzona orientacja przestrzenna (myli kierunki, określając położenie przedmiotów na płaszczyźnie / w przestrzeni);	– rewalidacja indywidualna; – stymulowanie procesów poznawczych dziecka; – rozwijanie funkcji percepcyjno-motorycznych oraz ich integracja; – ćwiczenia gimnastyki umysłu na koncentrację uwagi, ruchy naprzemienne, pozycja Cooka, sowa i inne; – nauka czytania metodą globalną i sylabową; – kształtowanie motywacji do wysiłku umysłowego

1. Rozpoznanie i określenie specjalnych potrzeb ucznia			
Obszar funkcjonowania dziecka	**Mocne strony – cechy korzystne dla rozwoju w zakresie warunków, przebiegu i wyników uczenia się**	**Słabe strony – trudności rozwojowe i edukacyjne (powinny być: precyzyjnie określone, mierzalne, co ułatwi ocenę efektywności; możliwe do wypracowania na danym etapie edukacyjnym, na przykład: myli znaki matematyczne, nie rozpoznaje głosek w nagłosie)**	**Określenie potrzeb wynikających z diagnozy (zalecane formy, konkretne działania, sposoby dostosowania otoczenia, rodzaj pomocy i wsparcia)**
		– trudności w myśleniu przyczynowo-skutkowym; – szybko się męczy, nudzi, skupia uwagę na krótki czas; – ma trudności z mieszczeniem się w liniaturze, kreśleniem kształtów literopodobnych, odtwarzaniem szlaczków	
Sfera emocjonalno-społeczna (radzenie sobie z emocjami, relacje z dorosłymi, relacje z rówieśnikami)	– nawiązuje kontakt z nauczycielami, jest otwarta, pogodna, okazuje uczucia	– dość niska dojrzałość emocjonalna; – wymaga całkowitej uwagi, pomocy i zainteresowania nauczyciela; – mała gotowość do wykonywania zadań na polecenie; – krótkotrwała, łatwo ulegająca rozproszeniu koncentracja uwagi; – wymaga zachęty, stałej kontroli i mobilizacji do pracy; – boi się nowych sytuacji, nie lubi zmian	– dostosowanie treści nauczania oraz tempa pracy do indywidualnych możliwości ucznia; – jasne, krótkie formułowanie poleceń i sprawdzanie ich zrozumienia; – zajęcia relaksacyjne; – pomoc w nawiązaniu kontaktów z rówieśnikami; – oddziaływanie na motywację dziecka przez odpowiedni system nagród; – dostrzeganie i nagradzanie na forum klasy nawet najdrobniejszego sukcesu dziecka

Samodzielność i czynności samoobsługowe	– wolno, z niewielką pomocą nauczyciela wykonuje czynności samoobsługowe	– potrzebuje wsparcia przy poruszaniu się po szkole (potrzebuje obecności nauczyciela, ewentualnie kolegi)	– wspieranie samodzielności przy ubieraniu, – mobilizowanie do samodzielnego wykonywania prostych poleceń podczas lekcji
Uzdolnienia	----------	----------	
Inne obszary ważne z punktu widzenia funkcjonowania ucznia: **– sytuacja rodzinna dziecka,** **– stan zdrowia dziecka**	Rodzina pełna, rodzice wykazują zaangażowanie w sytuację szkolną i zdrowotną dziecka, pracują z dzieckiem w domu		
Inne informacje: (na przykład: nosi aparaty słuchowe, nosi okulary, buty ortopedyczne itp.)			
Podpisy członków zespołu: ..... Data:			

2. Wyniki wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia (zalecenia zespołu dotyczące form, zakresu i sposobów udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej)	
1. Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych	Uczeń wymaga dostosowania wymagań edukacyjnych w znacznym stopniu, stałej obecności i pomocy nauczyciela w zakresie czynności dydaktycznych oraz w funkcjonowaniu emocjonalno-społecznym na terenie szkoły
2. Rodzaj i zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów (kto, podczas jakich zajęć, jakie działania realizuje)	– w zakresie zajęć rewalidacyjno-rehabilitacyjnych zaleca się: • doskonalenie sprawności manualnej i grafomotorycznej; • usprawnianie funkcji wzrokowej i koordynacji wzrokowo-ruchowej; • ćwiczenia orientacji czasowo-przestrzennej; • ćwiczenia koncentracji uwagi; • SI; • ćwiczenia równowagi, ćwiczenia w pokonywaniu przeszkód; • zwiększanie aktywności własnej – samoobsługa; – indywidualne zajęcia rewalidacji mowy (terapia logopedyczna): • usprawnianie motoryki narządów mownych; • wywołanie prawidłowej wymowy zaburzonej głoski; • usprawnianie płynności mowy, doskonalenie mowy już ukształtowanej; • wzbogacanie słownictwa; • kształcenie słuchu fonematycznego
3. Zakres dostosowań (na przykład warunki zewnętrzne, organizacja pracy, egzekwowanie wiedzy, ocenianie)	– praca z pomocą pedagoga specjalnego; – dostosowanie tempa i czasu pracy do potrzeb i możliwości ucznia; – przy ocenianiu branie pod uwagę włożonego przez ucznia wysiłku, starań; – stosowanie dodatkowych bodźców motywujących dziecko do podejmowania wysiłku umysłowego, częste wzmacnianie pozytywne; – wzmacnianie poczucia wartości, dostarczanie sposobności do odnoszenia sukcesów na miarę możliwości dziecka; – stosowanie krótkich, jasnych poleceń, sprawdzanie stopnia ich zrozumienia

4. Rodzaj i zakres współpracy z rodzicami (jakie działania podejmują rodzice). Działania wspierające rodziców ucznia (rodzaj działań, kto realizuje)	Zaleca się ścisły kontakt z rodzicami (pisemny w zeszycie informacji, telefoniczny, indywidualne konsultacje), instruktarz i materiały do pracy w domu, rozmowa wspierająca, przekazanie broszury dotyczącej pracy z dzieckiem w domu, udział w zajęciach otwartych. Rodzice są zaangażowani w sytuację szkolną i zdrowotną córki – utrzymują kontakt ze szkołą
5. Rodzaj i zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi instytucjami (jaki specjalista, w jakim zakresie)	Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną – w razie potrzeby
Podpisy członków zespołu: ..... Data:	

III. Program edukacyjno-terapeutyczny. Zakres oraz sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych w roku szkolnym

……

(należy podkreślić właściwe określenie)

1. Uczeń realizuje treści nauczania zawarte w podstawie programowej kształcenia ogólnego, ani treści nauczania, ani forma sprawdzania wiadomości nie są dostosowywane.
2. Uczeń realizuje treści nauczania dostosowane do możliwości i potrzeb w sposób następujący:

   - indywidualny program edukacyjny jest adaptacją podstawy programowej do możliwości ucznia:
     - w minimalnym zakresie, ograniczoną do uwag związanych z dysfunkcją ucznia, która nie wiąże się z obniżeniem wymagań;
     - **w znacznym zakresie**, kiedy stopień dysfunkcji ucznia uniemożliwia realizowanie treści programowych i wymaga większych modyfikacji, w ramach zarówno treści, jak i sposobu realizacji, a także konieczności dodatkowych działań wspomagających;
   - indywidualny program edukacyjny jest całkowicie autorskim programem zawierającym treści nauczania, metody i formy pracy na poszczególnych bądź wszystkich przedmiotach lub obszarach edukacyjnych, dostosowanym do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia; nazwa realizowanego programu nauczania oraz jego numer w szkolnym zestawie programów:

---

3. Uwagi na temat wpływu dysfunkcji ucznia na sposób realizowania obowiązującej podstawy programowej:

   - praca z pomocą pedagoga specjalnego, miejsce w klasie w pobliżu nauczyciela;
   - indywidualizacja pracy z dzieckiem, w tym stopnia trudności zlecanych zadań;

- dostosowanie tempa pracy do możliwości dziecka;
- kierowanie indywidualnie krótkich, jasno sformułowanych poleceń, sprawdzanie stopnia ich zrozumienia;
- stawianie przed dzieckiem krótkich zadań, dzielenie dłuższych na etapy;
- kontrola zrozumienia polecenia i poprawności wykonania każdego ćwiczenia;
- uwzględnienie częstszych przerw w pracy (odpoczynek na dywanie), różnorodność zadań;
- stałe motywowanie do pracy, ukierunkowanie i podtrzymywanie uwagi na zadaniu;
- ocenianie postępów indywidualnie, z uwzględnieniem włożonego wysiłku i porównaniem do wcześniejszych osiągnięć ucznia;
- częste wzmacnianie pozytywne.

Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i terapeutycznych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczennicy klasy I – Soni S. – na rok szkolny				
Nauczane przedmioty (rodzaj edukacji w nauczaniu wczesnoszkolnym)	**Nazwa programu nauczania**	**Cele edukacyjne i terapeutyczne** uwzględniające możliwości psychofizyczne ucznia	**Procedury osiągania celów** (formy, metody, środki dydaktyczne, rodzaje pomocy i wsparcia wykorzystywane w trakcie zajęć, dostosowanie otoczenia itp.)	**Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia**
Edukacja polonistyczna	*Elementarz XXI wieku*, E. Hryszkiewicz, B. Stępień, podręcznik, cz. 1–4, Wydawnictwo Nowa Era	– wdrażanie do słuchania wypowiedzi innych; – zachęcanie do brania udziału w rozmowach na tematy bliskie dziecku (życie rodzinne, szkolne); – rozwijanie umiejętności budowania poprawnych zdań, wypowiadania się, zadawania pytań, udzielania komunikatywnej odpowiedzi; – ćwiczenia w opowiadaniu historyjek obrazkowych, dostrzeganie związków przyczynowo-skutkowych; – wzbogacanie zasobu słownictwa; – nauka liter alfabetu; – nauka czytania metodą globalną i sylabową; – utrwalanie obrazu graficznego liter; – podniesienie sprawności manualnej i grafomotorycznej;	– bazowanie na posiadanych wiadomościach, umiejętnościach jako wyjściowych do dalszej pracy; – indywidualizowanie stopnia trudności zlecanych do wykonywania zadań; – elastyczne podejście do realizowanych treści programowych; – systematyczne wspieranie ucznia w nabywaniu i utrwalaniu podstawowych wiadomości i umiejętności szkolnych przez dobór odpowiednich metod pracy (oddziaływania polisensoryczne); – stosowanie różnorodnych ćwiczeń usprawniających motorykę małą, rozwijających funkcje percepcyjne oraz zaangażowanie w procesie czytania i pisania; – ćwiczenia koncentracji uwagi; – pozwalanie na opanowywanie konkretnych treści programowych w dłuższym czasie;	– przeniesienie punktu ciężkości z funkcji dydaktycznej na funkcję rewalidacyjną i wychowawczą; – indywidualizowanie oceniania; – określanie, co będzie oceniane, w jaki sposób stwierdzane będą osiągnięcia; – docenianie ucznia za wkład pracy i poczynione postępy; – wcześniejsze informowanie dziecka i rodzica o planowanym sprawdzianie; – **w zakresie pisania** wykorzystanie na przykład przepisywania wyrazów i zdań oraz ćwiczeń grafomotorycznych; – **w zakresie czytania** sprawdzanie umiejętności rozpoznawania liter, czytania sylab, wyrazów jedno-, dwusylabowych; – sprawdzanie umiejętności liczenia, na przykład z wykorzystaniem konkretów;

Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i terapeutycznych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczennicy klasy I – Soni S. – na rok szkolny				
Nauczane przedmioty (rodzaj edukacji w nauczaniu wczesno-szkolnym)	**Nazwa programu nauczania**	**Cele edukacyjne i terapeutyczne** uwzględniające możliwości psychofizyczne ucznia	**Procedury osiągania celów** (formy, metody, środki dydaktyczne, rodzaje pomocy i wsparcia wykorzystywane w trakcie zajęć, dostosowanie otoczenia itp.)	**Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia**
		– opanowanie techniki pisania; – trzymanie się w liniaturze; – ćwiczenia w prawidłowym odwzorowywaniu; – usprawnianie analizy i syntezy słuchowo-wzrokowej wyrazów; – ćwiczenia w pamięciowym opanowaniu krótkich tekstów (rymowanki, wierszyki itp.); – ćwiczenia koncentracji uwagi; – kształtowanie nawyków samodzielnej pracy na lekcji i w domu	– odczytywanie dziecku w toku lekcji różnych tekstów, stosowanie powtórzeń, dodatkowych wskazówek, wyjaśnień, przybliżanie treści, kontrolowanie rozumienia poleceń, kontrolowanie przebiegu pracy, ukierunkowywanie jej; – **kierowanie indywidualnie krótkich, jasno sformułowanych poleceń, sprawdzanie stopnia ich zrozumienia**; – zwiększenie aktywności ucznia podczas zajęć, zainteresowanie go tematem lekcji, angażowanie do klasowych zadań, rozwijanie umiejętności współdziałania w grupie; – częste wzmacnianie pozytywne, chwalenie ucznia na forum klasy;	– sprawdzanie wiadomości ucznia z pomocą nauczyciela – pytań pomocniczych i naprowadzających; – wydłużenie czasu pracy

Edukacja muzyczna **Edukacja plastyczna** **Edukacja społeczna**		– zachęcenie do aktywnego udziału we wspólnych zabawach muzyczno-ruchowych; – reagowanie na zmianę tempa i dynamiki; – nauka właściwego zachowania się na koncercie oraz podczas śpiewania hymnu narodowego; – układanie prostych rytmów z klocków rytmicznych; – śpiewanie wspólnie z klasą prostych piosenek – kształtowanie umiejętności wypowiadania się w różnych technikach plastycznych na płaszczyźnie oraz tworzenia przestrzennych prac plastycznych; – wykonywanie ilustracji inspirowanych wyobraźnią, opowiadaniem, baśnią, muzyką – wdrażanie do zgodnego współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi; – kształtowanie postawy prospołecznej (uczeń odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwy, prawdomówny, nie krzywdzi słabszych, pomaga potrzebującym, nie zabiera cudzej własności);	– organizowanie pracy na lekcji zgodnie z wydolnością wysiłkową i samopoczuciem ucznia w danym dniu; – uwzględnienie męczliwości i krótkotrwałej uwagi, stosowanie częstych przerw, zmiana rodzaju zajęć; – dyscyplinowanie zachowania; – kształtowanie samodzielności ucznia; – pomoc w nawiązaniu prawidłowych kontaktów społecznych z rówieśnikami; – kształtowanie motywacji do wysiłku umysłowego **Metody**: – oparte na słowie: pogadanka, opis, opowiadanie, uczenie prowadzenia dialogu; – praktycznego działania (konstruowanie, manipulowanie, naśladowanie); – obserwacja; – drama; – pokaz; – techniki relaksacyjne; – aktywizujące; – metoda sylabowa w nauce czytania i pisania; – elementy arteterapii, muzykoterapii;	

Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i terapeutycznych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczennicy klasy I – Soni S. – na rok szkolny				
Nauczane przedmioty (rodzaj edukacji w nauczaniu wczesno-szkolnym)	**Nazwa programu nauczania**	**Cele edukacyjne i terapeutyczne** uwzględniające możliwości psychofizyczne ucznia	**Procedury osiągania celów** (formy, metody, środki dydaktyczne, rodzaje pomocy i wsparcia wykorzystywane w trakcie zajęć, dostosowanie otoczenia itp.)	**Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia**
Edukacja społeczna **Edukacja przyrodnicza**		– wdrażanie do przestrzegania reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej i w świecie dorosłych; – wdrażanie do przestrzegania zasad bezpieczeństwa podczas zabaw – ćwiczenia w rozpoznawaniu roślin i zwierząt w różnych środowiskach przyrodniczych (park, las, sad, ogród); – rozwijanie gotowości do ochrony przyrody (uczeń nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę w parku i w lesie); – utrwalanie nazw pór roku i ich charakterystycznych cech; – utrwalanie nazw części ciała zwierząt (na podstawie ilustracji); – ćwiczenia obserwacji przyrody (pogoda)	– terapia zabawą; – elementy metody P. Dennisona; – ćwiczenia grafomotoryczne H. Tymichowej usprawniające technikę rysowania i pisania **Formy**: – INDYWIDUALNA, – praca w parach, – zbiorowe, – grupowe, – zespołowe	

Edukacja matematyczna		– ćwiczenia w określaniu położenia przedmiotów w przestrzeni i na kartce; – rozróżnianie lewej i prawej strony swojego ciała; – utrwalanie obrazu graficznego cyfr (do 10); – liczenie na konkretach do 10: umiejętność przeliczania w zakresie 10, dodawanie i odejmowanie w zakresie 10 na konkretach; – utrwalanie nazw dni tygodnia i miesięcy w roku; – ćwiczenia w posługiwaniu się linijką		
Zajęcia komputerowe		– rozwijanie umiejętności korzystania z myszy i klawiatury; – znajomość zasad korzystania z komputera w ten sposób, żeby nie narażać własnego zdrowia		
Zajęcia techniczne		– wdrażanie do dbania o ład i porządek w miejscu pracy; – utrwalanie zasad bezpiecznego i prawidłowego korzystania ze środków komunikacji i poruszania się po drogach; – wykonywanie prostych prac papierowych zgodnie z podaną instrukcją (uczeń wycina, zagina, skleja)		

Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i terapeutycznych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczennicy klasy I – Soni S. – na rok szkolny				
Nauczane przedmioty (rodzaj edukacji w nauczaniu wczesnoszkolnym)	**Nazwa programu nauczania**	**Cele edukacyjne i terapeutyczne** uwzględniające możliwości psychofizyczne ucznia	**Procedury osiągania celów** (formy, metody, środki dydaktyczne, rodzaje pomocy i wsparcia wykorzystywane w trakcie zajęć, dostosowanie otoczenia itp.)	**Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia**
Wychowanie fizyczne		– utrwalanie wiedzy na temat ochrony własnego zdrowia (zdrowe odżywianie się, prawidłowa postawa ciała, aktywność fizyczna, dbanie o higienę itp.); – ćwiczenie samodzielnego i sprawnego ubierania i rozbierania się; – opanowanie wybranych umiejętności (chwytanie piłki, rzucanie nią do celu, ruchy naprzemienne)		
Język angielski	*Bugs World 1*, C. Read, A. Soberon, Wydawnictwo Macmillan	– zachęcanie do brania udziału w lekcjach; – zachęcanie i wdrażanie do komunikowania się w języku obcym; – rozwijanie umiejętności reagowania na proste polecenia w języku angielskim – *stand up / sit down*; – kształcenie umiejętności powitania, pożegnania i przedstawiania	– indywidualizowanie stopnia trudności zadań zlecanych do wykonywania; – elastyczne podejście do realizowanych treści programowych; – systematyczne wspieranie ucznia w nabywaniu i utrwalaniu podstawowych wiadomości i umiejętności w zakresie języka angielskiego; – ćwiczenia koncentracji uwagi;	– indywidualizowanie oceniania; – docenianie ucznia za wkład pracy i poczynione postępy; – wcześniejsze informowanie dziecka i rodzica o planowanym sprawdzianie; – sprawdzanie wiadomości ucznia z pomocą nauczyciela – pytań pomocniczych i naprowadzających – wydłużenie czasu pracy

		się z użyciem zwrotów: *hello! goodbye*, *my name is…*; – nauka słownictwa z najbliższego otoczenia; – nazywanie owadów – *caterpillar*, *snail*, *bee*, *ladybird*, *butterfly*, *ant*; – systematyczne utrwalanie słownictwa; – kształcenie umiejętności liczenia w języku angielskim od 1 do 5; – nazywanie zabawek: *ball*, *car*, *bike*, *robot*, *doll*, *scooter*; – zachęcenie do aktywnego udziału we wspólnych zabawach muzyczno-ruchowych; – śpiewanie piosenek i wyliczanek w języku angielskim; – nauka nazw kolorów w języku angielskim; – zaznajomienie z obyczajami i zwyczajami panującymi w krajach anglojęzycznych; – nauka i śpiewanie angielskich kolęd; – nazywanie podstawowych części ciała: *ears*, *eyes*, *nose*, *mouth*, *fingers*, *toes*; – systematyczne zachęcanie do śpiewania piosenek, rymowanek i uczestnictwa w grach i zabawach w języku angielskim; – wdrażanie do zgodnego współdziałania	– pozwalanie na opanowywanie konkretnych treści programowych w dłuższym czasie; – stosowanie powtórzeń, dodatkowych wskazówek, wyjaśnień, przybliżanie treści, kontrolowanie rozumienia poleceń, kontrolowanie przebiegu pracy, ukierunkowywanie jej; – zwiększenie aktywności ucznia podczas zajęć, zainteresowanie go tematem lekcji, angażowanie do klasowych zadań, rozwijanie współdziałania w grupie; – częste wzmacnianie pozytywne, chwalenie ucznia na forum klasy; – organizowanie pracy na lekcji zgodnie z wydolnością wysiłkową i samopoczuciem ucznia w danym dniu; – uwzględnienie męczliwości i krótkotrwałej uwagi, stosowanie częstych przerw, zmiana rodzaju zajęć; – dyscyplinowanie zachowania; – kształtowanie samodzielności ucznia; – pomoc w nawiązaniu prawidłowych kontaktów społecznych z rówieśnikami; – kształtowanie motywacji do wysiłku umysłowego	

Zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i terapeutycznych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczennicy klasy I – Soni S. – na rok szkolny				
Nauczane przedmioty (rodzaj edukacji w nauczaniu wczesno-szkolnym)	**Nazwa programu nauczania**	**Cele edukacyjne i terapeutyczne** uwzględniające możliwości psychofizyczne ucznia	**Procedury osiągania celów** (formy, metody, środki dydaktyczne, rodzaje pomocy i wsparcia wykorzystywane w trakcie zajęć, dostosowanie otoczenia itp.)	**Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia**
			Metody: – oparte na słowie: pogadanka, opis, opowiadanie; – praktycznego działania (naśladowanie); – obserwacji; – pokaz; – techniki relaksacyjne; – aktywizujące **Formy**: – INDYWIDUALNA, – praca w parach, – zbiorowe, – grupowe, zespołowe	

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

IV. Działania wspierające rodziców ucznia, określające zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami ucznia.

W roku szkolnym podjęto następujące działania wspierające rodziców ucznia* (data, rodzaj działania, podpis osoby odpowiedzialnej):[3]

V. Zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

W roku szkolnym podjęto współpracę z następującymi instytucjami (nazwa instytucji, termin, cel współpracy, podpis osoby odpowiedzialnej):

VI. Ocena efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielonej uczniowi.

Wnioski i zalecenia zespołu dotyczące dalszej pracy z uczniem, tj. zalecane formy, sposoby i okres udzielania dalszej pomocy psychologiczno-pedagogicznej:

Imię i nazwisko ucznia: Sonia S., klasa I

Rok szkolny .....

Rodzaj zajęć	Osiągnięte cele	Wnioski do dalszej pracy
Edukacja polonistyczna	– nie wykazuje aktywności w rozmowach na tematy życia rodzinnego, szkolnego; – w niewielkim stopniu rozwinęła umiejętność budowania poprawnych zdań, wypowiadania się, zadawania pytań – potrzebuje dokładnego ukierunkowania i wsparcia; – nieznacznie wzbogaciła zasób słownictwa; – nie pamięta wszystkich liter alfabetu; – podejmuje próby czytania głoskując, jednak w dalszym ciągu technika czytania nie została opanowana w stopniu zadowalającym; – nieznacznie podniosła sprawność manualną i grafomotoryczną; – nieznacznie opanowała technikę pisania; – nie zawsze mieści pisane znaki w liniaturze; – z niewielką pomocą odwzorowuje wyrazy i krótkie zdania; – w niewielkim stopniu usprawniła analizę i syntezę słuchowo-wzrokową wyrazów;	– **kontynuować założone cele w kolejnych etapach nauki**; – w dalszym ciągu i systematycznie ćwiczyć umiejętność czytania i pisania oraz redagowanie prostych wypowiedzi ustnych i pisemnych zgodnie z wyznaczonym celem; – systematycznie doskonalić umiejętność poprawnego pisania ze zwróceniem uwagi na prawidłowe rozmieszczenie, czytelność i estetykę pisma; – wzbogacać słownictwo; – wdrażać i motywować uczniów do większej samodzielności i aktywności ze zwróceniem uwagi na maksymalne wykorzystanie czasu podczas lekcji

Rodzaj zajęć	Osiągnięte cele	Wnioski do dalszej pracy
	– zwiększyła koncentrację uwagi; – trudność sprawia jej samodzielna praca na lekcji – potrzebuje nieustannie pomocy pedagoga, dokładnego objaśnienia każdego polecenia	
Edukacja muzyczna	– bierze aktywny udział we wspólnych zabawach muzyczno-ruchowych; – poprawnie reaguje na zmianę tempa i dynamiki; – właściwie zachowuje się na koncercie oraz podczas śpiewania hymnu narodowego; – trudność sprawia jej układanie prostych rytmów z klocków rytmicznych; – poprawnie śpiewa wspólnie z klasą nauczone piosenki	– systematycznie utrwalać zdobytą wiedzę; – ćwiczyć układanie prostych rytmów z klocków rytmicznych
Edukacja plastyczna	– samodzielnie wykonuje ilustracje inspirowane wyobraźnią, opowiadaniem, baśnią, jednak prace są mało staranne, dobór kolorów jest ubogi, obserwuje się także nieprawidłowe rozmieszczenie poszczególnych elementów na płaszczyźnie mimo dokładnego objaśnienia i ukierunkowania; – zgodnie współdziała z rówieśnikami, nie wykazuje jednak dużej aktywności podczas pracy grupowej	– systematycznie doskonalić umiejętność aktywnego wykorzystania czasu podczas wykonywania prac plastycznych; – wdrażać ucznia do jeszcze większej samodzielności oraz uważnego słuchania poleceń i instrukcji
Edukacja społeczna	– przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej i w świecie dorosłych; – przestrzega zasad bezpieczeństwa podczas zabaw	– systematycznie przypominać uczniowi o zasadach i normach obowiązujących w szkole i poza nią

Edukacja przyrodnicza	– z niewielką pomocą rozpoznaje rośliny i zwierzęta w różnych środowiskach przyrodniczych (park, las, sad, ogród); – w dobrym stopniu rozwinęła gotowość ochrony przyrody (nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę w parku i w lesie) – wymaga jednak systematycznego przypominania o obowiązujących zasadach; – utrwaliła nazwy pór roku i ich charakterystyczne cechy; – utrwaliła nazwy części ciała zwierząt (na podstawie ilustracji); – w zadowalającym stopniu obserwuje przyrodę (pogoda)	– systematycznie utrwalać zdobytą wiedzę, stopniowo wprowadzając nowe wiadomości
Edukacja matematyczna	– z pomocą rozróżnia lewą i prawą stronę swojego ciała; – utrwaliła obraz graficzny cyfr (do 20); – liczy na konkretach do 20; – opanowała umiejętność przeliczania w zakresie 20, dodaje i odejmuje w zakresie 20 na konkretach; – utrwaliła nazwy dni tygodnia; – wymaga pomocy podczas rozwiązywania zadań tekstowych; – w posługiwaniu się linijką potrzebuje pomocy	– w dalszym ciągu doskonalić umiejętność dodawania i odejmowania; – ćwiczyć umiejętność samodzielnego posługiwania się linijką; – doskonalić koncentrację uwagi; – rozwijać procesy logicznego myślenia; – w odpowiednim tempie poszerzać wiedzę, nie przekraczając możliwości i potencjału ucznia; – w dalszym ciągu doskonalić umiejętność samodzielnego pokonywania trudności ze zwróceniem uwagi na rozwiązywanie zadań tekstowych
Zajęcia komputerowe	– wymaga pomocy podczas korzystania z myszy i klawiatury; – zna zasady korzystania z komputera w taki sposób, żeby nie narażać własnego zdrowia	– systematycznie doskonalić umiejętność posługiwania się myszką i klawiaturą oraz usprawniać umiejętność korzystania z poznanych funkcji komputera

Rodzaj zajęć	Osiągnięte cele	Wnioski do dalszej pracy
Zajęcia techniczne	– potrafi dbać o ład i porządek w miejscu pracy; – utrwaliła zasady bezpiecznego i prawidłowego korzystania ze środków komunikacji i poruszania się po drogach; – wykonuje proste prace papierowe zgodnie z podaną instrukcją (wycina, zagina, skleja)	– systematycznie doskonalić umiejętność aktywnego wykorzystania czasu podczas wykonywania prac technicznych; – wdrażać ucznia do jeszcze większej samodzielności
Wychowanie fizyczne	– w sposób zadowalający opanowała samodzielne i sprawne ubieranie i rozbieranie się; – w niewielkim stopniu opanowała wybrane umiejętności (chwytanie piłki, rzucanie nią do celu, ćwiczenia równoważne, ruchy naprzemienne)	– doskonalić umiejętności chwytania i rzucania piłki, rzuty do celu oraz ruchy naprzemienne
Język angielski	– rozwinęła umiejętność reagowania na proste polecenia w języku angielskim – *stand up / sit down*; – potrafi się przywitać i pożegnać, używając zwrotów: *hello/ goodbye*; – z niewielką pomocą nazywa owady: *caterpillar*, *snail*, *bee*, *ladybird*, *butterfly*, *ant*; – trudność sprawia jej umiejętność liczenia w języku angielskim od 1 do 10; – nazywa zabawki: *ball*, *car*, *bike*, *robot*, *doll*, *scooter*; – śpiewa piosenki i wyliczanki w języku angielskim; – z niewielką pomocą nazywa kolory w języku angielskim; – nazywa podstawowe części ciała: *ears*, *eyes*, *nose*, *mouth*, *fingers*, *toes*; – aktywnie uczestniczy w grach i zabawach w języku angielskim	– systematycznie utrwalać zdobytą wiedzę; – ćwiczyć umiejętność liczenia w języku angielskim do 10; – utrwalać poznane piosenki i wyliczanki

Terapia logopedyczna	– potrafi poprawnie wykonać ćwiczenia artykulacyjne; – potrafi poprawnie wymówić głoski: *s*, *c*, *z* w izolacji oraz w połączeniu sylabowym; – poprawnie powtarza za nauczycielem krótki wyraz zawierający ćwiczone głoski	– uczennica nadal powinna uczęszczać na zajęcia logopedyczne; – nadal należy pracować nad poprawną wymową głosek syczących oraz nad poprawną wymową dłuższych wyrazów, ponieważ głoski są zniekształcane
Rehabilitacja	– umiejętność wykonywania ćwiczeń zgodnie z instrukcją; – poprawa planowania motorycznego	– zapewnienie dziecku różnych form aktywności fizycznej w celu poprawy jego sprawności fizycznej; – aktywizacja porażonej kończyny górnej podczas wykonywania wszystkich czynności w życiu codziennym; – doskonalenie czynności samoobsługowych
Zachowanie, sposób funkcjonowania	– uczennica pogodna i uczynna; – zawsze przygotowuje się do zajęć, systematycznie odrabia zadania domowe; – pracuje w wolnym tempie; – słabo koncentruje uwagę, często się rozprasza; – jest coraz bardziej samodzielna, jednak wymaga stałej obecności i wsparcia nauczyciela oraz mobilizacji do pracy; – zna zasady zachowania w klasie, stara się je respektować; – nawiązuje kontakt z nauczycielami i rówieśnikami, jest jednak mało rozmowna i nieśmiała	– systematycznie pracować nad poprawą koncentracji uwagi i tempem pracy; – doskonalić samodzielność; – systematycznie motywować i mobilizować do pracy; – nagradzać i podkreślać każdy najmniejszy sukces; – wdrażać przez zabawę do nawiązywania kontaktów z rówieśnikami

Podpisy członków zespołu: .....
Data: .....

VII. Spotkania zespołu nauczycieli i specjalistów.

Termin spotkań zespołu

Data	Lista i podpisy członków zespołu	Podpis dyrektora

VIII. Zatwierdzenie IPET przez dyrektora szkoły.

Imię i nazwisko dziecka: .....

Klasa: ..... Rok szkolny: .....

Zalecane przez zespół formy, sposoby i okres realizacji wsparcia

Forma pomocy	rewalidacja	logopedia	rehabilitacja
Wymiar godzin w tygodniu	1 h	1 h	1 h
Okres realizacji	rok szkolny	rok szkolny	rok szkolny .....
Akceptacja dyrektora Data Podpis			

IX. Potwierdzenia od rodziców o zapoznaniu się z formami i sposobami pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla ich dziecka w danym roku szkolnym.

Zapoznałem(-am) się z proponowanymi formami i sposobami pomocy psychologiczno-pedagogicznej, która zostanie udzielona mojemu dziecku w roku szkolnym .....

Podpis rodzica / opiekuna prawnego Data

....

Wzór indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego w formie tabelarycznej opracował zespół pedagogów specjalnych ze Szkoły Podstawowej nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach – koordynator: Beata Błachut, współpraca: Małgorzata Krzemień – psycholog szkolny.

*

Indywidualny program Edukacyjno-Terapeutyczny nie musi być przedstawiony w formie tabelarycznej, choć z własnego doświadczenia wiem, że jest to postać bardziej przejrzysta i jasna. Program ten może przybrać również formę opisową, której wzór przedstawiam poniżej – jako wersję II.

Dokumentacja przebiegu nauczania ucznia niepełnosprawnego – indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny (wersja II)

Dokumentacja przebiegu nauczania ucznia niepełnosprawnego (IPET) powinna zawierać:

I. Informacje o uczniu:

- dane osobowe,
- orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego,
- zebrane informacje o uczniu (wywiad środowiskowy, informacje lekarskie, opinie o uczniu, inne),
- oceny opisowe ucznia,
- diagnozę pedagogiczną (określającą mocne i słabe strony ucznia oraz rodzaj wsparcia, jakie dziecko otrzyma),
- plan zajęć ucznia, uwzględniający zajęcia dodatkowe oraz zajęcia pozalekcyjne.

II. Program edukacyjny.

III. Program terapeutyczny.

Przykładowe opracowanie dokumentacji przebiegu nauczania ucznia niepełnosprawnego – Beaty C.[4] (IPET)

I. Informacje o uczniu

Dane osobowe
Imię i nazwisko: Beata C.
Adres: ul. Wysoka 12 C/21
40-545 Katowice
Data i miejsce urodzenia: 11 X 1999 r., Katowice
Kontakt telefoniczny: 243 88 60

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego

W tym miejscu pedagog specjalny umieszcza stosowny dokument – orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, opatrzony numerem, wydany przez Zespół Orzekający Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr …. w ……. w składzie ……, zgodnie z art. 71b ust. 3 z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 i Nr 106 poz. 496 z 1997 r. Nr 28, poz. 153 i Nr 141, poz. 943 z 1998 r. Nr 117, poz. 759 i Nr 162, poz. 1126 oraz z 2000 r. Nr 12, poz. 136, Nr 19, poz. 239, Nr 48, poz. 550, Nr 120, poz. 1268 i Nr 122, poz. 1320, z 2001 r. Nr 111, poz. 1194 i Nr 144, poz. 1615, z 2002 r. Nr 41, poz. 362, Nr 113, poz. 984, Nr 141, poz. 1185 i Nr 200, poz. 1683 oraz z 2003 r. Nr 6, poz. 65).

Orzeczenie powinno zawierać:

- informację, na czyj wniosek zostaje wydane (rodziców, opiekunów prawnych),
- informację, na jaki czas zostaje wydane (na okres konkretnego roku szkolnego bądź na czas edukacji w szkole podstawowej),
- dane osobowe dziecka,
- diagnozę,
- zalecenia do pracy,
- uzasadnienie.

Zebrane informacje o uczniu (wywiad środowiskowy, informacje lekarskie, opinie o uczniu, inne)[5]

Dziewczynka z obciążonym wywiadem okołoporodowym.

Urodzona przedwcześnie (w 7. miesiącu ciąży), niska masa urodzeniowa, zdiagnozowana wada serca (dziecko objęte stałą opieką kardiologiczną).

Badania psychologiczne potwierdzają upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim.

Na podstawie wywiadu i przeprowadzonych badań stwierdzono, że kilkuletni pobyt w dysfunkcyjnej rodzinie biologicznej

niekorzystnie odbił się na rozwoju uczennicy Beaty C.

Możliwości rozwojowe i potencjał dziecka na poziomie obniżenia sprawności intelektualnej w stopniu znacznym oraz działanie czynników patogennych i dalsze traumatyczne doświadczenia, związane ze śmiercią matki oraz zupełnym brakiem zainteresowania ze strony ojca, spowodowały znaczne zahamowanie rozwoju dziewczynki.

Zmiana warunków życiowych (obecnie uczennica przebywa w rodzinie zastępczej), stabilizacja sytuacji rodzinnej, zaspokojenie potrzeby przynależności, bezpieczeństwa, a także systematyczna pomoc w nauce przynoszą oczekiwane rezultaty. Dotyczą one sfery zarówno intelektualnej, jak i społeczno-emocjonalnej.

Po zapoznaniu się z orzeczeniem poradni psychologiczno-pedagogicznej przeprowadzono wywiad środowiskowy z opiekunem prawnym uczennicy, poznano obecne warunki mieszkaniowe, co umożliwiło bliższe poznanie Beatki, jej historii, sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej.

Rodzina zastępcza, w której uczennica przebywa, składa się z sześciu osób: ojca zastępczego, matki zastępczej, rodzonych dzieci opiekunów prawnych – Iwony (13 lat), Sebastiana (10 lat) – oraz Katarzyny (16 lat – rodzonej siostry Beaty, która również przebywa w tej rodzinie) i Beaty (12 lat).

Ojciec Beaty i Katarzyny nie kontaktuje się z dziewczynkami, nie interesuje się ich losem.

Ojciec zastępczy pracuje zawodowo, matka natomiast zajmuje się domem. Obydwoje są osobami zaradnymi, troskliwie opiekują się dziećmi, starając się w miarę swoich możliwości zaspokoić wszystkie ich potrzeby, zarówno psychiczne, jak i materialne. Uczennica jest zawsze starannie i czysto ubrana, ma odpowiednie przybory szkolne, zawsze ma odrobioną pracę domową. Rodzice bardzo chętnie współpracują z pedagogiem, stosują się do wszystkich jego zaleceń.

Matka dba o odpowiednie leczenie Beaty związane z Jej wadą serca, regularnie chodzi z dziewczynką do lekarza kardiologa (uczennica znajduje się pod stałą opieką kliniki kardiologicznej).

Dziewczynka jest silnie związana emocjonalnie z rodzicami zastępczymi oraz swą starszą siostrą i przybranym rodzeństwem, na co wskazują wyniki badań psychologicznych przeprowadzonych przez szkolnego psychologa.

Uczennica mieszka z rodzicami zastępczymi oraz rodzeństwem w czteropokojowym mieszkaniu, urządzonym skromnie, ale wyposażonym we wszystkie niezbędne sprzęty gospodarstwa domowego. Dzieci zajmują dwa pokoje – Beata dzieli pokój ze swą starszą siostrą Katarzyną. W pokoju znajdują się wszystkie niezbędne do nauki pomoce – biurko z odpowiednim oświetleniem, półki na książki, a także komputer wyposażony w ciekawe programy edukacyjne, ułatwiające Beatce naukę liczenia, czytania i pisania.

Analiza profilu psychologicznego wykazała, ze przyczyną trudności Beaty C. są znacznie obniżone możliwości intelektualne, kłopoty z koncentracją uwagi, bardzo wolne tempo pracy oraz czynniki emocjonalne, a w szczególności mniejsza odporność na sytuacje trudne i zmniejszona gotowość do podejmowania natychmiastowych działań. Nie bez znaczenia są też przeżycia emocjonalne dziewczynki oraz warunki środowiskowe i społeczne, w jakich się wychowywała w pierwszych latach życia.

Na uwagę zasługuje duży wkład rodziny zastępczej w proces uczenia, który zaowocował odpowiednim funkcjonowaniem społecznym Beaty, będącym rezultatem ustabilizowanej sytuacji rodzinnej i emocjonalnej.

Uczennica Beata C. uczęszczała do miejskiego przedszkola od 5. roku życia. Po odroczeniu obowiązku szkolnego została skierowana do przedszkola z oddziałami integracyjnymi. Mimo widocznych postępów w nauce związanych z pobytem w oddziale integracyjnym w dalszym ciągu występowały sprzężone trudności, zwłaszcza w zakresie mowy (nieprawidłowa artykulacja, słabo rozwinięty słuch fonematyczny), grafomotoryki (poziom znacznie obniżony) i koncentracji uwagi (męczliwość, szybka dekoncentracja).

Z uwagi na sprzężone zaburzenia rozwojowe – obniżenie sprawności intelektualnej, zaburzenia percepcji wzrokowo-

słuchowo-przestrzennej, słabą koncentrację uwagi na czas edukacji w szkole podstawowej zalecono zastosować wobec Beaty C. kształcenie specjalne z realizacją w klasie integracyjnej.

Pobyt uczennicy w klasie integracyjnej jest wskazany ze względu na ograniczone możliwości intelektualne oraz znaczne braki w przygotowaniu do nauki szkolnej.

Z wywiadu lekarskiego

Rozpoznanie kliniczne: incydenty utraty świadomości w przebiegu zaburzeń rytmu serca, upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim.

Dziewczynka urodzona przedwcześnie, z obciążeniami ciążowo-porodowymi, z niską masą urodzeniową (poniżej 2000 g), z występującymi symptomami niedotlenienia mózgu. Po urodzeniu przez kilka tygodni przebywała w inkubatorze.

W 14. miesiącu życia przy infekcji wystąpił incydent drgawek gorączkowych. Od 3. roku życia powtarzają się przypadki utraty przytomności z bezdechem, czasem pojawiają się drgawki. Większość incydentów jest wcześniej sygnalizowana przez dziecko (zgłasza osłabienie, nie najlepsze samopoczucie, zawroty głowy) i zdarza się w sytuacjach stresowych, wzbudzających emocje.

Obserwowano również dwukrotnie incydenty nieprowokowane, podczas których dziewczynka doznała urazu głowy.

Dziecko było trzykrotnie hospitalizowane w klinice kardiologii. Podczas wykonywanego tam testu pionizacji zaobserwowano pełną utratę przytomności z drgawkami, prawdopodobnie w mechanizmie kardiodepresyjnym (zarejestrowano pięciosekundową asystolię).

Podczas hospitalizacji nie obserwowano incydentów napadowych. Wobec prawdopodobnej przyczyny kardiologicznej zgłaszanych zaburzeń nie wdrożono leczenia przeciwpadaczkowego.

Przy przyjęciu do kliniki w badaniu fizykalnym nie stwierdzono odchyleń od normy.

Konieczna obserwacja i leczenie kardiologiczne w warunkach kliniki, okresowa kontrola neurologiczna.

Semestralna ocena opisowa uczennicy klasy ii integracyjnej – Beaty C.[6]

Rok szkolny ……

Beatka jest pogodną i miłą uczennicą. Bardzo dobrze czuje się wśród rówieśników, nie ma problemów z nawiązywaniem kontaktów. Solidnie wywiązuje się z obowiązków dyżurnego, jest przygotowana do zajęć, stara się pamiętać o zadaniach domowych.

Systematycznie pracuje nad poprawą koncentracji uwagi i samodyscypliną, chętnie wykonuje powierzone zadania, choć bywają dni, kiedy Jej chwiejna uwaga uniemożliwia wykonanie nawet prostego ćwiczenia. Podczas lekcji wykonuje zadania dostosowane do swoich możliwości, wykazuje coraz większe zainteresowanie treściami programowymi, jednak w dalszym ciągu potrzebuje stałej pomocy ze strony nauczyciela. Największą trudność sprawiają Beatce poprawne rozumowanie i logiczne myślenie. Czasem nie słucha poleceń, odpowiadając bez zastanowienia na zadane pytanie. Dużym sukcesem Beatki jest zapamiętanie poznanych liter, dziewczynka potrafi przeczytać wyrazy jedno- i dwusylabowe, choć w dalszym ciągu trudność sprawia Jej łączenie wyrazów w zdania. Lubi układać i wklejać notatki, jak również zadania, coraz ładniej odwzorowuje krótkie teksty z tablicy.

Świetnie poradziła sobie z badaniem wyników nauczania sprawdzającym umiejętność słuchania ze zrozumieniem (test był zmodyfikowany i dostosowany do możliwości Beatki), uzyskując maksymalną liczbę punktów.

Liczy na konkretach w zakresie 20, przelicza pełnymi dziesiątkami do 50, coraz sprawniej posługuje się liczydłem. Wszystkie zadania wykonuje pod stałą kontrolą nauczyciela.

Interesuje Ją otaczająca nas przyroda, którą chętnie obserwuje. Z pomocą nauczyciela nazywa zjawiska i wyciąga wnioski, chętnie dzieli się swoimi spostrzeżeniami.

Prace plastyczno-techniczne wykonuje z pomocą nauczyciela, wymaga dokładnego objaśnienia i ukierunkowania. Często bardzo się śpieszy, nie dbając o staranność i estetykę wykonywanych prac.

Wiele radości sprawia Jej śpiewanie piosenek, nie ma problemów z zapamiętaniem tekstów.

Chętnie uczestniczy w zajęciach sportowych, odznacza się zwinnością i szybkością. Przestrzega reguł obowiązujących w grach zespołowych, coraz lepiej rzuca i chwyta piłkę.

Wychowawca Pedagog specjalny

....

Diagnoza pedagogiczna określająca mocne i słabe strony ucznia oraz rodzaj wsparcia, jakie dziecko otrzyma

Podstawą powstania indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego dla ucznia ze sprzężonymi zaburzeniami rozwojowymi była **wnikliwa diagnoza pedagogiczna jego potrzeb i możliwości**.

Podczas opracowania diagnozy pedagogicznej posłużono się metodą indywidualnych przypadków, z zastosowaniem następujących technik gromadzenia informacji o uczniach: techniki wywiadu, obserwacji, analizy dokumentów, jak również testem socjometrycznym.

Przeprowadzone badania pozwoliły na postawienie następującej diagnozy.

Informacje o uczniu: Beata trafiła do klasy integracyjnej w wyniku skierowania wydanego przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną ze względu na sprzężone zaburzenia rozwojowe oraz wadę serca.

Badania psychologiczne wykazały, że rozwój intelektualny uczennicy kształtuje się na poziomie upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim. Zasób słownictwa dziewczynki został oceniony na poziomie zadowalającym.

W momencie przyjścia do klasy pierwszej Beata dokonywała prostych uogólnień, poprawnie rozumiała sytuacje społeczne. Myślenie przyczynowo-skutkowe przebiegało na materiale

konkretnym. Obniżone były funkcje percepcyjne – Beata z trudem odtwarzała wzory klockowe, miała trudności z tworzeniem całości z elementów. Ponadto zaniżona była zdolność koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz słabo ukształtowane pojęcia arytmetyczne.

Mimo widocznych postępów dziecko nadal miało sprzężone trudności. Występowały one głównie w zakresie mowy, zwłaszcza pod względem artykulacyjnym, słabo wykształcony był słuch fonematyczny, uniemożliwiający samodzielne czytanie, występował obniżony poziom grafomotoryki. Mimo pozytywnej motywacji Beatę cechowały brak wytrwałości, znaczna męczliwość i bardzo słaba koncentracja uwagi.

Komisja orzekająca stwierdziła, że po odroczeniu obowiązku szkolnego (na jeden rok) dziewczynka powinna zacząć realizować obowiązek szkolny, gdyż jest dość dobrze wdrożona do wysiłku umysłowego i wykazuje odpowiednią dojrzałość emocjonalną i społeczną – mimo widocznej męczliwości oraz słabej koncentracji uwagi.

W orzeczeniu komisja z poradni psychologiczno-pedagogicznej zaleciła umieszczenie Beaty w klasie integracyjnej z uwzględnieniem godzin rewalidacji indywidualnej. Nauka w klasie integracyjnej oraz dodatkowe zajęcia terapeutyczne pozwolą na skuteczne stymulowanie rozwoju dziecka i bez wątpienia wpłyną pozytywnie na dalszy wszechstronny rozwój.

Biorąc pod uwagę możliwości rozwojowe i potencjał intelektualny Beaty oraz dokonując analizy Jej dotychczasowych osiągnięć (po trzech latach nauki), można stwierdzić, że dziewczynka dotychczas opanowała program szkoły masowej w stopniu koniecznym, a nauka szkolna – choć czasami sprawia Jej trudności – nie jest przez Nią postrzegana jako zło konieczne, wręcz przeciwnie: Beatka bardzo chętnie pokonuje trudności, chętnie współpracuje, nawiązuje relacje społeczne zarówno z rówieśnikami, jak i z dorosłymi. Dziewczynkę cieszy każdy – mniejszy bądź większy – sukces.

Uczennica coraz lepiej rozumie sytuacje społeczne, wykazuje się znajomością norm i zasad funkcjonowania społecznego.

Wskazuje istotne podobieństwa i różnice między przedmiotami i znanymi Jej pojęciami. W dalszym ciągu jednak niski jest zasób wiadomości ogólnych, obniżona jest koordynacja wzrokowo-ruchowa, niska sprawność grafomotoryczna. Wykształcone jest pojęcie liczby, umiejętność tworzenia prostych zbiorów, rozumienie pojęć „mniejszy" – „większy". Uczennica liczy na konkretach, przelicza pełnymi dziesiątkami, sprawnie posługuje się liczydłem. Nadal występują trudności z koncentracją uwagi dowolnej. Beata wymaga częstej zmiany zajęć, potrzebuje zachęty i mobilizacji do pracy. Tempo wykonywanych czynności jest raczej wolne, obserwuje się nasiloną męczliwość – zwłaszcza przy zadaniach wymagających wysiłku umysłowego. Występują trudności z dostrzeganiem zależności przyczynowo-skutkowych.

Wniosek: Z uwagi na sprzężone zaburzenia rozwojowe, w tym upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim, uczennica wymaga indywidualnej opieki pedagoga specjalnego, dostosowania metod pracy do Jej możliwości psychofizycznych oraz stałego rozbudzania aktywności poznawczej. Konieczne są ponadto: kontynuowanie terapii logopedycznej, usprawnianie słuchu fonematycznego, ćwiczenia rozwijające sprawność manualną i grafomotoryczną, podnoszenie sprawności rachunkowej, dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb uczennicy oraz systematyczne sprawdzanie rozumienia przez Nią poleceń.

Plan zajęć ucznia uwzględniający zajęcia dodatkowe oraz zajęcia pozalekcyjne

Uczennica uczęszcza na dwie godziny zajęć rewalidacyjnych tygodniowo, jedną godzinę terapii logopedycznej oraz jedną godzinę gimnastyki rehabilitacyjnej.

II. Program edukacyjny

Uczennica realizuje program szkoły masowej z odpowiednimi modyfikacjami, wynikającymi z upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim.

Organizacja procesu kształcenia uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim:

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim zgodnie z zaleceniami poradni psychologiczno-pedagogicznej realizują program szkoły masowej z odpowiednimi modyfikacjami, które uwzględniają indywidualne potrzeby, możliwości psychofizyczne i ograniczenia wynikające ze stopnia zaburzenia.

Analizując prace pisemne Beaty, stwierdzam, że dotychczas opanowała program szkoły masowej w stopniu koniecznym, nauka szkolna sprawia jej przyjemność i daje dużo powodów do satysfakcji pomimo trudności, jakie każdego dnia napotyka.

Uczennica wymaga stałej pomocy pedagoga specjalnego, stosowane jest pozytywne emocjonalne wzmacnianie, motywowanie do pracy oraz podkreślanie każdego najmniejszego sukcesu.

W sali lekcyjnej Beata dzieli ławkę z pełnosprawną koleżanką, siedzi w pobliżu tablicy, co ułatwia bezbłędne odwzorowywanie zapisanych tekstów. Dziewczynka korzysta z tych samych podręczników i ćwiczeń, co reszta klasy, jednak nie musi wykonywać wszystkich zadań. Wybierane są tylko te, których rozwiązanie nie sprawia Jej większych trudności. Często zadania są odpowiednio powiększane, co zwiększa ich przejrzystość. Beata pisze w takich samych zeszytach, jak reszta klasy.

Każdej operacji umysłowej towarzyszy zapis („zapisz działanie, które wykonałaś"), także na bieżąco sprawdzane jest rozumienie danych poleceń („o co chodzi w tym zadaniu?").

Uczennica otrzymuje sprawdziany o zmniejszonej liczbie zadań, dostosowane do swoich możliwości i umiejętności. Sprawdziany wykonuje samodzielnie bez pomocy pedagoga specjalnego.

Czas przeznaczony na wykonanie konkretnych działań czy zadań jest wydłużony.

Uczennica systematycznie dokonuje rekonstrukcji zdobytych w trakcie lekcji najistotniejszych wiadomości i umiejętności.

III. Program terapeutyczny

Program terapeutyczny dla uczennicy realizowany jest podczas:

1. Zajęć lekcyjnych.
2. Zajęć rewalidacyjnych.
3. Terapii logopedycznej.
4. Gimnastyki rehabilitacyjnej.

Ad. 2. Podczas **zajęć rewalidacyjnych** uczennica realizuje cele i zadania terapeutyczne zgodnie z zaleceniami poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz nakreślone przez pedagoga specjalnego na bieżący rok szkolny (bądź semestr) z uwzględnieniem Jej możliwości rozwojowych i potencjału intelektualnego.

Program zajęć rewalidacyjnych dla uczennicy z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim Beaty C. obejmuje:

- **ćwiczenia usprawniające koncentrację uwagi**;
- **ćwiczenia ogólnorozwojowe podnoszące sprawność motoryczną**;
- **szereg ćwiczeń analizy i syntezy wzrokowej, ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej, wzrokowo-ruchowo-słuchowej zaczerpnięte z literatury fachowej**;
- **usprawnianie słuchu fonematycznego**;
- **ćwiczenia rozwijające sprawność manualną i grafomotoryczną**;
- **ukierunkowanie toku myślenia**;
- **wyrównywanie ewentualnych braków w wiadomościach i umiejętnościach szkolnych**.

Zajęcia rewalidacyjne rozpoczyna się zawsze od ćwiczeń najłatwiejszych, ogólnorozwojowych, mających na celu usprawnienie motoryki, a w szczególności umiejętności manualnych.

Kolejny etap zajęć to realizacja głównego celu określonego w temacie zajęć. Zadania te zwykle wymagają dużego wysiłku, toteż po ich zakończeniu warto zaproponować uczniowi wykonanie

ćwiczeń łatwiejszych, na przykład usprawniających percepcję słuchową bądź wzrokową o bardziej zabawowym charakterze. Mogą się tu pojawić ćwiczenia koordynacji wzrokowo-słuchowo-ruchowej w formie zabawy ruchowej przy muzyce.

Podczas realizacji zajęć rewalidacyjnych należy dostosować ich przebieg do aktualnego stanu fizycznego i psychicznego dziecka.

W celu zwiększenia motywacji ucznia do pracy podczas zajęć nie można zapomnieć o słownych pochwałach przy okazji dobrze wykonanego ćwiczenia, a także – w miarę możliwości – nagradzaniu dziecka drobnymi rzeczami (znaczkami, uśmiechami, obrazkami samodzielnie wykonanymi), co dodatkowo motywuje je do pracy.

Ad. 3. Podczas **terapii logopedycznej** uczeń realizuje następujący program terapeutyczny (uzupełnia logopeda):

Podpisy członków zespołu ds. integracji,
tworzących indywidualny program
edukacyjno-terapeutyczny: ……

Ad. 4. Podczas **gimnastyki rehabilitacyjnej** uczeń realizuje następujący program terapeutyczny (uzupełnia rehabilitant):

Podpisy członków zespołu ds. integracji,
tworzących indywidualny program
edukacyjno-terapeutyczny: ……

Oświadczenie rodzica (prawnego opiekuna)

Niniejszym oświadczam, że zapoznałam(em) się z programem edukacyjno-terapeutycznym opracowanym dla mojego dziecka, …… i w pełni go akceptuję.

Podpis rodzica (prawnego opiekuna): ……

Karta obserwacji ucznia

Karta obserwacji ucznia klasy I

.....

Imię i nazwisko ucznia

Dziedzina aktywności	Objawy zachowania się dziecka	Semestr I			Semestr II		
		IX–X	XI–XII	I	II–III	IV–V	VI
Procesy poznawcze	spostrzeżenia: – dokładne, – pobieżne zdolność do koncentracji: – krótkotrwała, – długotrwała pamięć: – logiczna, – mechaniczna, – trwała, – nietrwała						
Stosunek do nauki i zajęć szkolnych	– punktualność; – frekwencja; – odrabianie prac domowych; – wykorzystanie czasu lekcji; – samodzielność; – zainteresowanie tematem: silne i trwałe, zmienne, małe; – tempo pracy: szybkie, umiarkowane, wolne, zmienne						
Stosunek do rówieśników i dorosłych	uczeń: – akceptuje innych i jest wobec nich tolerancyjny; – rozumie i broni słabszych; – stosuje przyjęte formy kultury – jest: • koleżeński, • uczynny, • uczciwy, • prawdomówny, • rzetelny;						

	– ma grono przyjaciół: • liczne, • nieliczne; – uczeń nawiązuje kontakty: • łatwo, • z trudnością, • podporządkowuje się						
Stosunek do pracy	uczeń: – przestrzega wyznaczonych terminów; – nosi potrzebne przybory szkolne; – dba o porządek; – nie zniechęcają go niepowodzenia; – potrafi się skoncentrować podczas pracy; – potrzebuje powtórzeń; – pamięta, czego się nauczył: • długo, • krótko; – obowiązki i zadania podejmuje: • chętnie, • niezbyt chętnie, • niechętnie, • nie podejmuje; – zadania wykonuje: • dokładnie, • niedokładnie, • nie kończy rozpoczętej pracy						
Edukacja polonistyczna	uczeń: – udziela odpowiedzi: • pełnym zdaniem, • jednym wyrazem; – wypowiada się: • chętnie, • niechętnie, • ma trudności (na przykład wada wymowy); – stosuje prawidłową: • intonację, • siłę głosu; – słownictwo: • bogate, • utrzymuje się w normie, • ubogie;						

Dziedzina aktywności	Objawy zachowania się dziecka	Semestr I			Semestr II		
		IX–X	XI–XII	I	II–III	IV–V	VI
	– kształt pisma: • litery czytelne, kształtne, prawidłowo połączone, • mieści się w liniaturze, • pismo niedbałe; – odwzorowywanie tekstu z tablicy lub książki: • bezbłędnie, • opuszcza litery, • myli litery, • opuszcza wyrazy, • pismo lustrzane; – znajomość liter: • zna, • nie zna wszystkich, • myli (jakie?); – pisanie z pamięci; – pisanie ze słuchu; – czyta wyrazy: • całościowo, • sylabami, • głoskami, • nie dokonuje syntezy; – czyta tekst: • płynnie, • poprawnie, • nie czyta poprawnie; – test czytany przez nauczyciela: • w pełni rozumie, • częściowo rozumie, • nie rozumie; – przeczytaną treść potrafi opowiedzieć: • samodzielnie ukierunkowany pytaniami nauczyciela, • nie potrafi opowiedzieć						
Edukacja matematyczna	uczeń: – liczy w zakresie ..... • w pamięci, • na konkretach; – potrafi zapisywać liczby: • tak, • nie;						

	– porównuje liczebność zbiorów, stosuje znaki <, >, =; – rozwiązuje proste zadania tekstowe: • samodzielnie, • z pomocą nauczyciela, • nie rozwiązuje; – układa treść zadania do ilustracji lub działania: • tak, • nie; – zna podstawowe figury geometryczne (kwadrat, prostokąt, trójkąt, koło); – zna dni tygodnia; – zna nazwy miesięcy						
Edukacja środowiskowa	uczeń: – dokonuje obserwacji zjawisk przyrodniczych: • samodzielnie, • pod kierunkiem nauczyciela, • nie dokonuje; – dostrzega zależności występujące w przyrodzie; – zdobyte wiadomości potrafi stosować w praktyce; – zasady bezpieczeństwa i higieny: • potrafi stosować w praktyce, • nie potrafi stosować w praktyce; – pracuje na rzecz otaczającego środowiska (pielęgnowanie roślin, dyżur w klasie): • bardzo chętnie, • po otrzymaniu polecenia, • nie udziela się						
Edukacja plastyczno-techniczna	uczeń: – ma rozwiniętą sprawność manualną: • bardzo dobrze, • dobrze, • słabo;						

Dziedzina aktywności	Objawy zachowania się dziecka	Semestr I			Semestr II		
		IX–X	XI–XII	I	II–III	IV–V	VI
	– prace wykonuje: • starannie, • czasami niestarannie, • niestarannie; – rozplanowuje rysunek: • poprawnie na całej stronie, • niepoprawnie; – stosuje paletę kolorów: • pełną, • ubogą; – tworzy rysunek: • bogaty w szczegóły, • schematyczny, • ubogi, • wykazuje niechęć do rysowania; – potrafi zachować ład i porządek podczas pracy						
Edukacja muzyczna	uczeń: – ma słuch muzyczny: • bardzo dobry, • dobry, • słaby; – ma poczucie rytmu; – śpiewa piosenki: • chętnie, • niechętnie; – pamięta słowa piosenek: • tak, • nie						
Edukacja moto-ryczno--zdrowotna	– poziom sprawności ruchowej: • bardzo dobry, • dobry, • słaby; – aktywność na zajęciach; – przestrzeganie obowiązujących zasad; – udział w grach zespołowych podejmowany: • chętnie, • niechętnie						

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Bilans wiadomości i umiejętności ucznia z niepełnosprawnością

Imię i nazwisko ucznia: ……
Klasa: ……..

Obszar	Poszczególne zadania	A, B, C
Samoobsługa, higiena, orientacja	– ubieranie; – zapinanie guzików, zamków błyskawicznych; – zakładanie obuwia; – wiązanie sznurowadeł; – mycie rąk, używanie mydła, ręcznika; – utrzymywanie czystości wokół siebie; – nazywanie części ciała; – określanie kierunków	
Styl pracy dziecka	– koncentracja uwagi, – praca zgodna ze wskazówkami nauczyciela, – wykonywanie poleceń i zadań do końca, – staranność pracy, – umiejętność naśladowania, – motywacja do pracy	
Umiejętności społeczne	– reagowanie na polecenia; – witanie się i żegnanie z nauczycielami; – znajomość własnego imienia i nazwiska; – znajomość nazwy miejscowości i ulicy, przy której mieszka; – znajomość członków własnej rodziny; – umiejętność nawiązywania kontaktów z kolegami; – świadomość potencjalnego zagrożenia; – znajomość środków lokomocji; – pełnienie dyżurów przy określonych czynnościach; – udział w zajęciach	
Kształcenie mowy i pisma	– rozumienie prostych poleceń; – udzielanie prawidłowych odpowiedzi na zadane pytania; – formułowanie pytań; – swobodne wypowiadanie się na dany temat; – nazywanie rzeczy, przedmiotów na obrazkach; – umiejętność doboru wyrazu do obrazka; – dobieranie wyrazów do nazw poznanych przedmiotów; – budowanie i odczytywanie zdań; – nazywanie czynności; – wypowiadanie się w konkretnej sytuacji na podstawie obrazka bądź historyjki obrazkowej; – rozpoznawanie liter; – analiza i synteza wyrazów; – słuchanie opowiadań, bajek;	

Obszar	Poszczególne zadania	A, B, C
	– recytowanie wierszy; – odwzorowywanie prostych form graficznych; – rysowanie po śladzie; – kalkowanie; – pisanie wyraźne i czytelne; – przepisywanie; – układanie wyrazów z rozsypanek według wzoru	
Wiadomości przyrodnicze	– znajomość nazw dni tygodnia, pór roku; – umiejętność podania charakterystycznych cech danej pory roku; – umiejętność podania cech pogody; – umiejętność doboru ubrania do pogody; – włączanie się do obserwacji kierowanej; – znajomość roślin, zwierząt i zjawisk przyrodniczych	
Wykonywanie prostych operacji matematycznych	– klasyfikowanie zbiorów według cech wielkościowych, jakościowych; – rozumienie pojęć dotyczących czasu: teraz – potem, dzisiaj – wczoraj – jutro; – rozumienie pojęć wielkościowych: duży – mały, długi – krótki, gruby – cienki; – rozumienie pojęć przestrzennych: nad – pod, wysoko – nisko, daleko – blisko, przed sobą – za sobą, prawo – lewo; – rozumienie pojęć ilościowych: mało – dużo, mniej – więcej, tyle samo; – łączenie przedmiotów w pary; – kształcenie schematu własnego ciała; – zliczanie; – rozpoznawanie cyfr; – rozpoznawanie figur geometrycznych; – identyfikacja kolorów; – praktyczne posługiwanie się pieniędzmi; – ważenie na wadze	
Umiejętności manualne	– umiejętność posługiwania się przyborami (ołówek, kredki, pędzle); – wycinanie; – naklejanie; – rysowanie po śladzie; – swobodne rysowanie; – modelowanie prostych elementów (kulki, wałeczki); – łączenie materiałów klejem	

A – uczeń wykonuje czynność samodzielnie
B – uczeń wykonuje czynność z pomocą nauczyciela
C – uczeń nie wykonuje czynności

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Karta obserwacji ucznia – szczególnie w początkowej fazie nauki szkolnej – stanowi cenne źródło informacji. W zależności od potrzeb bądź własnego uznania każdy pedagog specjalny może skonstruować własną kartę obserwacji (bądź bilans wiadomości i umiejętności), która ułatwi śledzenie postępów ucznia w sferze zarówno emocjonalnej, społecznej, jak i dydaktycznej. Uzupełnianie tych kart obserwacji nie jest uciążliwe i nie wymaga wiele czasu. Wystarczy w odpowiedniej rubryce zaznaczyć znak + lub – bądź A, B, C – zgodnie z legendą; ewentualnie wpisać krótką uwagę.

Standardy wymagań i treści nauczania dla ucznia klasy I

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (fragment Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, załącznik 2)

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej tworzy fundament wykształcenia – szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny. Kształcenie to dzieli się na dwa etapy edukacyjne:

1) I etap edukacyjny, obejmujący klasy I–III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna;
2) II etap edukacyjny, obejmujący klasy IV–VI szkoły podstawowej.

Celem kształcenia ogólnego w szkole podstawowej jest:

1) przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów;
2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą:

1) czytanie – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy,

rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa;
2) myślenie matematyczne – umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych;
3) myślenie naukowe – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
5) umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji;
6) umiejętność uczenia się jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji;
7) umiejętność pracy zespołowej.

[…]

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym. Ważne jest również takie wychowanie, aby dziecko w miarę swoich możliwości było przygotowane do życia w zgodzie z samym sobą, ludźmi i przyrodą. Należy zadbać o to, aby dziecko odróżniało dobro od zła, było świadome przynależności społecznej (do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej) oraz rozumiało konieczność dbania o przyrodę.

Jednocześnie dąży się do ukształtowania systemu wiadomości i umiejętności potrzebnych dziecku do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w klasach IV–VI szkoły podstawowej.

Zadaniem szkoły jest:
1) realizowanie programu nauczania skoncentrowanego na dziecku, na jego indywidualnym tempie rozwoju

i możliwościach uczenia się;
2) respektowanie trójpodmiotowości oddziaływań wychowawczych i kształcących: uczeń – szkoła – dom rodzinny;
3) rozwijanie predyspozycji i zdolności poznawczych dziecka;
4) kształtowanie u dziecka pozytywnego stosunku do nauki oraz rozwijanie ciekawości w poznawaniu otaczającego świata i w dążeniu do prawdy;
5) poszanowanie godności dziecka, zapewnienie dziecku przyjaznych, bezpiecznych i zdrowych warunków do nauki i zabawy, działania indywidualnego i zespołowego, rozwijania samodzielności oraz odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie, ekspresji plastycznej, muzycznej i ruchowej, aktywności badawczej, a także działalności twórczej;
6) wyposażenie dziecka w umiejętność czytania i pisania, w wiadomości i sprawności matematyczne potrzebne w sytuacjach życiowych i szkolnych oraz przy rozwiązywaniu problemów;
7) dbałość o to, aby dziecko mogło nabywać wiedzę i umiejętności potrzebne do rozumienia świata, w tym zagwarantowanie mu dostępu do różnych źródeł informacji i możliwości korzystania z nich;
8) sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka koniecznych do aktywnego i etycznego uczestnictwa w życiu społecznym.

I. Treści nauczania – klasa I szkoły podstawowej

1. Edukacja polonistyczna. Wspomaganie rozwoju umysłowego w zakresie wypowiadania się. Dbałość o kulturę języka. Początkowa nauka czytania i pisania. Kształtowanie umiejętności wypowiadania się w małych formach teatralnych. Uczeń kończący klasę I:
1) w zakresie umiejętności społecznych warunkujących porozumiewanie się i kulturę języka:
a) obdarza uwagą dzieci i dorosłych, słucha ich wypowiedzi i chce zrozumieć, co przekazują; komunikuje w jasny sposób swoje spostrzeżenia, potrzeby, odczucia,

b) w kulturalny sposób zwraca się do rozmówcy, mówi na temat, zadaje pytania i odpowiada na pytania innych osób, dostosowuje ton głosu do sytuacji, np. nie mówi zbyt głośno,
c) uczestniczy w rozmowie na tematy związane z życiem rodzinnym i szkolnym, także inspirowane literaturą;

2) w zakresie umiejętności czytania i pisania:
a) rozumie sens kodowania oraz dekodowania informacji; odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy, znaki informacyjne i napisy,
b) zna wszystkie litery alfabetu, czyta i rozumie proste, krótkie teksty,
c) pisze proste, krótkie zdania: przepisuje, pisze z pamięci; dba o estetykę i poprawność graficzną pisma (przestrzega zasad kaligrafii),
d) posługuje się ze zrozumieniem określeniami: wyraz, głoska, litera, sylaba, zdanie,
e) interesuje się książką i czytaniem; słucha w skupieniu czytanych utworów (np. baśni, opowiadań, wierszy), w miarę swoich możliwości czyta lektury wskazane przez nauczyciela,
f) korzysta z pakietów edukacyjnych (np. zeszytów ćwiczeń i innych pomocy dydaktycznych) pod kierunkiem nauczyciela;

3) w zakresie umiejętności wypowiadania się w małych formach teatralnych:
a) uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego,
b) rozumie umowne znaczenie rekwizytu i umie posłużyć się nim w odgrywanej scence,
c) odtwarza z pamięci teksty dla dzieci, np. wiersze, piosenki, fragmenty prozy.

2. Język obcy nowożytny. Wspomaganie dzieci w porozumiewaniu się z osobami, które mówią innym językiem. Uczeń kończący klasę I:

1) rozumie proste polecenia i właściwie na nie reaguje;
2) nazywa obiekty w najbliższym otoczeniu;
3) recytuje wierszyki i rymowanki, śpiewa piosenki z repertuaru dziecięcego;

4) rozumie sens opowiedzianych historyjek, gdy są wspierane obrazkami, gestami, przedmiotami.

3. Edukacja muzyczna. Wychowanie do odbioru i tworzenia muzyki: śpiewanie i muzykowanie, słuchanie i rozumienie. Uczeń kończący klasę I:
   1) powtarza prostą melodię; śpiewa piosenki z repertuaru dziecięcego, wykonuje śpiewanki i rymowanki;
   2) odtwarza proste rytmy głosem i na instrumentach perkusyjnych; wyraża nastrój i charakter muzyki, pląsając i tańcząc (reaguje na zmianę tempa i dynamiki);
   3) realizuje proste schematy rytmiczne (tataizacją, ruchem całego ciała);
   4) wie, że muzykę można zapisać i odczytać;
   5) świadomie i aktywnie słucha muzyki, potem wyraża swe doznania werbalnie i niewerbalnie;
   6) kulturalnie zachowuje się na koncercie oraz w trakcie śpiewania hymnu narodowego.
4. Edukacja plastyczna. Poznawanie architektury, malarstwa i rzeźby. Wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnorodnych formach plastycznych. Przygotowanie do korzystania z medialnych środków przekazu. Uczeń kończący klasę I:
   1) wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni, posługuje się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura;
   2) ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką; korzysta z narzędzi multimedialnych;
   3) wykonuje proste rekwizyty (np. lalkę, pacynkę) i wykorzystuje je w małych formach teatralnych; tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka;
   4) rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki: architekturę (także architekturę zieleni), malarstwo, rzeźbę, grafikę; wypowiada się na ich temat.
5. Edukacja społeczna. Wychowanie do zgodnego współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi. Uczeń kończący klasę I:

1) potrafi odróżnić, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi, wie, że warto być odważnym, mądrym i pomagać potrzebującym; wie, że nie należy kłamać lub zatajać prawdy;
2) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych, przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz w świecie dorosłych, grzecznie zwraca się do innych w szkole, w domu i na ulicy;
3) wie, co wynika z przynależności do rodziny, jakie są relacje między najbliższymi, wywiązuje się z powinności wobec nich;
4) ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; dostosowuje swe oczekiwania do realiów ekonomicznych rodziny;
5) zna zagrożenia ze strony ludzi; wie, do kogo i w jaki sposób należy się zwrócić o pomoc;
6) wie, gdzie można bezpiecznie organizować zabawy, a gdzie nie można i dlaczego;
7) potrafi wymienić status administracyjny swojej miejscowości (wieś, miasto); wie, czym zajmuje się np. policjant, strażak, lekarz, weterynarz; wie, jak można się do nich zwrócić o pomoc;
8) wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie, zna symbole narodowe (flaga, godło, hymn narodowy), rozpoznaje flagę i hymn Unii Europejskiej.

6. Edukacja przyrodnicza. Wychowanie do rozumienia i poszanowania przyrody ożywionej i nieożywionej. Uczeń kończący klasę I:
1) w zakresie rozumienia i poszanowania świata roślin i zwierząt:
   a) rozpoznaje rośliny i zwierzęta żyjące w takich środowiskach przyrodniczych, jak: park, las, pole uprawne, sad i ogród (działka),
   b) zna sposoby przystosowania się zwierząt do poszczególnych pór roku: odloty i przyloty ptaków, zapadanie w sen zimowy,
   c) wymienia warunki konieczne do rozwoju roślin i zwierząt w gospodarstwie domowym, w szkolnych uprawach

i hodowlach itp.; prowadzi proste hodowle i uprawy (w szczególności w kąciku przyrody),

d) wie, jaki pożytek przynoszą zwierzęta środowisku: niszczenie szkodników przez ptaki, zapylanie kwiatów przez owady, spulchnianie gleby przez dżdżownice,

e) zna zagrożenia dla środowiska przyrodniczego ze strony człowieka: wypalanie łąk i ściernisk, zatruwanie powietrza i wód, pożary lasów, wyrzucanie odpadów i spalanie śmieci itp.; chroni przyrodę: nie śmieci, szanuje rośliny, zachowuje ciszę w parku i w lesie, pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato,

f) zna zagrożenia ze strony zwierząt (niebezpieczne i chore zwierzęta) i roślin (np. trujące owoce, liście, grzyby) i wie, jak zachować się w sytuacji zagrożenia,

g) wie, że należy oszczędzać wodę; wie, jakie znaczenie ma woda w życiu człowieka, roślin i zwierząt,

h) wie, że należy segregować śmieci; rozumie sens stosowania opakowań ekologicznych;

2) w zakresie rozumienia warunków atmosferycznych:

a) obserwuje pogodę i prowadzi obrazkowy kalendarz pogody,

b) wie, o czym mówi osoba zapowiadająca pogodę w radiu i w telewizji, i stosuje się do podanych informacji o pogodzie, np. ubiera się odpowiednio do pogody,

c) nazywa zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla poszczególnych pór roku, podejmuje rozsądne decyzje i nie naraża się na niebezpieczeństwo wynikające z pogody,

d) zna zagrożenia ze strony zjawisk przyrodniczych, takich jak: burza, huragan, powódź, pożar, i wie, jak zachować się w sytuacji zagrożenia.

7. Edukacja matematyczna. Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz kształtowanie wiadomości i umiejętności matematycznych dzieci. Uczeń kończący klasę I:

1) w zakresie czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki:

a) ustala równoliczność mimo obserwowanych zmian w układzie elementów w porównywanych zbiorach,
b) układa obiekty (np. patyczki) w serie rosnące i malejące, numeruje je; wybiera obiekt w takiej serii, określa następne i poprzednie,
c) klasyfikuje obiekty: tworzy kolekcje np. zwierzęta, zabawki, rzeczy do ubrania,
d) w sytuacjach trudnych i wymagających wysiłku intelektualnego zachowuje się rozumnie, dąży do wykonania zadania,
e) wyprowadza kierunki od siebie i innych osób; określa położenie obiektów względem obranego obiektu; orientuje się na kartce papieru, aby odnajdować informacje (np. w lewym górnym rogu) i rysować strzałki we właściwym kierunku,
f) dostrzega symetrię (np. w rysunku motyla); zauważa, że jedna figura jest powiększeniem lub pomniejszeniem drugiej; kontynuuje regularny wzór (np. szlaczek);

2) w zakresie liczenia i sprawności rachunkowych:
a) sprawnie liczy obiekty (dostrzega regularności dziesiątkowego systemu liczenia), wymienia kolejne liczebniki od wybranej liczby, także wspak (zakres do 20); zapisuje liczby cyframi (zakres do 10),
b) wyznacza sumy (dodaje) i różnice (odejmuje), manipulując obiektami lub rachując na zbiorach zastępczych, np. na palcach; sprawnie dodaje i odejmuje w zakresie do 10, poprawnie zapisuje te działania,
c) radzi sobie w sytuacjach życiowych, których pomyślne zakończenie wymaga dodawania lub odejmowania,
d) zapisuje rozwiązanie zadania z treścią przedstawionego słownie w konkretnej sytuacji, stosując zapis cyfrowy i znaki działań;

3) w zakresie pomiaru:
a) długości: mierzy długość, posługując się np. linijką; porównuje długości obiektów,

b) ciężaru: potrafi ważyć przedmioty; różnicuje przedmioty cięższe, lżejsze; wie, że towar w sklepie jest pakowany według wagi,
c) płynów: odmierza płyny kubkiem i miarką litrową,
d) czasu: nazywa dni w tygodniu i miesiące w roku; orientuje się, do czego służy kalendarz, i potrafi z niego korzystać; rozpoznaje czas na zegarze w takim zakresie, który pozwala mu orientować się w ramach czasowych szkolnych zajęć i domowych obowiązków;

4) w zakresie obliczeń pieniężnych:
a) zna będące w obiegu monety i banknot o wartości 10 zł; zna wartość nabywczą monet i radzi sobie w sytuacji kupna i sprzedaży,
b) zna pojęcie długu i konieczność spłacenia go.

8. Zajęcia komputerowe. Uczeń kończący klasę I:
1) posługuje się komputerem w podstawowym zakresie: uruchamia program, korzystając z myszy i klawiatury;
2) wie, jak trzeba korzystać z komputera, żeby nie narażać własnego zdrowia;
3) stosuje się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera.

9. Zajęcia techniczne. Wychowanie do techniki (poznawanie urządzeń, obsługiwanie i szanowanie ich) i działalność konstrukcyjna dzieci. Uczeń kończący klasę I:
1) w zakresie wychowania technicznego:
a) wie, jak ludzie wykorzystywali dawniej i dziś siły przyrody (wiatr, wodę); majsterkuje (np. latawce, wiatraczki, tratwy),
b) zna ogólne zasady działania urządzeń domowych (np. latarki, odkurzacza, zegara), posługuje się nimi, nie psując ich,
c) buduje z różnorodnych przedmiotów dostępnych w otoczeniu, np. szałas, namiot, wagę, tor przeszkód; w miarę możliwości konstruuje urządzenia techniczne z gotowych zestawów do montażu, np. dźwigi, samochody, samoloty, statki, domy;

2) w zakresie dbałości o bezpieczeństwo własne i innych:
   a) utrzymuje porządek wokół siebie (na swoim stoliku, w sali zabaw, szatni i w ogrodzie), sprząta po sobie i pomaga innym w utrzymywaniu porządku,
   b) zna zagrożenia wynikające z niewłaściwego używania narzędzi i urządzeń technicznych,
   c) wie, jak należy bezpiecznie poruszać się na drogach (w tym na rowerze) i korzystać ze środków komunikacji; wie, jak trzeba zachować się w sytuacji wypadku, np. umie powiadomić dorosłych, zna telefony alarmowe.

10. Wychowanie fizyczne. Kształtowanie sprawności fizycznej dzieci i edukacja zdrowotna. Uczeń kończący klasę I:
1) uczestniczy w zajęciach rozwijających sprawność fizyczną, zgodnie z regułami;
2) potrafi:
   a) chwytać piłkę, rzucać nią do celu i na odległość, toczyć ją i kozłować,
   b) pokonywać przeszkody naturalne i sztuczne,
   c) wykonywać ćwiczenia równoważne;
3) dba o to, aby prawidłowo siedzieć w ławce, przy stole itp.;
4) wie, że choroby są zagrożeniem dla zdrowia i że można im zapobiegać poprzez szczepienia ochronne, właściwe odżywianie się, aktywność fizyczną, przestrzeganie higieny; właściwie zachowuje się w sytuacji choroby;
5) wie, że nie może samodzielnie zażywać lekarstw i stosować środków chemicznych (np. środków czystości, środków ochrony roślin);
6) wie, że dzieci niepełnosprawne znajdują się w trudnej sytuacji i pomaga im.

Podane umiejętności dotyczą dzieci o prawidłowym rozwoju fizycznym. Umiejętności dzieci niepełnosprawnych ustala się stosownie do ich możliwości.

11. Etyka. Przybliżanie dzieciom ważnych wartości etycznych na podstawie baśni, bajek i opowiadań, a także obserwacji życia codziennego. Uczeń kończący klasę I:

1) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) oraz w świecie dorosłych (grzecznie zwraca się do innych, ustępuje osobom starszym miejsca w autobusie, podaje upuszczony przedmiot itp.);
2) wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych; nie niszczy otoczenia;
3) zdaje sobie sprawę z tego, jak ważna jest prawdomówność, stara się przeciwstawiać kłamstwu i obmowie;
4) wie, że nie wolno zabierać cudzej własności bez pozwolenia, pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy i nie niszczy ich;
5) niesie pomoc potrzebującym, także w sytuacjach codziennych;
6) wie, że ludzie żyją w różnych warunkach i dlatego nie należy chwalić się bogactwem i nie należy dokuczać dzieciom, które wychowują się w trudniejszych warunkach[7].

Jako przykład podałam treści programowe dla uczniów klasy I, aby przybliżyć rodzicom, studentom, nauczycielom, którzy zaczynają pracę z dziećmi, formę, zakres i zagadnienia konieczne do opanowania przez naszych najmłodszych uczniów. Oczywiście inny zakres i inne zagadnienia obowiązują i są zawarte w podstawie programowej dla uczniów klasy II, III oraz w drugim etapie kształcenia – dla każdego przedmiotu – dla uczniów klasy IV, V, VI.

Zdaję sobie sprawę, że na przestrzeni lat będą się zmieniały treści programowe konieczne do opanowania przez uczniów – być może nie będą już szczegółowo konstruowane, dlatego zachęcam do systematycznego śledzenia nowych rozporządzeń i zaleceń oraz zapoznawania się z nimi.

Każdy nauczyciel – czy to nauczyciel wiodący, nauczyciel przedmiotu, czy też pedagog specjalny – ma obowiązek zapoznać się z obowiązującą podstawą programową adekwatną do poszczególnego etapu kształcenia. Podstawa programowa stanowi wyznacznik doboru odpowiednich metod, form, narzędzi i pomocy dla

danego ucznia celem ułatwienia mu opanowania koniecznych treści i umiejętności oraz pokonywania napotykanych trudności w danym roku szkolnym.

Pedagog specjalny opracowuje dla poszczególnych uczniów z niepełnosprawnością cele edukacyjne zbieżne z celami opracowanymi przez nauczyciela wiodącego bądź nauczyciela przedmiotu, które obowiązują uczniów w normie intelektualnej. Zadaniem pedagoga specjalnego jest dostosowanie do możliwości ucznia takich treści i zagadnień, które – jego zdaniem – nie sprawią wychowankowi większych trudności i przyczynią się do jego optymalnego rozwoju.

Pomocne w pracy pedagoga specjalnego są z pewnością **plany dydaktyczno-wychowawcze, zwane również planami wynikowymi (w klasach starszych IV–VI) lub potocznie rozkładem materiału nauczania**.

Pedagog specjalny – mam na uwadze przede wszystkim młodych nauczycieli zaczynających pracę – opracowuje swój plan codziennej pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, spójny z rozkładem materiału nauczyciela wiodącego bądź nauczyciela przedmiotu (taki sam blok tematyczny, temat, treści zajęć edukacyjnych). Pedagog specjalny dobiera również odpowiednie narzędzia, pomoce dydaktyczne, metody i formy pracy, które pomogą uczniowi z niepełnosprawnością opanować wymagane treści i zagadnienia. Plany dydaktyczno-wychowawcze stanowią pomoc dla pedagoga specjalnego, który wcześniej może zaplanować swoją pracę, zadbać o dobór odpowiednich środków, potem zaś dokonać ewaluacji własnych działań i pracy podopiecznych. Są wśród nas pedagodzy, którym ułatwia pracę zaplanowanie i rozpisanie zajęć, skonstruowanie kolejnych etapów procesu dydaktyczno-wychowawczego na dany dzień lub na daną lekcję – stąd propozycja opracowania rozkładów materiału nauczania.

Przykładowy rozkład materiału dla uczniów klasy I i IV

Krótka charakterystyka uczniów,[8] dla których opracowane zostały poniższe plany dydaktyczno-wychowawcze:

Beata C. – upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim. Mowa czynna rozwinięta, wypowiada się krótkimi zdaniami. Rozumie polecenia i wypowiedzi do niej kierowane. Zaburzony rozwój słuchu fonematycznego. Myślenie na poziomie konkretno-obrazowym, ma trudności z dostrzeganiem zależności przyczynowo-skutkowych. Mały zasób wiadomości ogólnych. Obniżona koordynacja wzrokowo-ruchowa, niska sprawność grafomotoryczna. Występują trudności z koncentracją uwagi. Tempo wykonywanych czynności jest wolne, nasilona męczliwość. Coraz lepiej rozumie sytuacje społeczne, wykazuje się znajomością norm i zasad funkcjonowania społecznego. Wymaga stałej pomocy nauczyciela, zachęty i mobilizacji do pracy. Realizuje dostosowany program szkoły masowej.

Katarzyna P. – upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim. Obniżone są zasób i znajomość stosowanego słownictwa oraz poziom wiadomości ogólnych o świecie. Dokonuje prostych uogólnień, poprawnie rozumie sytuacje społeczne. Myślenie przyczynowo-skutkowe w dalszym ciągu przebiega na materiale konkretnym. Obniżone są funkcje percepcyjne, zaniżona jest zdolność koordynacji wzrokowo-ruchowej. Występują trudności z koncentracją uwagi, wolne tempo pracy, zmniejszona gotowość do podejmowania natychmiastowych działań. Mimo pozytywnej motywacji uczennica często pracuje niewytrwale, szybko się męczy, łatwo się dekoncentruje, nie doprowadza prac do końca. Wymaga stałej pomocy nauczyciela i nieustannej zachęty do

pracy. Realizuje dostosowany program szkoły masowej, stopień trudności zadań dobrany jest do jej możliwości.

Monika W. – zaburzenia i odchylenia rozwojowe zagrożone niedostosowaniem społecznym. Przeciętny poziom rozwoju intelektualnego o bardzo nieharmonijnym przebiegu, zaburzone funkcje wzrokowe i słuchowe, lateralizacja skrzyżowana. Trudności szkolne dotyczą przede wszystkim obniżonej techniki i tempa czytania oraz braku rozumienia czytanego tekstu. Często bywa labilna, rozkojarzona, ma trudności z koncentracją uwagi. Jednak zachęcona do pracy, odpowiednio zmotywowana potrafi opanować trudne treści i zagadnienia oraz poradzić sobie z wieloma zadaniami. Potrzebuje wsparcia ze strony pedagoga specjalnego, cieszy ją każda pochwała i wyróżnienie. Trudna sytuacja rodzinna (dziewczynka mieszka wraz z matką i czworgiem rodzeństwa w schronisku MOPS-u). Występują symptomy demoralizacji.

Krzysztof C. – chłopiec z obciążonym wywiadem okołoporodowym (urodzony przedwcześnie z niską masą urodzeniową, przebyte liczne poważne infekcje w okresie niemowlęcym). Rozwój intelektualny w normie, na poziomie przeciętnym. Mowa czynna i bierna rozwinięte. Dominuje myślenie konkretno-obrazowe, uczeń dostrzega powiązania przyczynowo-skutkowe. Cechują go dysharmonijny rozwój, lękliwość, mała samodzielność, jednak – choć wymaga zachęty do pracy i pomocy ze strony nauczyciela – potrafi efektywnie pracować, ma bardzo wysoką motywację do nauki, w dużym stopniu rozbudzona jest u niego aktywność poznawcza. Częste pochwały i wyróżnianie jego pracy na forum klasy mobilizują go do dalszego działania.

Jacek T. – chłopiec z zespołem Aspergera z obciążonym wywiadem okołoporodowym (zdiagnozowano lewostronny niedowład ciała – prowadzona była systematyczna rehabilitacja ruchowa). Rozwój intelektualny w normie, na poziomie przeciętnym z parcjalnymi deficytami rozwojowymi. Dziecko nadpobudliwe ruchowo o nieharmonijnym rozwoju. Dominuje

myślenie konkretno-obrazowe, ale występuje też umiejętność uogólniania, klasyfikowania, dostrzegania powiązań przyczynowo-skutkowych. Poziom wiadomości ogólnych nieco niższy niż przeciętny. W pracy wymaga zachęty, ukierunkowania i mobilizacji do nauki. Od momentu rozpoczęcia nauki w szkole poczynił bardzo duże postępy. Wyciszył się, systematycznie pracuje nad poprawą koncentracji uwagi, stara się – często samodzielnie – rozwiązywać coraz trudniejsze zadania.

Schemat tabeli – dzienny plan dydaktyczno-

wychowawczy dla uczniów klasy I

Umiejętności								
Czas realizacji	Blok (krąg) tematyczny	Temat dnia	Edukacja	Imię (imiona)	Imię (imiona)	Imię (imiona)	Imię (imiona)	Ewaluacja

Opracowanie własne zespołu pedagogów specjalnych – Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach – na podstawie wytycznych dyrekcji szkoły.

Przykładowy dzienny plan dydaktyczno-wychowawczy (rozkład materiału) dla uczniów

klasy I

Umiejętności							
Czas realizacji	**Blok (krąg) tematyczny**	**Temat dnia**	**Edukacja**	**Krzyś**	**Jacek Monika**	**Beata Kasia**	**Ewaluacja**
Pierwszy dzień	**Już jestem uczniem**	**Poznajemy się wzajemnie**	**Społeczno-przyrodnicza, polonistyczna z elementami kultury, matematyczna, muzyczna, plastyczno-techniczna**	– potrafi się przedstawić, zapamiętuje imię kolegi bądź koleżanki z ławki; – dokonuje analizy i syntezy prostych imion; – potrafi ułożyć krótką wypowiedź na temat kolegi z ławki; – kreśli elementy literopodobne ruchem ciągłym; – porównuje liczebność zbioru dzieci bez przeliczania; – maluje portret kolegi barwną plamą, uwzględniając charakterystyczne cechy wyglądu kolegi; – śpiewa formułę powitania „jestem obecny”	– potrafi się przedstawić, zapamiętuje imię kolegi bądź koleżanki z ławki; – dokonuje analizy i syntezy prostych imion; – potrafi ułożyć krótką wypowiedź na temat kolegi z ławki; – kreśli elementy literopodobne; – porównuje liczebność zbioru dzieci bez przeliczania; – maluje portret kolegi barwną plamą; – śpiewa formułę powitania: „jestem obecny”	– potrafi się przedstawić, zapamiętuje imię kolegi bądź koleżanki z ławki; – potrafi ułożyć krótką wypowiedź na temat kolegi z ławki (z pomocą pedagoga); – kreśli ruchem ciągłym linie owalne, proste, faliste; – porównuje liczebność zbioru dzieci – więcej, mniej, tyle samo; – maluje portret kolegi barwną plamą (z pomocą pedagoga); – śpiewa formułę powitania „jestem obecny”	

Czas realizacji	Blok (krąg) tematyczny	Temat dnia	Edukacja	Krzyś Jacek	Monika	Beata Kasia	Ewaluacja
Drugi dzień	**Już jestem uczniem**	**Poznajemy przyjaciół z podręcznika *Wesoła szkoła***	**Społeczno-przyrodnicza, polonistyczna, matematyczna motoryczno-ruchowa**	– potrafi opowiedzieć o swoich ulubionych zajęciach i zajęciach dzieci z podręcznika; – wyodrębnia w mowie zdania, a w zdaniach wyrazy; – porównuje długość zdań (krótkie, długie); – zestawia zdania z odpowiednim schematem (paskiem papieru); – próbuje ułożyć krótkie zdania do obrazków; – porównuje przedmioty pod względem długości i szerokości (krótkie – długie, szerokie – wąskie); – maszeruje po obwodzie koła (zabawa muzyczno-ruchowa „wielkoludy i krasnale"); – zachowuje dyscyplinę podczas lekcji	– potrafi opowiedzieć o swoich ulubionych zajęciach i zajęciach dzieci z podręcznika (z pomocą pedagoga); – porównuje długość zdań (krótkie, długie); – potrafi wskazać zdanie i wyraz; – zestawia zdania z odpowiednim schematem (paskiem papieru); – porównuje przedmioty pod względem długości i szerokości (krótkie – długie, szerokie – wąskie) z pomocą pedagoga; – maszeruje po obwodzie koła (zabawa muzyczno-ruchowa „wielkoludy i krasnale"); – zachowuje dyscyplinę podczas lekcji	– potrafi w kilku słowach opowiedzieć o swoich ulubionych zajęciach i zajęciach dzieci z podręcznika; – porównuje długość zdań (krótkie, długie) z pomocą pedagoga; – zestawia zdania z odpowiednim schematem (paskiem papieru); – porównuje cztery przedmioty pod względem długości i szerokości (krótkie – długie, szerokie – wąskie); – maszeruje po obwodzie koła (zabawa muzyczno-ruchowa „wielkoludy i krasnale"); – zachowuje dyscyplinę podczas lekcji	

Umiejętności							
Czas realizacji	Blok (krąg) tematyczny	Temat dnia	Edukacja	Krzyś Jacek	Monika	Beata Kasia	Ewaluacja
Trzeci dzień	Już jestem uczniem	Tornister ucznia klasy I	Społeczno-przyrodnicza, polonistyczna z elementami kultury, matematyczna, muzyczna, plastyczno-techniczna	– rozumie funkcje przyborów szkolnych i konieczność ich poszanowania; – wie, jak należy nosić tornister, żeby mieć prosty kręgosłup; – uważnie słucha wiersza *W moim piórniku*; – dzieli wyrazy na sylaby; – liczy sylaby w wyrazach; – zna i potrafi zastosować pojęcia: wewnątrz, na zewnątrz; – śpiewa drugą zwrotkę piosenki *Jestem uczniem*; – lepi z plasteliny mieszkańca piórnika Tosi – Plastusia	– rozumie funkcje przyborów szkolnych i konieczność ich poszanowania; – wie, jak należy nosić tornister, żeby mieć prosty kręgosłup; – uważnie słucha wiersza *W moim piórniku*; – dzieli wyrazy na sylaby; – liczy sylaby w wyrazach; – zna i potrafi zastosować pojęcia: wewnątrz, na zewnątrz; – śpiewa drugą zwrotkę piosenki *Jestem uczniem*; – lepi z plasteliny mieszkańca piórnika Tosi – Plastusia	– rozumie funkcje przyborów szkolnych i konieczność ich poszanowania; – wie, jak należy nosić tornister, żeby mieć prosty kręgosłup; – uważnie słucha wiersza *W moim piórniku*; – dzieli wyrazy na sylaby, jednocześnie klaszcząc; – liczy sylaby w wyrazach (z pomocą pedagoga); – próbuje śpiewać drugą zwrotkę piosenki *Jestem uczniem*; – lepi z plasteliny mieszkańca piórnika Tosi – Plastusia (z pomocą pedagoga)	

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Schemat tabeli – plan dydaktyczno-wychowawczy

(rozkład materiału) dla uczniów klasy IV

Blok tematyczny	Temat lekcji	Liczba godzin	Umiejętności	Uczniowie realizujący daną umiejętność (imiona bądź inicjały)	Ewaluacja	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7

Opracowanie własne zespołu pedagogów specjalnych oraz nauczycieli przedmiotów – Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach – na podstawie wytycznych dyrekcji szkoły.

Tygodniowy rozkład materiału dla uczniów klasy IV z języka polskiego, matematyki i przyrody

Dostosowany tygodniowy plan dydaktyczno-wychowawczy z **języka polskiego** dla uczniów klasy IV: Jacka T., Krzysztofa C., Moniki W., Katarzyny P., Beaty C. Liczba godzin języka polskiego tygodniowo – 5.

Blok tematyczny	Temat lekcji	Liczba godzin	Umiejętności	Uczniowie realizujący daną umiejętność	Ewaluacja	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
Klasa, szkoła; Ja i inni ludzie	Planujemy naszą pracę w nowym roku szkolnym	1	– uczeń wie, w jaki sposób prowadzić zeszyt do języka polskiego; – uważnie słucha nauczyciela – o czym będziemy się uczyć w klasie IV; – przegląda podręcznik i zawarte w nim ważniejsze treści; – potrafi samodzielnie zadać pytania dotyczące pracy w klasie IV	J, K, M, Ka, B		
	Przedstawiamy się	1	– uczeń odwzorowuje pisownię tytułów podręcznika i zeszytu ćwiczeń; – tytuł zapisuje wielkimi literami; – samodzielnie odpowiada na pytania związane ze swoją osobą (imię i nazwisko, miejsce zamieszkania, hobby, zainteresowania itp.); – uważnie słucha wypowiedzi innych	J, K, M, Ka, B		
	Lekturowa lista przebojów	1	– uczeń zna i stosuje zasadę pisowni nazwisk autorów i tytułów lektur; – potrafi prawidłowo odwzorować nazwiska autorów i tytuły lektur; – potrafi odczytać wybrane tytuły lektur	J, K, M, Ka, B M, Ka, B M, Ka, B		

	Czytamy i oceniamy nasze prace pisemne	1	– uczeń potrafi odczytać swoją pracę pisemną związaną z wakacjami; – potrafi odpowiedzieć na pytania związane z pracą; – uważnie słucha uwag nauczyciela i z jego pomocą poprawia ewentualne błędy; – słucha innych uczniów i potrafi ocenić ich pracę; – samodzielnie poprawia błędy	J, K, M, Ka, B M, Ka, B M, Ka, B J, K		
	O zabawnym użyciu wyrazów, czyli poetycki figielek	1	– uczeń uważnie słucha wiersza czytanego przez nauczyciela; – dostrzega żartobliwy charakter wiersza; – dostrzega zabawne użycie wyrazów i podkreśla je z pomocą pedagoga; – wie, co to związki frazeologiczne, i potrafi je odczytać	J, K J, K, M, Ka, B M, Ka, B J, K		
	Opisujemy prawdziwie, ale życzliwie koleżanki i kolegów	1	– uczeń zna i stosuje zasadę pisowni wielką literą; – opisuje wybraną postać, korzystając z rozsypanki wyrazowej (z pomocą pedagoga); – samodzielnie opisuje postać; – korzysta ze zgromadzonego słownictwa, czyta opis	J, K, M, Ka, B M, Ka, B J, K J, K, M, Ka, B		

Dostosowany tygodniowy plan dydaktyczno-wychowawczy z **matematyki** dla uczniów klasy IV: Jacka T., Krzysztofa C., Moniki W., Katarzyny P., Beaty C. Liczba godzin matematyki tygodniowo – 4.

Blok tematyczny	Temat lekcji	Liczba godzin	Umiejętności	Uczniowie realizujący daną umiejętność	Ewaluacja	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
Liczby naturalne	Rachunki pamięciowe – dodawanie i odejmowanie	1	– uczeń potrafi sprawnie dodawać i odejmować w zakresie 100, bez przekraczania progu dziesiątkowego; – potrafi dodawać i odejmować z wykorzystaniem konkretów w zakresie 50; – sprawnie wykonuje zadania z przygotowanej karty pracy (stosownie do swoich możliwości); – rozwiązuje zagadki matematyczne związane z rachunkiem pamięciowym; – rozwiązuje zadania w zeszycie ćwiczeń (wybór zadań uzależniony jest od indywidualnych możliwości ucznia); – wykonuje dodawanie i odejmowanie: • w zakresie 100, • w zakresie 50	J, K, M Ka, B M, Ka, B J, K J, K J, K, M Ka, B		
	Rachunki pamięciowe – mnożenie i dzielenie	1	– uczeń potrafi pamięciowo pomnożyć liczby w zakresie 100; – potrafi pamięciowo pomnożyć liczby w zakresie 50; – potrafi pamięciowo pomnożyć liczby w zakresie 30; – sprawnie wykonuje przygotowaną kartę pracy (stosownie do swoich możliwości); – potrafi dopasować odpowiednie działania do obrazków i odwrotnie	J, K M Ka, B J, K, M, Ka, B Ka, B		
	Dzielenie z resztą	1	– uczeń z pomocą nauczyciela potrafi podzielić z resztą liczby w zakresie 100; – potrafi podzielić liczby na materiale konkretnym; – potrafi z pomocą patyczków wykonać działania – dzielenia z resztą; – potrafi zapisać wykonane działanie i odczytać je	J, K, M Ka, B Ka, B J, K, M, Ka, B		

Dostosowany tygodniowy plan dydaktyczno-wychowawczy z **przyrody** dla uczniów klasy IV: Jacka T., Krzysztofa C., Moniki W., Katarzyny P., Beaty C. Liczba godzin przyrody tygodniowo – 3.

Blok tematyczny	Temat lekcji	Liczba godzin	Umiejętności	Uczniowie realizujący daną umiejętność	Ewaluacja	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7
Przyroda ożywiona i nieożywiona	Lekcja organizacyjna – poznajemy podręcznik	1	– uczeń zna zasady BHP obowiązujące na lekcji; – wie, jak wygląda podręcznik do przyrody; – uważnie słucha, o czym będziemy się uczyć na lekcjach przyrody w klasie IV	J, K, M, Ka, B		
	Co już wiem?	1	– potrafi odpowiedzieć na pytania nauczyciela związane z otaczającą nas przyrodą; – potrafi wymienić pory roku i odnieść się do obecnej pory roku; – potrafi wskazać podobieństwa i różnice pomiędzy latem a jesienią	J, K, M, Ka, B J, K, M J, K, M, Ka, B		
	Co to jest przyroda?	1	– uczeń potrafi wskazać na ilustracji elementy przyrody ożywionej i nieożywionej; – potrafi wyjaśnić pojęcia: przyroda ożywiona i nieożywiona; – potrafi opowiedzieć o tym, jak organizmy przystosowują się do zimy; – potrafi wskazać najczęściej powtarzające się sposoby przygotowywania się do zimy – zwierząt i człowieka; – potrafi z pomocą pedagoga sporządzić krótką notatkę	J, K, M, Ka, B J, K J, K, M, Ka, B J, K, M, Ka, B M, Ka, B		

Uczniowie realizujący daną umiejętność: J – Jacek T., K – Krzysztof C., M – Monika W., Ka – Katarzyna P., B – Beata C. Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Należy pamiętać, że w planach dydaktyczno-wychowawczych (planach wynikowych, rozkładach materiału nauczania) zawarte są treści najistotniejsze, jest to niejako plan naszej pracy z uczniem, na podstawie którego komponujemy odpowiednie metody, formy i środki dydaktyczne. Dobieramy odpowiednie narzędzia, dzięki którym wychowankowie niepełnosprawni realizują podstawę programową na poszczególnych etapach edukacji.

Pamiętajmy, że plan dydaktyczno-wychowawczy pedagoga specjalnego musi być zbieżny z planem dydaktyczno-wychowawczym nauczyciela wiodącego (bądź nauczyciela przedmiotu) i zawierać odpowiednie dostosowanie oraz narzędzia pomocnicze dla uczniów niepełnosprawnych.

Schemat konspektu

Konspekt opracował/opracowała:

……
(imię i nazwisko)

Edukacja wczesnoszkolna (bądź konkretny przedmiot) – konspekt do lekcji

……. przeprowadzonej w klasie ……. integracyjnej.

Temat lekcji: ……

Cele lekcji (w zakresie wiedzy i umiejętności dla uczniów pełnosprawnych i uczniów z niepełnosprawnościami).

Realizowane edukacje (na przykład: polonistyczna, przyrodniczo-społeczna, matematyczna, plastyczno-techniczna).

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (na przykład nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): …… (imię)	Uczniowie niepełnosprawni w stopniu lekkim: …… (imię)
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			

Do tabeli wpisujemy cele lekcji realizowane przez uczniów pełnosprawnych oraz uczniów o specjalnych potrzebach w zależności od indywidualnych umiejętności i możliwości.

Cele terapeutyczne:

- na przykład: dostosowanie tempa pracy do stopnia męczliwości uczniów niepełnosprawnych poprzez zapewnienie odpowiednich warunków pracy umysłowej (ilość ćwiczeń dostosowana do indywidualnych możliwości uczniów niepełnosprawnych)
- .....

Formy pracy:

- .....
- .....
- .....

Metody pracy:

- .....
- .....
- .....

Środki dydaktyczne – czyli wszystkie pomoce wykorzystywane podczas lekcji (mogą być pogrupowane i zapisane w tabeli).

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (na przykład nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): ..... (imię)	Uczniowie niepełnosprawni w stopniu lekkim: ..... (imię)
1			
2			
3			
4			

Itd.

Przebieg lekcji:

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, nadpobudliwość ruchowa): ..... (imię)	Uczniowie niepełnosprawni w stopniu lekkim: ..... (imię)
1	Czynności organizacyjno-porządkowe, następnie na przykład: zebranie dzieci w kręgu i przywitanie się		
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10	Zadanie pracy domowej		
11	Podsumowanie dnia i samoocena zachowania – na przykład przyznanie umownych punktów na karcie samooceny uczniów		

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Do tabeli wpisujemy przebieg lekcji z uwzględnieniem stopniowania trudności i odpowiedniego podziału zadań dla uczniów zgodnie z ich indywidualnymi umiejętnościami i możliwościami.

Przykładowe opracowanie konspektów w klasach I–III

Krótka charakterystyka zespołu klasowego:

Zespół klasowy liczy 16 uczniów, w tym 4 uczniów niepełnosprawnych. Z grupy dzieci pełnosprawnych: 3 uczęszcza na zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, 4 bardzo dobrze radzi sobie z samodzielnym rozwiązywaniem problemów, pozostali uczniowie wymagają pomocy nauczyciela, zwłaszcza podczas wykonywania trudniejszych zadań. W grupie dzieci z niepełnosprawnością są 2 dziewczynki i 2 chłopców.

Plan dydaktyczno-wychowawczy (rozkład materiału, plan wynikowy) dzienny i tygodniowy oraz konspekty opracowane zostały dla grupy uczniów, których charakterystyka została zamieszczona na stronach 169–170.

Obecnie dzieci są uczniami klasy IV integracyjnej. Monika W. dołączyła do grupy integracyjnej w klasie IV, stąd w opracowanych konspektach (klasy I–III) nie była brana pod uwagę.

Edukacja wczesnoszkolna – konspekt lekcji przeprowadzonej w klasie I integracyjnej

Blok tematyczny:
TYDZIEŃ WSPOMNIEŃ

Temat lekcji: *Myszkowanie w spiżarni babci*

Cele lekcji w zakresie wiedzy i umiejętności dla uczniów pełnosprawnych oraz niepełnosprawnych w stopniu lekkim:

<table>
<tr><th>Lp.</th><th>Uczniowie pełnosprawni</th><th>Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek</th><th>Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna</th></tr>
<tr><td>1</td><td colspan="3">Potrafi wypowiadać się na temat obecnej pory roku, konieczności robienia zimowych zapasów, niesienia pomocy zwierzętom</td></tr>
<tr><td>2</td><td colspan="3">Potrafi dokonać analizy słuchowo-wzrokowej wyrazów</td></tr>
<tr><td>3</td><td colspan="2">Zna różnicę pomiędzy głoską a literą. Potrafi wyodrębnić i zapisać znane dwuznaki</td><td>Z pomocą nauczyciela rozpoznaje dwuznaki</td></tr>
<tr><td>4</td><td colspan="2">Potrafi odczytać tekst</td><td>Potrafi z uwagą wysłuchać tekstu czytanego przez nauczyciela</td></tr>
<tr><td>5</td><td colspan="2">Uzupełnia zdania brakującymi wyrazami</td><td>Potrafi odwzorować wyrazy z dwuznakiem dż</td></tr>
<tr><td rowspan="2">6</td><td colspan="3">Rozpoznaje i dopasowuje ślad do zwierzęcia</td></tr>
<tr><td>5 śladów</td><td>3 ślady</td><td>2 ślady</td></tr>
<tr><td>7</td><td colspan="2">Wykonuje obliczenia w zakresie 20 bez przekroczenia progu dziesiątkowego</td><td>Z pomocą nauczyciela liczy na konkretach w zakresie 10</td></tr>
<tr><td>8</td><td colspan="3">Potrafi wpisać do podanego schematu kolejne liczby oraz wyróżnić dziesiątki i jedności w podanych liczbach</td></tr>
<tr><td>9</td><td colspan="2">Rozwiązuje zadania z treścią oraz układa treść do danego działania, rysunku</td><td>Rozwiązuje kartę pracy z działaniami matematycznymi dostosowanymi do swoich możliwości</td></tr>
<tr><td>10</td><td colspan="3">Zna kolejne etapy wypieku ciasta drożdżowego i potrafi zaznaczyć je na karcie pracy</td></tr>
<tr><td>11</td><td colspan="3">Potrafi uformować i wylepić z ciasta drożdżowego dwuznak dż na przygotowanej karcie pracy</td></tr>
<tr><td>12</td><td colspan="3">Zna zabawę ze śpiewem „Mało nas do pieczenia chleba”</td></tr>
</table>

Formy pracy:

- grupowa,
- indywidualna zróżnicowana,
- indywidualna jednolita,
- zbiorowa.

Metody pracy:

- poszukująca (praca z tekstem),
- słowna,
- problemowa,
- podająca,
- praktycznego działania.

Środki dydaktyczne:

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
1	Znaczki przedstawiające: czapkę, szalik, dzwonki, rzekę, potrzebne do wprowadzenia do lekcji		
2	Karty pracy do działania w grupach		
3	Podręcznik oraz ćwiczenia *Wesoła szkoła*, cz. 3: – podręcznik, s. 48; – ćwiczenia – karty pracy nr 65 i 66		Karty pracy dostosowane do możliwości dziecka: – rozsypanka poznanych dwuznaków; – *dż* do kreślenia po śladzie; – wyrazy *dżem*, *dżokej* do samodzielnego odczytania; – działania matematyczne do 10
4	Karta pracy – 5 śladów zwierząt oraz eliminatka (działania matematyczne w zakresie 20)	Karta pracy – 3 ślady zwierząt oraz eliminatka (działania matematyczne w zakresie 20)	Karta pracy – 2 ślady zwierząt oraz eliminatka (działania matematyczne w zakresie 10)
5	Ciasto drożdżowe do uformowania dwuznaku *dż*		
6	Plansza do demonstracji na tablicy – sprawdzenie poprawności zadań grupowych		
7	Znaczki – uśmiechy (nagrody za poprawnie wykonaną pracę)		

Przebieg lekcji:

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
1	Czynności organizacyjne – zebranie dzieci w kręgu i przywitanie pszczółką		
2	Swobodne wypowiedzi na temat pory roku, ze szczególnym zwróceniem uwagi na konieczność niesienia pomocy zwierzętom, które nie zapadają w sen zimowy		
3	Rozdanie i przypięcie dzieciom znaczków przedstawiających: czapkę, szalik, dzwonki i rzekę. Dobieranie się dzieci w grupy zgodnie z przypiętymi znaczkami. Swobodne wypowiedzi uczniów na temat obrazków widniejących na znaczkach oraz skojarzeń z nimi związanych		
4	Analiza słuchowa wyrazów: *czapka*, *szalik*, *dzwonki*, *rzeka*. Odnalezienie przez dzieci ławki opisanej dwuznakiem będącym początkiem wymienionych wyżej wyrazów		
5	Korzystając z posiadanej wiedzy, uczniowie w czterech grupach (w każdej grupie znajdują się uczniowie niepełnosprawni) wklejają do karty pracy z podaną liczbą głosek i liter wyrazy: *czapka*, *szalik*, *dzwonki*, *rzeka*. Za prawidłowo wykonaną pracę dzieci otrzymują punkty w postaci znaczków – uśmiechów		
6	Wspólna analiza słuchowo-wzrokowa wklejonych wyrazów. Sprawdzenie poprawności pracy z identycznym zadaniem przypiętym do tablicy. Przypomnienie różnicy pomiędzy głoską a literą. Zapisywanie na tablicy przez wskazane dzieci poznanych dwuznaków		
7	Odczytanie przez wybranego ucznia tekstu pt.: *W spiżarni naszej babci…* z podręcznika *Wesoła szkoła*, cz. 3, s. 48		
8	Ukierunkowane pytaniami nauczyciela wypowiedzi uczniów na temat wysłuchanego tekstu		
9	Wyodrębnienie nowego dwuznaku – uczniowie podkreślają w tekście wyrazy z *dż*		Wśród przygotowanych dwuznaków wyodrębniają nowy – *dż*
10	Praca indywidualna w zeszycie ćwiczeń: – pisanie poznanego dwuznaku oraz sylab z tym dwuznakiem; – odczytanie wyrazów z dwuznakiem *dż* i właściwe podpisanie obrazków; – uzupełnianie zdania brakującymi wyrazami z dwuznakiem *dż*. Ocena i nagrodzenie pracy znaczkiem – uśmiechem		Piszą dwuznak *dż* po śladzie, następnie w dużym formacie na odpowiednio przygotowanej liniaturze. Z pomocą nauczyciela odczytują dwa wyrazy z dwuznakiem *dż*: *dżem*, *dżokej*, odwzorowują je samodzielnie
11	Przerwa śniadaniowa		
12	Spontaniczne wypowiedzi dzieci na temat konieczności robienia zapasów na zimę na podstawie przeczytanego tekstu i własnych doświadczeń		

<table>
<tr><th>Lp.</th><th>Uczniowie pełnosprawni</th><th colspan="2">Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek</th><th>Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna</th></tr>
<tr><td rowspan="3">13</td><td colspan="4">Praca indywidualna zróżnicowana, polegająca na dopasowaniu do zwierzęcia jego śladu, a następnie rozwiązanie eliminatki sylabowej i odczytanie hasła</td></tr>
<tr><td colspan="2">Uczniowie pełnosprawni oraz Jacek mają do dyspozycji pięć śladów zwierząt – muszą wybrać właściwy zwierzęciu widniejącemu na obrazku</td><td>Krzysztof ma do dyspozycji trzy ślady zwierząt – musi wybrać właściwy danemu zwierzęciu</td><td>Beata i Katarzyna wybierają właściwy ślad spośród dwóch</td></tr>
<tr><td colspan="3">Rozwiązują działania matematyczne widniejące na odwrocie opisanej wyżej karty pracy. Wybierają właściwy wynik i kolorują pole z przyporządkowaną mu sylabą. Samodzielnie odczytują hasło.
Ocena i nagroda za prawidłowo wykonaną pracę – uśmiech</td><td>Rozwiązują działania matematyczne z pomocą nauczyciela (liczą na konkretach), wybierają właściwy wynik i kolorują przyporządkowaną mu sylabę. Hasło odczytują z pomocą nauczyciela</td></tr>
<tr><td>14</td><td colspan="4">Gimnastyka śródlekcyjna – naśladowanie sposobu poruszania się wybranych zwierząt</td></tr>
<tr><td>15</td><td colspan="4">Praca grupowa polegająca na wpisywaniu do podanego schematu brakujących liczb oraz wyróżnianiu dziesiątek i jedności w podanych liczbach. Aneks 3.
Podsumowanie i ocena pracy – przyznanie uśmiechów</td></tr>
<tr><td>16</td><td colspan="3">Rozwiązywanie zadań matematycznych w ćwiczeniach pod kierunkiem nauczyciela. Obliczenia obejmują działania w obrębie drugiej dziesiątki bez przekraczania progu dziesiątkowego</td><td>Beata i Katarzyna rozwiązują zadania matematyczne dostosowane do swoich możliwości na przygotowanej karcie pracy</td></tr>
<tr><td>17</td><td colspan="4">Przerwa śniadaniowa</td></tr>
<tr><td>18</td><td colspan="3">Wspólne ustalenie etapów wypieku ciasta drożdżowego, a następnie zaznaczenie ich na karcie pracy w ćwiczeniach</td><td>Beatka i Kasia wykonują podobne ćwiczenie na przygotowanej karcie pracy</td></tr>
<tr><td>19</td><td colspan="4">Rozdanie dzieciom ciasta drożdżowego w celu uformowania i wylepienia po śladzie dwuznaku dż.
Przyznanie uśmiechów</td></tr>
<tr><td>20</td><td colspan="4">Porządkowanie miejsca pracy, zadanie pracy domowej</td></tr>
<tr><td>21</td><td colspan="4">Zabawa ze śpiewem „Mało nas do pieczenia chleba”</td></tr>
<tr><td>22</td><td colspan="4">Ogólne podsumowanie pracy i aktywności na lekcji</td></tr>
<tr><td>23</td><td colspan="4">Samoocena zachowania</td></tr>
</table>

Edukacja wczesnoszkolna – konspekt lekcji przeprowadzonej w klasie II integracyjnej

Blok tematyczny:
W ŚWIĄTECZNYM NASTROJU

Temat lekcji: *Choinka – bożonarodzeniowe drzewko*

Cele lekcji: w zakresie wiedzy i umiejętności dla uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych w stopniu lekkim.

Realizowane edukacje: polonistyczna, przyrodniczo-społeczna, matematyczna, plastyczno-techniczna, muzyczna.

<table>
<tr><th>Lp.</th><th>Uczniowie pełnosprawni</th><th>Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek</th><th>Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna</th></tr>
<tr><td>1</td><td colspan="3">Potrafią wypowiadać się na temat zbliżających się Świąt Bożego Narodzenia, znają zwyczaje związane z tymi świętami</td></tr>
<tr><td>2</td><td colspan="2">Znają pisownię wyrazów z h i ch, potrafią napisać te wyrazy z pamięci</td><td>Potrafią z rozsypanki sylabowej ułożyć wyrazy z trudnością ortograficzną (h, ch)</td></tr>
<tr><td>3</td><td colspan="3">Znają i stosują zasady pracy grupowej oraz zdrowej rywalizacji, przestrzegają wyznaczonych reguł, pomagają słabszym kolegom. Dbają o ład i porządek w miejscu pracy</td></tr>
<tr><td>4</td><td colspan="3">Potrafią z uwagą słuchać czytanego przez nauczyciela wiersza pt. Choinka</td></tr>
<tr><td>5</td><td colspan="2">Potrafią odczytać wiersz pt. Choinka z podziałem na role</td><td>Beata potrafi odczytać tytuł wiersza, Katarzyna zaznaczony przez pedagoga fragment wiersza</td></tr>
<tr><td>6</td><td>Potrafią pisemnie udzielić odpowiedzi związanej z treścią wiersza</td><td>Jacek i Krzysztof zapisują odpowiedź z pomocą pedagoga</td><td>Potrafią przyporządkować obrazki do podpisu oraz odwzorować wyrazy związane z treścią wiersza</td></tr>
<tr><td>7</td><td colspan="2">Potrafią zwięźle sformułować, zapisać i uzasadnić swoje życzenia bądź prośby do choinki</td><td>Beata i Katarzyna wpisują życzenia z pomocą pedagoga</td></tr>
</table>

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
8	Znają rodzaje drzew iglastych, wiedzą, dlaczego należy chronić lasy		
	Potrafią przyporządkować podpis i szyszkę do drzewa	Jacek i Krzysztof wykonują pracę z pomocą pedagoga	Beatka i Katarzyna potrafią odwzorować podpis do rysunku oraz posłużyć się kodem związanym z przyporządkowaniem szyszki do drzewa
9	Znają i śpiewają piosenkę pt. *Każdy miesiąc kolor ma*		
10	Potrafią nazwać znaki muzyczne, zapisać je na pięciolinii oraz ułożyć zdanie z rozsypanki sylabowej		Potrafią przyporządkować podpis do odpowiedniego znaku muzycznego oraz ułożyć z pomocą pedagoga zdanie z rozsypanki sylabowej
11	Znają związek dodawania z mnożeniem; wykonują obliczenia matematyczne w zakresie 20 (mnożenie przez 2)		Wykonują obliczenia matematyczne w zakresie 10 (mnożenie przez 2)
12	Potrafią tworzyć funkcjonalne formy przestrzenne, znają połączenia rozłączne i nierozłączne		
13	Potrafią podsumować swoją pracę lekcyjną oraz dokonać samooceny zachowania		

Cele terapeutyczne:

- dostosowanie tempa pracy do stopnia męczliwości uczniów niepełnosprawnych przez zapewnienie im odpowiednich warunków pracy umysłowej (liczba ćwiczeń dostosowana do indywidualnych możliwości uczniów niepełnosprawnych, tekst wiersza zapisany większą czcionką, powiększona liniatura);
- rozładowanie napięcia emocjonalnego i psychicznego przez zadbanie o higienę pracy umysłowej (ćwiczenia ruchowe).

Formy pracy:

- grupowa,
- indywidualna zróżnicowana,
- indywidualna jednolita,
- zbiorowa.

Metody pracy:

- poszukująca (praca z tekstem),
- słowna,
- problemowa,
- podająca,
- praktycznego działania.

Środki dydaktyczne: obrazki wprowadzające do lekcji, podręcznik, ćwiczenia, nagranie na kasecie (piosenka *Każdy miesiąc kolor ma*), szablony choinek, ozdoby choinkowe z zapisanymi wyrazami z trudnością ortograficzną, karty pracy do matematyki, szary papier pakowy, materiały i narzędzia do wykonania choinki ekologicznej, śnieżynki – nagrody za prawidłowo wykonaną pracę, plansze ze znakami muzycznymi.

Przebieg lekcji:

<table>
<tr><th>Lp.</th><th>Uczniowie pełnosprawni</th><th>Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek</th><th>Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna</th></tr>
<tr><td>1</td><td colspan="3">Czynności organizacyjno-porządkowe: zebranie dzieci w kręgu i przywitanie się</td></tr>
<tr><td>2</td><td colspan="3">Swobodne wypowiedzi na temat zbliżających się Świąt Bożego Narodzenia ze szczególnym zwróceniem uwagi na zwyczaje związane z tymi świętami</td></tr>
<tr><td>3</td><td colspan="3">Rozdanie dzieciom kopert zawierających obrazek:
– spontaniczne wypowiedzi dzieci na temat otrzymanego obrazka;
– wyodrębnienie obrazków będących symbolami Świąt Bożego Narodzenia (choinka, aniołek, gwiazda betlejemska, bombka)</td></tr>
<tr><td>4</td><td colspan="3">Rozdanie pozostałym uczniom wymienionych wyżej obrazków, będących kluczem doboru grup</td></tr>
<tr><td>5</td><td colspan="3">Praca w czterech grupach (w każdej grupie znajduje się uczeń niepełnosprawny).
Choinka ortograficzna:
– każda grupa otrzymuje szablon choinki oraz kopertę z ozdobami choinkowymi; na ozdobach zapisane są wyrazy z trudnością ortograficzną (h i ch);
– korzystając z posiadanej wiedzy, uczniowie w czterech grupach uzupełniają wyrazy odpowiednią literą oraz ozdabiają choinkę według własnego pomysłu;
– podsumowanie i ocena pracy – śnieżynka</td></tr>
<tr><td>6</td><td colspan="3">Przerwa śródlekcyjna – zabawa ruchowa „Las” – naśladowanie ruchów choinki w lesie</td></tr>
<tr><td>7</td><td colspan="3">Wysłuchanie czytanego przez nauczyciela wiersza pt. Choinka (podręcznik Wesoła szkoła, cz. 2, s. 28).</td></tr>
<tr><td>8</td><td colspan="2">Wskazanie w wierszu wyrazów niezrozumiałych. Objaśnienie ich znaczenia</td><td>Po powtórnym odczytaniu wiersza przez pedagoga specjalnego (wiersz zapisany jest większą czcionką) dzieci z pomocą wskazują i objaśniają wyrazy niezrozumiałe</td></tr>
<tr><td>9</td><td>Pisemne odpowiedzi związane z treścią wiersza Choinka (karta pracy nr 21, ćw. 1, 2)</td><td>Jacek i Krzysztof zapisują odpowiedzi z pomocą pedagoga</td><td>Otrzymują kartę pracy z przygotowaną większą liniaturą. Zadanie polega na przyporządkowaniu obrazków do zdań (obrazki są związane z treścią wiersza: wiaterek, słońce, woda, ziemia)</td></tr>
</table>

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
10	Pisanie z pamięci zdań zawierających omawiane wcześniej wyrazy z *h* i *ch*. Ocena pracy – śnieżynka		Układają wyrazy (*hodować*, *wychować*, *choinka*) z rozsypanki sylabowej. Wyrazy wklejają do zeszytu, kolorem czerwonym podkreślają *h* i *ch*. Pracują z pomocą pedagoga
11	Przerwa śniadaniowa		
12	Prośby i życzenia do drzewka bożonarodzeniowego (choinki). Na przymocowanym do tablicy szarym papierze pakowym z napisem: „Choinko, prosimy cię o:" dzieci samodzielnie wpisują swoje życzenia i uzasadniają swój wybór		
		Po zakończonej pracy Krzysztof odczytuje prośby i życzenia dzieci.	Beata i Katarzyna wpisują życzenia z pomocą pedagoga
13	Czytanie wiersza *Choinka* z podziałem na role		Beata samodzielnie odczytuje tytuł wiersza; Katarzyna odczytuje fragment wiersza przygotowany wcześniej i zapisany większą czcionką
14	Swobodne wypowiedzi dzieci na temat charakterystycznych cech drzew iglastych, porównanie warunków życia drzew w lesie i choinki w domu. Kształtowanie postawy proekologicznej, zwrócenie uwagi na ochronę lasu i znaczenie drzew w życiu człowieka		
15	Podpisywanie rysunków drzew iglastych odpowiednimi nazwami. Umieszczenie nalepek z właściwymi szyszkami	Jacek i Krzysztof wykonują pracę z pomocą pedagoga specjalnego	Odwzorowanie podpisu do rysunku drzewa iglastego. Umieszczenie nalepki z odpowiednią szyszką według kodu (ćwiczenia)
16	Odśpiewanie dwóch pierwszych zwrotek piosenki *Każdy miesiąc kolor ma*. Nauka trzeciej zwrotki piosenki		
17	Przerwa śródlekcyjna		
18	Nazywanie – na podstawie prezentowanych ilustracji – poznanych znaków muzycznych, zapisywanie ich na pięciolinii oraz ułożenie i odczytanie zdania z rozsypanki sylabowej. Ocena pracy – śnieżynka		Przyporządkowanie podpisu do wybranych znaków muzycznych. Ułożenie z pomocą pedagoga zdania z rozsypanki sylabowej, odczytanie i przepisanie go (ćwiczenie na karcie pracy nr 22)

<table>
<tr><td rowspan="2"></td><td colspan="3">Przypomnienie związku dodawania z mnożeniem. Wykonanie obliczeń i rysunków na przygotowanych kartach pracy</td></tr>
<tr><td>Uczniowie pełnosprawni i Jacek rozwiązują sześć zadań w zakresie mnożenia do 20. Kolorują obrazki zgodnie z zapisem matematycznym</td><td>Krzysztof rozwiązuje zadania w zakresie mnożenia do 20; dla ułatwienia obrazki są pokolorowane zgodnie z działaniem</td><td>Beata i Katarzyna rozwiązują trzy zadania w zakresie mnożenia do 10 (obrazki są pokolorowane zgodnie z działaniem)</td></tr>
<tr><td>19</td><td colspan="2">Wspólne wykonanie obliczeń matematycznych związanych z mnożeniem liczb przez 2. Matematyka, karta pracy nr 11</td><td>Wykonują zadania matematyczne, przygotowane na podstawie karty pracy nr 11 przez pedagoga</td></tr>
<tr><td>20</td><td colspan="3">Praca w wyznaczonych wcześniej grupach: choinka ekologiczna – połączenia rozłączne i nierozłączne z różnych rodzajów materiałów (patyki, słomka, kolorowy papier, ziemniak, klej, nożyczki, bibuła). Ozdabianie choinki według własnego pomysłu</td></tr>
<tr><td>21</td><td colspan="3">Podsumowanie pracy i aktywności na lekcji.
Ocena pracy w grupach – wspólne podliczenie zdobytych śnieżynek, wklejenie ich na choinkę ortograficzną.
Wyłonienie zwycięskiej grupy</td></tr>
<tr><td>22</td><td colspan="3">Zadanie pracy domowej</td></tr>
<tr><td>23</td><td colspan="3">Samoocena zachowania – przyznanie umownych znaczków – bałwanków</td></tr>
<tr><td>24</td><td colspan="3"></td></tr>
</table>

Edukacja wczesnoszkolna – konspekt lekcji przeprowadzonej w klasie III integracyjnej

Blok tematyczny:
W KRAJU ANARUKA

Temat lekcji: *Anaruk w naszej klasie*

Cele lekcji: w zakresie wiedzy i umiejętności dla uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych w stopniu lekkim.

Realizowane edukacje: polonistyczna, przyrodniczo-społeczna, matematyczna, plastyczno-techniczna.

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
1	Potrafią się wypowiadać na temat życia Eskimosów		
2	Potrafią ocenić postępowanie bohaterów lektury pt. *Anaruk, chłopiec z Grenlandii* – swobodne wypowiedzi uczniów		Potrafią ocenić postępowanie bohaterów lektury na podstawie słownictwa pomocniczego – swobodne wypowiedzi uczniów
3	Potrafią wyszukać i odczytać fragmenty utworu potwierdzające cechy charakteru Anaruka		Potrafią odczytać wskazane przez pedagoga fragmenty utworu
4	Znają i stosują zasady pracy grupowej oraz zdrowej rywalizacji, przestrzegają wyznaczonych reguł, pomagają słabszym kolegom. Dbają o ład i porządek w miejscu pracy		
5	Potrafią w zespołach formułować pytania stanowiące przygotowanie do konferencji prasowej z Anarukiem		
6	Znają zasady obowiązujące podczas konferencji prasowej i przestrzegają ich. Potrafią przeprowadzić konferencję		
7	Potrafią dokonać oceny i samooceny pracy – wybierają najciekawsze pytania. Z ukierunkowaniem nauczyciela sporządzają krótką notatkę na temat przebiegu konferencji		Beata i Katarzyna odwzorowują wybrane fragmenty notatki z tablicy
8	Potrafią rozwiązywać złożone zadania z treścią w zakresie czterech działań arytmetycznych	Krzysztof wykonuje pracę z pomocą pedagoga	Beata i Katarzyna wykonują proste obliczenia matematyczne w zakresie 30 do przygotowanych schematów działań
9	Znają warunki życia na Grenlandii oraz potrafią wykonać i opisać ubiór Eskimosów		
10	Potrafią dokonać podsumowania dnia i ocenić swoją pracę		

Cele terapeutyczne:

- dostosowanie tempa pracy do stopnia męczliwości uczniów niepełnosprawnych przez zapewnienie im odpowiednich warunków pracy umysłowej (liczba ćwiczeń dostosowana do indywidualnych możliwości uczniów niepełnosprawnych, fragment lektury przeznaczony do samodzielnego czytania zapisany większą czcionką);
- rozładowanie napięcia emocjonalnego i psychicznego przez zadbanie o higienę pracy umysłowej (ćwiczenia ruchowe).

Formy pracy:

- grupowa,
- indywidualna zróżnicowana,
- indywidualna jednolita,
- zbiorowa.

Metody pracy:

- poszukująca (praca z tekstem),
- słowna,
- problemowa,
- podająca,
- praktycznego działania.

Środki dydaktyczne: lektura pt. *Anaruk, chłopiec z Grenlandii*, ciekawostki i obrazki zaczerpnięte z różnych źródeł przedstawiające życie Eskimosów, identyfikatory dziennikarskie dla każdego ucznia (Telewizja Trzecioklasistów, Radio Ciekawy Reporter, „Kurier Jedenastki", „Gazeta Szkolne Wiadomości"), magnetofony z mikrofonami, tablica styropianowa informująca o konferencji prasowej – wywiad z Anarukiem, fragment lektury zapisany powiększoną czcionką, matematyczne karty pracy, zeszyty przedmiotowe, arkusze papieru pakowego, flamastry, arkusz białego brystolu, ścinki materiałów, klej, nożyczki, papier kolorowy, bibuła.

Przebieg lekcji:

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
1	Czynności organizacyjno-porządkowe: zebranie dzieci w kręgu i przywitanie się		
2	Swobodne wypowiedzi uczniów na temat warunków życia Eskimosów na Grenlandii		
3	Próby oceny postępowania bohatera lektury wraz ze wskazaniem cech charakteru Anaruka na podstawie wyszukanych fragmentów		Próby oceny postępowania bohatera lektury na podstawie słownictwa pomocniczego i przygotowanego fragmentu
4	Rozdanie uczniom identyfikatorów dziennikarskich będących kluczem doboru zespołów		
5	Praca w czterech zespołach (w każdym zespole znajduje się uczeń niepełnosprawny). Przygotowanie pytań do konferencji prasowej: – przypomnienie zasad przebiegu konferencji; dwie wybrane wcześniej osoby przygotowują salę do konferencji; – każda grupa otrzymuje arkusz papieru oraz flamaster; – korzystając z posiadanej wiedzy, uczniowie w czterech zespołach redagują pytania do Anaruka; – zawieszenie arkuszy na tablicy; – przeprowadzenie konferencji prasowej z wykorzystaniem magnetofonów i mikrofonów – powitanie i prezentacja Anaruka – gościa konferencji, zadawanie pytań, udzielanie odpowiedzi, podziękowanie za przybycie oraz pożegnanie kolegi; – podsumowanie i ocena pracy		

Lp.	Uczniowie pełnosprawni	Uczniowie niepełnosprawni (nieharmonijny rozwój, zespół Aspergera): Krzysztof, Jacek	Uczennice niepełnosprawne w stopniu lekkim: Beata, Katarzyna
6	Przerwa śródlekcyjna – zabawa ruchowa		
7	Wspólne zredagowanie notatki z przebiegu konferencji prasowej. Zapisanie notatki w zeszytach przedmiotowych		
			Beata i Katarzyna przepisują wskazany przez pedagoga fragment
8	Rozdanie uczniom matematycznych kart pracy – rachunki Anaruka z Grenlandii w zakresie czterech działań arytmetycznych	Krzysztof wykonuje zadania z pomocą pedagoga	Beata i Katarzyna wykonują obliczenia w zakresie 30 na przygotowanych kartach pracy
9	Uczniowie projektują i wykonują na arkuszu białego brystolu ubiór dla Anaruka, łącząc ze sobą różne materiały. Prezentacja i ocena wykonanych prac		
10	Zadanie pracy domowej		
11	Podsumowanie dnia i samoocena zachowania – przyznanie umownych punktów na karcie samooceny uczniów klasy III		

Konspekty opracowały: Joanna Czubak – nauczyciel wiodący w klasie integracyjnej; Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska – pedagog specjalny.

Przykładowe oceny opisowe

Semestralna ocena opisowa[9] ucznia klasy I integracyjnej – Kamila T.

Drogi Kamilku,

dobiegł końca pierwszy semestr Twojej nauki w szkole. Początkowo Twoje zachowanie budziło wiele zastrzeżeń, co bardzo nas niepokoiło i smuciło. Głośne zachowanie na lekcji, słaba koncentracja uwagi dezorganizowały pracę nam wszystkim. Jednak systematycznie prowadzone rozmowy, wprowadzenie samooceny zachowania, a przede wszystkim Twoja praca nad sobą doprowadziły do znacznej poprawy zachowania, co bardzo nas cieszy. Systematycznie pracujesz nad poprawą koncentracji uwagi, jesteś coraz bardziej koleżeński, chętnie uczestniczysz w zabawach z rówieśnikami, respektujesz nasz kontrakt klasowy. Wierzymy, że w dalszym ciągu będziesz pracował nad swoim zachowaniem i w przyszłym semestrze będziesz wzorem dla innych uczniów.

Technika czytania wymaga jeszcze wielu ćwiczeń, choć radzisz sobie coraz lepiej; czytasz, głoskując w dość dobrym tempie, pamiętaj jednak o przestrzeganiu znaków interpunkcyjnych.

Z powodzeniem przeliczasz głoski i litery w wyrazach oraz układasz zdania z rozsypanek wyrazowych. Poznałeś niektóre reguły ortograficzne, które systematycznie utrwalaj.

Większość poleceń starasz się wykonywać samodzielnie, jednak zadania trudniejsze wymagają ukierunkowania i pomocy ze strony nauczyciela. Pracujesz w coraz lepszym tempie, poprawnie kreślisz i łączysz litery.

Na lekcjach matematyki dodajesz i odejmujesz w zakresie 10. Rozumiesz i trafnie rozwiązujesz zadania tekstowe, tylko czasami potrzebujesz pomocy.

Bardzo lubisz przedmioty artystyczne, Twoje prace plastyczno-techniczne są przemyślane i staranne. Dbasz o szczegóły i prawidłowy dobór barw, byłeś twórcą wielu ciekawych i oryginalnych prac.

Na zajęciach sportowych jesteś w swoim żywiole. Wykazywałeś się zręcznością i zwinnością, nie zawsze jednak słuchałeś poleceń nauczyciela. Staraj się przestrzegać reguł obowiązujących w grach zespołowych, wtedy lekcje wychowania fizycznego będą jeszcze ciekawsze.

Życzymy Ci powodzenia w drugim semestrze!

Wychowawca Pedagog specjalny

…… ……

Semestralna ocena opisowa uczennicy klasy I integracyjnej – Joanny B.

Droga Joasiu,

minął pierwszy semestr Twojej nauki w szkole. W nowych warunkach zaaklimatyzowałaś się bardzo szybko. Jesteś lubiana przez rówieśników, chętnie uczestniczysz w zabawach proponowanych przez kolegów, nie zawsze jednak rozumiesz zasady gier i zabaw.

Do każdej lekcji jesteś starannie przygotowana, pamiętasz o zadaniach domowych, co bardzo nas cieszy. Rozumiesz kierowane do Ciebie pytania i polecenia, wciąż jednak jesteś mało pewna siebie i w sytuacjach wymagających samodzielności często się denerwujesz, że nie sprostasz nowemu zadaniu.

Rzadko podejmujesz próby wyrażania swoich myśli na forum klasy, choć niejednokrotnie znasz odpowiedź na zadane pytania. Potrzebujesz zachęty ze strony nauczyciela i potwierdzenia poprawności swojego myślenia. Zachęcamy Cię do większej odwagi, uwierz we własne możliwości, bo jesteś w stanie wiele osiągnąć. Interesuje Cię realizowany temat, postaraj się jednak lepiej koncentrować na wykonywanym zadaniu, wtedy efekty Twojej pracy będą bardziej widoczne, a Ty sama więcej zapamiętasz.

Bardzo dobrze radzisz sobie z czytaniem, musisz jednak pamiętać o używaniu znaków interpunkcyjnych i właściwej intonacji. Poprawnie łączysz litery, choć czasami piszesz pospiesznie, a wtedy Twoje prace są mniej staranne. Nie śpiesz się, każde zadanie zdążysz wykonać, a zeszyty będą estetyczne i ładne.

Liczysz na konkretach w zakresie 10, zadania tekstowe rozwiązujesz z pomocą nauczyciela, trafnie dodajesz i odejmujesz.

Interesuje Cię otaczająca nas przyroda, dostrzegasz zmiany, potrafisz je ze sobą powiązać.

Podejmujesz działania plastyczno-techniczne, wymagasz jednak dokładnego ukierunkowania i pomocy nauczyciela.

W zajęciach sportowych uczestniczysz chętnie, łatwiejsze ćwiczenia wykonujesz samodzielnie, coraz lepiej radzisz sobie z piłką. Zasady gier zespołowych wymagają dokładnych objaśnień, zawsze jednak przestrzegasz reguł i stosujesz się do nich.

Życzymy Ci, aby kolejny semestr był równie udany jak pierwszy!

Powodzenia!

Wychowawca Pedagog specjalny

....

Semestralna ocena opisowa ucznia klasy II integracyjnej – Krzysztofa C.

Krzysztof jest koleżeńskim, grzecznym i lubianym przez rówieśników uczniem. Nie sprawia kłopotów wychowawczych, choć jego dociekliwość i chęć uzyskania odpowiedzi na każde pytanie (niekoniecznie związane z tematem zajęć) bywają czasami uciążliwe. Krzysia cechuje systematyczność i staranne przygotowanie do każdej lekcji. Zawsze pamięta o potrzebnych przyborach i pracy domowej. Chłopiec pracuje z całą klasą, a treści programowe są modyfikowane w niewielkim stopniu. Odpowiednio skoncentrowany próbuje samodzielnie stawiać czoła problemom, jednak w sytuacjach trudnych wymaga wsparcia i pomocy ze strony nauczyciela oraz potwierdzenia poprawności

własnego myślenia. Rzadko wyraża swoje myśli na forum klasy, choć bardzo często zna odpowiedź na zadane pytanie, wymaga zachęty od nauczyciela.

Czyta w dobrym tempie, nadal jednak musi doskonalić technikę czytania, pracować nad płynnością i intonacją. Na zajęciach pisze zbyt pospiesznie, zapomina o dbałości i harmonii w kreśleniu i łączeniu literek, co wpływa na ogólny wygląd prac. Zna podstawowe zasady ortograficzne, które z powodzeniem stosuje, pisząc ze słuchu i z pamięci.

Dodaje i odejmuje coraz sprawniej liczby w zakresie 50, mnoży w zakresie 30. Trudność sprawiają mu zadania tekstowe oraz ułożenie treści do podanego schematu, konieczne jest wtedy dokładne objaśnienie. Na lekcjach matematyki wymaga stałej pomocy i kontroli nauczyciela.

Jest zainteresowany zjawiskami przyrodniczymi, które chętnie obserwuje, a z pomocą nauczyciela klasyfikuje i uogólnia. Rzadko jednak zabiera głos w dyskusji, wymaga zachęty i dokładnego ukierunkowania.

Prace plastyczno-techniczne wykonuje z pomocą nauczyciela, często bardzo się śpieszy, nie dbając o staranność i estetykę wykonywanych prac.

Chętnie uczestniczy w zajęciach sportowych, wykonuje ćwiczenia dostosowane do własnych możliwości, przestrzega reguł obowiązujących w grach zespołowych, coraz lepiej rzuca i chwyta piłkę.

Wychowawca Pedagog specjalny

…… ……

Semestralna ocena opisowa uczennicy klasy II integracyjnej – Katarzyny P.

Katarzyna jest pogodną i miłą uczennicą. Dobrze się czuje wśród rówieśników, swobodnie komunikuje się z kolegami. Podczas lekcji wykonuje zadania dostosowane do swoich możliwości, potrzebuje dokładnego ukierunkowania i pomocy ze strony nauczyciela. Pracuje raczej chętnie, choć bywają dni, kiedy

nie jest zainteresowana realizowanym tematem, przyjmuje bierną postawę, nie wykorzystując tym samym swoich możliwości. Bardzo często Kasia nie podejmuje wysiłku, nie stara się być aktywna na lekcjach i samodzielnie dążyć do rozwiązania danego problemu. Czeka na dokładne objaśnienia i pomoc ze strony nauczyciela, choć przy odrobinie zaangażowania i chęci jest w stanie samodzielnie rozwiązać niejedno zadanie. Często jest niecierpliwa, chce jak najszybciej wykonać powierzone zadanie, nie zastanawiając się nad jego poprawnością.

Rozproszona uwaga utrudnia Kasi skoncentrowanie się na wykonywanym zadaniu, zdarzały się sytuacje, kiedy uczennica nie potrafiła odpowiedzieć na proste pytania związane na przykład z wysłuchanym tekstem.

Technika czytania wymaga wielu systematycznych ćwiczeń. Kasia lepiej czyta tekst przygotowany, przeczytanie nowego tekstu sprawia Jej trudność. Coraz ładniej odwzorowuje krótkie teksty, lubi układać rozsypanki wyrazowe, wklejać i rozwiązywać zadania dostosowane do swoich możliwości.

Liczy na konkretach w zakresie 20, sprawnie posługuje się liczydłem. Każde zadanie wykonuje pod stałą kontrolą i z pomocą nauczyciela.

Kasię interesuje otaczająca nas przyroda, uczennica dostrzega zmiany i różne zjawiska, z pomocą nauczyciela próbuje wyciągać trafne wnioski.

Prace plastyczno-techniczne wykonuje często pośpiesznie, nie dbając o odpowiedni dobór barw i szczegóły. Konieczne jest dokładne ukierunkowanie i objaśnienie ze strony nauczyciela.

Ćwiczenia gimnastyczne wykonuje poprawnie, lubi brać udział w grach zespołowych, przestrzega obowiązujących zasad.

Wychowawca Pedagog specjalny

……. …….

Semestralna ocena opisowa ucznia klasy III integracyjnej – Jacka L.

Jacek jest bardzo wrażliwym i koleżeńskim uczniem. Wśród rówieśników czuje się dobrze, nie ma problemów z nawiązywaniem kontaktów, jest lubiany i akceptowany. Zachowanie Jacka znacznie się poprawiło, dwukrotnie otrzymał dyplom „Wzór do naśladowania", co jeszcze bardziej zmobilizowało Go do pracy nad sobą. Niepokój budzi jedynie ogromny pesymizm chłopca i nieuzasadniony brak wiary we własne siły. Jacek pracuje z całą klasą, treści programowe nie wymagają modyfikacji. Modyfikacji są poddawane jedynie dłuższe sprawdziany, w których zawarte są najistotniejsze wiadomości. Jacek na lekcjach wytrwale pracuje nad rozwiązywaniem problemów, wykazując się coraz większą samodzielnością. Jedynie w sytuacjach trudnych prosi o pomoc i wsparcie nauczyciela.

Uczeń czyta w dobrym tempie, stara się uwzględniać znaki interpunkcyjne, choć w dalszym ciągu musi doskonalić technikę czytania, zwracając większą uwagę na płynność i wyrazistość. Jest coraz bardziej aktywny, chętnie odpowiada na zadane pytania, pamięta o udzielaniu odpowiedzi pełnym zdaniem. Zna podstawowe zasady ortograficzne, prawidłowo uzasadnia pisownię trudnych wyrazów. Pamięta o poznanych regułach, pisząc z pamięci i ze słuchu.

Szybko i bezbłędnie dodaje i odejmuje liczby w zakresie 100, sprawnie mnoży do 30. Trudność sprawiają mu złożone zadania tekstowe oraz ułożenie treści zadania do podanego schematu, konieczne jest wtedy dokładne objaśnienie ze strony nauczyciela.

Jacek chętnie obserwuje otaczający Go świat, na podstawie swojej wiedzy próbuje dokonywać klasyfikacji i uogólnień.

Bardzo lubi przedmioty artystyczne, wykonuje staranne, estetyczne i ciekawe prace plastyczno-techniczne. Dba o bogactwo szczegółów oraz o właściwe wykorzystanie materiałów.

Bardzo lubi zajęcia sportowe, podczas których wykazuje się zwinnością i zręcznością. Przestrzega reguł obowiązujących w grach zespołowych, pamięta o bezpieczeństwie.

Wychowawca Pedagog specjalny

....

Semestralna ocena opisowa uczennicy klasy III integracyjnej – Beaty C.

Beatka jest koleżeńską i pogodną uczennicą. W grupie rówieśniczej czuje się bardzo dobrze, jest lubiana i otwarta na problemy innych. Solidnie wywiązuje się z obowiązków dyżurnego, stara się pamiętać o zadaniach domowych, jednak nie zawsze jest przygotowana do lekcji (często zapomina o podstawowych przyborach szkolnych), co utrudnia i opóźnia wykonywanie poszczególnych zadań.

Beatka pracuje nad poprawą koncentracji uwagi i samodyscypliną, raczej chętnie wykonuje powierzone zadania, choć bywają dni, kiedy nie jest zainteresowana realizowanym tematem, przyjmuje bierną postawę i nie podejmuje wysiłku. Mimo że treści programowe są modyfikowane, a stopień trudności przerabianego materiału dostosowany do możliwości Beatki w trakcie rozwiązywania zadań uczennica wymaga stałej pomocy i dokładnego ukierunkowania ze strony nauczyciela.

W dalszym ciągu największą trudność sprawia Beatce poprawne rozumowanie i logiczne myślenie. Dziewczynka bardzo często nie słucha poleceń nauczyciela, nie koncentruje się na zadanym pytaniu, odpowiada, nie zastanawiając się nad poprawnością wypowiedzi.

Technika czytania wymaga wielu systematycznych ćwiczeń, przede wszystkim w zakresie tempa, wyrazistości i odpowiedniej intonacji. Ćwiczeń wymaga także technika pisania. Beatka często pisze niedbale, nie zważając na poprawne kreślenie i łączenie liter, nieprawidłowo rozmieszcza tekst na stronie.

Uczennica liczy na konkretach w zakresie 20, przelicza pełnymi dziesiątkami do 100, coraz sprawniej posługuje się liczydłem. Wszystkie zadania wykonuje pod stałą kontrolą nauczyciela. Nie opanowała tabliczki mnożenia w zakresie 20.

Interesuje Ją otaczająca nas przyroda, którą chętnie obserwuje. Z pomocą nauczyciela nazywa zjawiska i wyciąga wnioski, ale tylko zachęcona dzieli się swoimi spostrzeżeniami.

Prace plastyczno-techniczne wykonuje z pomocą nauczyciela, wymaga dokładnego objaśnienia i ukierunkowania. Często bardzo się śpieszy, nie dbając o staranność i estetykę wykonywanych prac.

Na uwagę zasługuje Jej aktywność podczas zajęć muzycznych, bardzo ładnie śpiewa i z powodzeniem zapamiętuje nawet długie teksty piosenek.

Beatka chętnie uczestniczy w zajęciach sportowych, każde ćwiczenie wykonuje dokładnie i starannie.

Wychowawca Pedagog specjalny

…… ……

Karta oceny opisowej

Ocena semestralna

....

Imię i nazwisko ucznia klasa rok szkolny data

Zachowanie

- stosunek do obowiązków szkolnych, odrabianie zadań domowych: ……
- aktywność społeczna: ……
- współdziałanie z rówieśnikami: ……
- przestrzeganie norm obowiązujących w szkole: ……
- tempo pracy: ……

Tempo pracy

- technika czytania: ……
- czytanie ze zrozumieniem: ……
- technika pisania: ……
- ortografia: ……
- pisanie ze słuchu: ……
- pisanie z pamięci: ……
- wypowiedzi ustne: ……

Edukacja matematyczna

- dodawanie i odejmowanie: ……
- tabliczka mnożenia (w przypadku uczniów klas II i III): ……
- rozwiązywanie zadań z treścią: ……
- wykorzystanie wiedzy w praktyce: ……

Edukacja przyrodnicza

- wiedza ogólna dotycząca świata przyrody: ……

- przestrzeganie zasad ochrony środowiska: ……
- przestrzeganie zasad bezpieczeństwa: ……
- wykorzystanie wiedzy w praktyce: ……
- aktywność: ……

Edukacja plastyczno-techniczna

- wykonywanie prac plastycznych i technicznych z wykorzystaniem różnych technik: ……
- estetyka prac: ……

Edukacja muzyczna

- śpiewanie poznanych piosenek: ……
- wykonywanie akompaniamentu: ……
- odtwarzanie rytmu: ……

Edukacja ruchowa

- sprawność fizyczna: ……
- aktywność: ……
- zachowanie podczas ćwiczeń: ……

Edukacja społeczna

……

Zajęcia komputerowe

- wykonywanie projektów graficznych oraz tekstowych: ……
- przestrzeganie zasad bezpieczeństwa: ……

Język angielski

……

Religia/etyka

.....

Uwagi

Podpis nauczyciela

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Podając przykłady ocen opisowych, celowo wybrałam oceny semestralne, gdyż formułując tę ocenę pedagog specjalny może przekazać najwięcej informacji. Ocena roczna jest znacznie krótsza – ze względu na ograniczoną ilość miejsca na świadectwie szkolnym, dlatego też należy wybrać i przekazać treści najistotniejsze. W wielu szkołach ocena semestralna przedstawiana jest w formie karty oceny opisowej, która uwzględnia treści z poszczególnych edukacji. Należy jednak pamiętać, że każda forma semestralnej oceny opisowej – czy to list, czy opis, czy karta – musi być zgodna ze statutem szkoły i wewnątrzszkolnym systemem oceniania szkoły.

W klasach IV–VI uczniowie z niepełnosprawnością otrzymują z poszczególnych przedmiotów oceny cyfrowe. Jeżeli pedagog specjalny chce przekazać rodzicom więcej informacji dotyczących umiejętności wychowanka z poszczególnych przedmiotów, może (jednak nie musi) przygotować – obok oceny cyfrowej – także ocenę opisową, której przykładowy wzór podaję poniżej.

Wzór
Arkusz klasyfikacji uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Semestr …… rok szkolny ……

Imię i nazwisko: ……
Klasa: ……

1. Realizacja programu nauczania:

2. Zachowanie (z uwzględnieniem sfery emocjonalnej i społecznej):

3. Sfera dydaktyczna (opanowanie wiadomości i umiejętności szkolnych):

- język polski:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- historia i społeczeństwo:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- język angielski:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- matematyka:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- przyroda:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- muzyka/plastyka:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- technika:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- informatyka:

Podpis nauczyciela przedmiotu

- wychowanie fizyczne:

Podpis nauczyciela przedmiotu

4. Trudności wychowawcze:

5. Osiągnięcia:

6. Wnioski do dalszej pracy:

....

Podpis nauczyciela – pedagoga specjalnego Podpis nauczyciela-wychowawcy

Opracowanie własne pedagogów specjalnych – Szkoła Podstawowa nr 11 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach. Koordynator – Beata Błachut.

Arkusz klasyfikacji uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Semestr i rok szkolny ……

Imię i nazwisko: Oskar
Klasa: V

1. **Realizacja programu nauczania**:
   Uczeń realizuje program klasy V szkoły podstawowej, do możliwości ucznia dostosowane są sprawdziany wiadomości (mniejsza liczba pytań, dokładne ukierunkowanie ucznia).
2. **Zachowanie (z uwzględnieniem sfery emocjonalnej i społecznej)**:
   Zachowanie ucznia budzi wiele zastrzeżeń. Oskar łatwo nawiązuje kontakty z rówieśnikami, niestety bardzo często dokucza swoim kolegom, bywa agresywny, przeszkadza w czasie lekcji, co dezorganizuje pracę zarówno uczniom, jak i nauczycielom. Chłopiec często jest nieprzygotowany do lekcji, pracuje niesystematycznie. Oskar wymaga wsparcia i pomocy ze strony nauczyciela, dokładnego wyjaśnienia i ukierunkowania oraz podkreślania każdego najmniejszego sukcesu, który mobilizuje go do dalszej pracy.
3. **Sfera dydaktyczna (opanowanie wiadomości i umiejętności szkolnych)**:

- język polski:
  uczeń:
  - ma braki w wiadomościach i umiejętnościach określonych programem nauczania, ale braki te nie przekreślają możliwości dalszego kształcenia;
  - przy pomocy nauczyciela wykonuje proste polecenia;
  - często nie odrabia prac domowych;
  - potrafi nazywać rzeczy, czynności, cechy przedmiotów i osób;

- słucha ze zrozumieniem wypowiedzi innych osób, czytanych tekstów literackich;
- krótko, ustnie udziela odpowiedzi na pytania dotyczące ilustracji;
- prawidłowo przepisuje krótkie teksty;
- odróżnia rzeczowniki i czasowniki;
- wykazuje chęć do współpracy z nauczycielem i do uzupełniania wiedzy;
- przy pomocy nauczyciela rozwiązuje zadania o niewielkim stopniu trudności;
- jest mało aktywny na zajęciach;
- wykonuje zadania domowe;
- nie zawsze stosuje prawidłowe formy gramatyczne;
- przepisuje wyrazy niedbale i w wolnym tempie;
- słabo zna treść czytanych lektur;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- historia i społeczeństwo:
  uczeń:
  - ma wyrywkową i fragmentaryczną wiedzę;
  - przy pomocy nauczyciela rozwiązuje zadania o niewielkim stopniu trudności;
  - jest mało aktywny na zajęciach;
  - nie zawsze wykonuje zadania domowe;
  - pamięta podstawowe pojęcia historyczne;
  - zapomina o datach najważniejszych wydarzeń;
  - pracuje niesystematycznie;
  - wymaga stałej pomocy ze strony nauczyciela;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- język angielski:
  uczeń:
    - częściowo opanował wymagane słownictwo;
    - częściowo opanował struktury gramatyczne i funkcje językowe;
    - z pomocą odpowiada na zadane pytania w języku angielskim;
    - zna podstawowe zwroty grzecznościowe w języku angielskim;
    - zna liczebniki do 100, jednak znajomość liczebników wymaga systematycznego utrwalania;
    - wykazuje aktywność na lekcjach;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- matematyka:
  uczeń:
    - mnoży i dzieli liczby naturalne sposobem pisemnym;
    - zna podstawowe cechy podzielności;
    - rozróżnia liczby pierwsze i złożone;
    - rozkłada liczby na czynniki pierwsze;
    - zna pojęcie ułamka zwykłego jako ilorazu dwóch liczb naturalnych;
    - potrafi przedstawić proste ułamki o różnych mianownikach na osi liczbowej;
    - rozszerza i skraca ułamki;
    - porównuje ułamki zwykłe;
    - sprowadza ułamki do wspólnego mianownika;
    - wykonuje cztery działania na ułamkach zwykłych i liczbach mieszanych;
    - rysuje wielokąty o podanych własnościach;
    - zna własności kątów w trójkącie i czworokącie i potrafi wykorzystać to w zadaniach;

- zapisuje i odczytuje ułamki zwykłe o mianownikach 10, 100, 1000;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- przyroda:
  uczeń:
  - wie, co to jest przyroda i w jaki sposób możemy przyrodę poznać;
  - zna krajobraz najbliższej okolicy;
  - wyróżnia krajobraz miast i wsi;
  - z pomocą rozpoznaje rodzaje skał;
  - wie, jak powstaje gleba;
  - wyjaśnia, od czego zależy żyzność gleby;
  - zna kierunki geograficzne;
  - wie, co to jest temperatura;
  - wie, jaką postać może mieć woda;
  - wie, kiedy woda paruje;
  - z pomocą wymienia składniki pogody;
  - zna cechy charakterystyczne pogody w poszczególnych porach roku;
  - wie, jak należy dbać o zdrowie;
  - zna podstawowe zasady zachowania higieny;
  - wie, jak należy dbać o bezpieczeństwo swoje i innych, choć reguł tych nie zawsze przestrzega;
  - jest aktywny na lekcjach;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- muzyka:
  uczeń:
  - ma problemy z zapamiętaniem słów śpiewanych piosenek;

- śpiewając, nie zawsze zachowuje odpowiedni rytm, melodię i intonację;
- potrafi wymienić rodzaje instrumentów;
- na lekcjach nie zawsze jest aktywny;
- wymaga dokładnego ukierunkowania i zachęty do pracy;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- plastyka:
  uczeń:
  - zachowuje logikę kompozycji, ale stosuje typowe rozwiązania;
  - nie zawsze wyczerpująco i twórczo dobiera środki plastyczne;
  - stosuje wypowiedzi typowe, a inwencja własna bywa ograniczona;
  - omawia własnymi słowami pojęcia: świat przedstawiony, nadawca, odbiorca, przenośnia;
  - omawia kolorystykę malarstwa jaskiniowego;
  - określa swoimi słowami pojęcia: barwy czyste, barwy pochodne;
  - odnajduje barwy czyste na reprodukcjach;
  - stosuje walor w swoich pracach;
  - odnajduje i określa cechy charakterystyczne znaków plastycznych na reprodukcjach w podręczniku;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- informatyka:
  uczeń:
  - umiejętnie korzysta z paska narzędzi;
  - zna zasady wpisywania tekstu do dokumentu;

- formatuje tekst (pogrubienie, kolor, kursywa, podkreślenie, rozmiar, indeks górny, indeks dolny), potrafił wykonać wyrównanie tekstu do prawej, do lewej, jak również wyśrodkować, wyjustować tekst;
- stosuje wcięcie w tekście;
- wstawia cliparty do dokumentu, przenosi (wycinanie, kopiowanie, wklejanie) obrazki;
- zna najważniejsze fakty dotyczące rozwoju mediów;
- zmienia ustawienie strony w dokumencie w zależności od swoich potrzeb;
- zna zastosowanie programu PowerPoint;
- wykonuje prostą prezentację w programie PowerPoint;
- posługuje się nowymi pojęciami: clipart, wiersz, kolumna, komórka, WordArt, autokształt;
- formatuje obrazki w dokumencie;

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

- wychowanie fizyczne:
  uczeń:
  - bardzo dobrze opanował wiadomości i umiejętności zawarte w programie nauczania;
  - odznacza się szybkością i zwinnością;
  - wymaga dyscyplinowania i przypominania o zasadzie *fair play*.

.....
Podpis nauczyciela przedmiotu

4. Trudności wychowawcze:
Niezdyscyplinowanie, pojawiająca się agresja, konflikty z innymi uczniami, bierna postawa dotycząca wykonywania obowiązków ucznia. Wychowankowi należy systematycznie przypominać o obowiązujących zasadach i normach zachowania w szkole i poza nią.

5. Osiągnięcia:
Udział w miejskim konkursie plastycznym „Mój kalendarz”.

6. Wnioski do dalszej pracy:
Ważne jest systematyczne utrwalanie i powtarzanie zdobytych wiadomości, a także stymulowanie i zachęcanie ucznia do większej aktywności oraz samodzielności w pokonywaniu trudności.
Potrzebne jest także ciągłe doskonalenie koncentracji uwagi oraz logicznego myślenia.
Trzeba systematycznie dokonywać rekonstrukcji zdobytych w trakcie lekcji najistotniejszych wiadomości i umiejętności.
Stale należy przypominać o obowiązujących w szkole zasadach i normach.

....
Podpis nauczyciela – pedagoga specjalnego Podpis nauczyciela-wychowawcy

Opracowanie własne – Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

*

Pedagog specjalny, przygotowując dla rodziców w formie opisowej informację o zakresie wiedzy i umiejętności ucznia na danym poziomie edukacyjnym (w danej klasie), bierze pod uwagę obowiązującą podstawę programową z danego przedmiotu, która jest wyznacznikiem pracy nauczyciela i ucznia.

---

1 Dane osobowe zostały zmienione, ich zbieżność może być przypadkowa.
2 Należy zaznaczyć odpowiedni okres krzyżykiem.
3 W tym miejscu można wpisać indywidualne rozmowy z rodzicami ucznia, rozmowy z psychologiem, pedagogiem itp.
4 Dane osobowe zostały zmienione, ich zbieżność może być przypadkowa.

[5] **W tym miejscu pedagog specjalny – oprócz własnych spostrzeżeń, przeprowadzonych wywiadów itp. – może umieścić wszelką dokumentację psychologiczną, medyczną, opinie o uczniu pochodzące z różnych źródeł – na przykład z przedszkola, uwagi i spostrzeżenia nauczycieli, a także kolegów i koleżanek ucznia.**

[6] Warto, aby pedagog specjalny umieścił w swojej dokumentacji wszystkie oceny opisowe – zarówno semestralne, jak i roczne – gdyż umożliwi to śledzenie postępów ucznia oraz systematyczną pracę nad tymi treściami, które w dalszym ciągu sprawiają trudność.

[7] Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej i wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół), http://www.bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf, dostęp: 17.02.2015.

[8] Imiona uczniów zostały zmienione.

[9] Ocena opisowa po ukończeniu I semestru nauki szkolnej najczęściej przekazywana jest w formie listu do ucznia.

Część 7

Opis i analiza przypadku – uczeń z niepełnosprawnością

Dziecko z zespołem Aspergera w klasie integracyjnej

Każdy indywidualny człowiek
jest do czegoś potrzebny,
coś od niego zależy,
ma on – dla czegoś lub kogoś –
pod jakimś względem mniejsze lub większe znaczenie…

A. Tomkiewicz-Bętkowska

I. Identyfikacja problemu

Zespół Aspergera (zwany czasem zaburzeniem Aspergera) zdefiniowano jako jednostkę chorobową stosunkowo niedawno – mniej więcej w połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Dzieci o obrazie klinicznym odpowiadającym definicji tej choroby bardzo dokładnie opisał w latach czterdziestych wiedeński pediatra – H. Asperger. Pomimo to zespół Aspergera został oficjalnie uznany za chorobę dopiero w czwartej edycji Diagnostic and Statistic Manual (DSM-IV) wydanej w 1994 roku.

Przez pojęcie „zespół Aspergera" rozumie się najłagodniejsze przypadki autyzmu, dotyczące przede wszystkim zaburzeń funkcjonalnych. Podobnie jak wszystkie inne rodzaje autyzmu,

zespół ten stanowi zaburzenie rozwoju o podłożu neurologicznym, którego przyczyny na ogół nie są znane.

U osoby z zespołem Aspergera występują typowe dla autyzmu odchylenia i deficyty w kontaktach, umiejętnościach społecznych oraz w użyciu języka dla potrzeb komunikacji.

Najbardziej oczywistą cechą dzieci z zespołem Aspergera jest wykazywanie przez nie pewnych szczególnych zainteresowań. W przeciwieństwie do dzieci z autyzmem, u których zainteresowanie dotyczy głównie przedmiotów lub ich części, w zespole Aspergera zainteresowanie najczęściej skupia się na określonych problemach intelektualnych. Gdy dzieci z zespołem Aspergera wchodzą w wiek szkolny (lub nawet wcześniej – w okresie przedszkolnym), zaczynają wykazywać obsesyjne zainteresowania, na przykład matematyką, pewnymi aspektami nauki bądź czytaniem. U niektórych dzieci stwierdza się nawet hiperleksję lub czytanie z pamięci. Wychowankowie tacy zadziwiająco wcześnie objawiają zainteresowanie historią czy geografią, pragnąc zdobyć jak najwięcej informacji dotyczących ciekawiącego ich tematu.

Filip jest siedmioletnim chłopcem, u którego stwierdzono zaburzenia zachowania o cechach autystycznych oraz nadruchliwość. Uczęszczał do miejskiego przedszkola integracyjnego od czwartego roku życia. Był objęty stałą indywidualną pomocą psychologiczną, pedagogiczną i logopedyczną. Dane z wywiadu przeprowadzonego z wychowawcą i psychologiem przedszkolnym, jak również obserwacji i badań psychologicznych wskazywały na pewne nieprawidłowości o niejednoznacznej symptomatologii w funkcjonowaniu dziecka. Chłopiec liczył od drugiego roku życia, czytanie opanował w wieku czterech lat. Występowały jednak duże trudności grafomotoryczne, opóźniony był rozwój mowy. Krótko przed rozpoczęciem przez Filipa nauki szkolnej zdiagnozowano u niego zespół Aspergera.

II. Geneza i dynamika zjawiska

Filip trafił do klasy integracyjnej w wyniku skierowania z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Obowiązek szkolny w klasie integracyjnej realizuje od klasy I, z uwagi na sprzężone zaburzenia zachowania o cechach autystycznych (dziś wiemy, że jest to zespół Aspergera).

Komisja orzekająca stwierdziła, że z powodu zaburzeń zachowania o cechach autystycznych i nadruchliwości uczeń nie jest w stanie sprostać wymaganiom programowym masowej szkoły podstawowej – dlatego wymaga nauczania w klasie integracyjnej oraz dostosowania wymagań edukacyjnych do własnych potrzeb i możliwości, jak również zastosowania odpowiednich metod i form pracy odpowiednich dla swoich indywidualnych możliwości psychofizycznych. Mniejsza liczebność uczniów w klasie integracyjnej zapewni chłopcu poczucie bezpieczeństwa, ułatwi adaptację do wymagań programowych i organizacyjnych szkoły, ułatwi organizację miejsca pracy oraz ustalanie kolejności działania. Zmiana poziomu kształcenia i opieka pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej pozwalają na pomyślne rokowania co do nauki w szkole.

Po zapoznaniu się z orzeczeniem poradni psychologiczno-pedagogicznej przeprowadziłam wywiad środowiskowy z rodzicami ucznia, co umożliwiło mi bliższe poznanie Filipa, jego historii, sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej. Rodzina Filipa składa się z czterech osób: ojca, matki, Filipa oraz jego starszego brata – ucznia gimnazjum, który porusza się na wózku inwalidzkim. Rodzice pracują zawodowo, obydwoje są osobami bardzo zaangażowanymi w wychowanie i edukację Filipa, jak również starszego syna, troskliwie opiekują się dzieckiem, starając się jak najlepiej zaspokoić wszystkie jego potrzeby – zarówno psychiczne, jak i materialne. Uczeń jest zawsze przygotowany do lekcji, ma odpowiednie przybory szkolne, zawsze odrabia pracę domową.

Rodzice bardzo chętnie współpracują z pedagogiem, są bardzo zainteresowani postępami dziecka, stosują się do wszystkich zaleceń, pozostają w stałym kontakcie ze szkołą. Systematycznie uczęszczają na różnego rodzaju terapie prowadzone w specjalistycznych ośrodkach.

Przyznaję, że Filip ze zdiagnozowanym zespołem Aspergera stanowi dla mnie swoiste wyzwanie edukacyjne. Po raz pierwszy spotkałam się z tym zaburzeniem, toteż – aby sprostać oczekiwaniom Filipa, jego rodziców i szkoły – zapoznałam się z istotą choroby, jej cechami charakterystycznymi, terapią oraz rokowaniami na przyszłość.

III. Znaczenie problemu

Wyniki badań psychologicznych Filipa wskazują na mieszczący się w granicach normy poziom rozwoju intelektualnego, jednak możliwości rozwojowe i potencjał dziecka są na poziomie przeciętnym, rozwój przebiega nieharmonijnie. Odpowiednie dla wieku są poziom percepcji i koordynacji wzrokowo-ruchowej. Po I semestrze nauki szkolnej chłopiec sprawnie liczy z przekroczeniem progu dziesiątkowego, bardzo dobrze rozwinięte jest rozumowanie arytmetyczne, prawidłowo ukształtowane są myślenie logiczne oraz sprawność pamięci. Filip świetnie czyta, ma dużą motywację do wysiłku umysłowego. Chętnie podejmuje ćwiczenia grafomotoryczne i manualne, choć potrzebuje dokładnego ukierunkowania i wyjaśnienia.

Pomimo dobrego zasobu wiadomości ogólnych Filip ma czasami problemy z definiowaniem pojęć, obniżona jest zdolność rozumienia norm i sytuacji społecznych. Filipa cechuje ogromna wrażliwość emocjonalna, która utrudnia nieco adaptację do nowych warunków szkolnych i sytuacji społecznych. Chłopiec bardzo przeżywa nowe sytuacje, rzadko wydaje się w pełni zrelaksowany, łatwo się zniechęca, gdy rzeczywistość różni się od wizji wynikającej z jego sztywnych poglądów. Wchodzenie w interakcje z innymi osobami nasila napięcie emocjonalne, które chłopiec rozładowuje, wykonując drobne ruchy. Zdarzają się gwałtowne reakcje emocjonalne (płacz, złość) w sytuacjach, w których Filip nie potrafi samodzielnie wykonać zadania lub boi się, że zostanie pozostawiony sam z pojawiającą się trudnością.

W porównaniu z początkiem roku szkolnego można jednak zaobserwować stałą i systematyczną poprawę w funkcjonowaniu społecznym Filipa, który coraz częściej dąży do kontaktów z rówieśnikami, jest aktywny poznawczo, dociekliwy, zadaje wiele pytań.

IV. Prognoza negatywna

Uczeń może coraz częściej przechodzić w stan wycofywania się oraz zamykania we własnym świecie. Nie będzie dążył do kontaktów z rówieśnikami, nie osiągnie tym samym pełnej dojrzałości społecznej.

V. Prognoza pozytywna

Filip w pełni zintegruje się z grupą rówieśniczą, systematycznie będzie się poprawiać funkcjonowanie społeczne chłopca, który coraz częściej będzie dążył do kontaktów z rówieśnikami.

VI. Propozycje rozwiązania

Filip – zgodnie z zaleceniami poradni psychologiczno-pedagogicznej – realizuje program szkoły masowej z odpowiednimi modyfikacjami, które uwzględniają jego indywidualne potrzeby, możliwości psychofizyczne i ograniczenia wynikające ze stopnia zaburzenia.

Z uwagi na sprzężone zaburzenia zachowania związane z zespołem Aspergera konieczna jest pomoc mająca na celu ułatwienie Filipowi adaptację do wciąż pojawiających się nowych sytuacji w szkole. Systematycznie doskonalona jest sprawność manualna i graficzna, używane są proste, konkretne polecenia bez przenośni i idiomów.

Uczeń wymaga pomocy pedagoga specjalnego w organizacji miejsca pracy, nieustannego stosowania pozytywnego emocjonalnego wzmacniania oraz podkreślania każdego najmniejszego sukcesu, który dodaje wiary we własne siły i motywuje do dalszej pracy.

Chłopiec korzysta z tych samych podręczników i ćwiczeń co reszta klasy i choć nie musi wykonywać wszystkich zadań – z zaangażowaniem je rozwiązuje. W pierwszym okresie nauki szkolnej zadania nie wymagają większych modyfikacji, gdyż Filip doskonale radzi sobie z realizowanym materiałem. Uczeń pisze w takich samych zeszytach jak reszta klasy. Wykonuje ponadto tematyczne karty pracy, których poziom dostosowano do jego możliwości.

Czas przeznaczony na wykonanie konkretnych działań czy zadań został wydłużony. Systematycznie dokonywana jest także rekonstrukcja zdobytych w trakcie lekcji najistotniejszych wiadomości i umiejętności.

Filip w ciągu tygodnia ma dwie godziny zajęć rewalidacyjnych oraz jedną godzinę rehabilitacji. Bierze także udział w terapii zajęciowej – zajęciach manualnych dla uczniów klasy I ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – w wymiarze dwóch godzin.

VII. Wdrażanie i efekty oddziaływań

Praca z Filipem wymaga ode mnie cierpliwości, spokoju, przewidywania reakcji chłopca i konkretnych działań. Niekorzystne są jakiekolwiek nieoczekiwane zmiany oraz stresory środowiskowe. Brak elastyczności oraz niezdolność radzenia sobie ze zmianami powodują, że Filip jest bardzo podatny na stres, łatwo też zranić jego uczucia. Czasami chłopca trzeba uczyć rzeczy pozornie oczywistych (na przykład związanych z samoobsługą lub zachowaniem porządku) i nie ma tutaj miejsca na niecierpliwość czy rozdrażnienie.

Zespół Aspergera uważany jest za schorzenie znajdujące się na wyższym końcu kontinuum autystycznego. Porównując jednostki w ramach tego kontinuum, D. van Krevelen[1] zauważył, że dziecko autystyczne, które ma poważne trudności z funkcjonowaniem, „żyje we własnym świecie", podczas gdy dzieci w mniejszym stopniu dotknięte tym schorzeniem „żyją w naszym świecie, ale na swój własny sposób"[2].

Obserwując dotychczasowe funkcjonowanie Filipa w warunkach szkolnych, nie mam wątpliwości, że pomimo ograniczeń i trudności chłopca cechuje go duża inteligencja oraz nadzwyczajna chęć i zdolność uczenia się. Filip jest dzieckiem mającym własną, unikalną osobowość, a takie działania, jak: stosowanie kreatywnych strategii nauczania, zapewnienie stabilności, udzielanie pomocy i umiejętne zachęcanie do aktywnej socjalizacji z pewnością, pozwolą mu w przyszłości wiele osiągnąć i spełniać marzenia.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Start szkolny dziecka z zespołem Downa w klasie integracyjnej

Szkoła dla ucznia jest swoistym wyzwaniem –
uczeń, starając się mu sprostać, nabywa nowych doświadczeń,
czemu towarzyszą różnego rodzaju emocje, przeżycia, wrażenia…
A. Tomkiewicz-Bętkowska

I. Identyfikacja problemu

Pierwotna przyczyna zespołu Downa pozostaje wciąż jedną z nierozwiązanych zagadek genetyki człowieka, jakkolwiek mechanizm, który powoduje tę chorobę, jest dobrze znany. Zespół Downa to wynik błędu zaistniałego w doskonałym planie rozwoju człowieka, który został zapisany w chromosomach. Dodatkowy chromosom 21. zawiera informację genetyczną zakłócającą „normalny" plan wzrostu i rozwoju. Fakt, że dzieci z zespołem Downa mają podobny dodatkowy materiał genetyczny, sprawia, że wykazują wiele wspólnych fizycznych i psychicznych cech oraz że są w pewnym stopniu do siebie podobne.

Maciej to siedmioletni chłopiec z zespołem Downa, u którego w badaniu genetycznym stwierdzono trisomię prostą. Jest pod stałą opieką poradni: kardiologicznej – z powodu wady serca, endokrynologicznej – z powodu niedoczynności tarczycy oraz okulistycznej – ze względu na wadę wzroku.

Maciej uczęszczał do przedszkola integracyjnego od września 2002 roku. Był objęty stałą indywidualną pomocą psychologiczną, pedagogiczną i logopedyczną. W grupie przedszkolnej funkcjonował bardzo dobrze, miał prawidłowe kontakty z rówieśnikami i osobami dorosłymi. Aktywnie uczestniczył we wszystkich kierowanych zajęciach grupowych, jednak podczas swobodnych zajęć preferował zabawę indywidualną

odpowiadającą własnym zainteresowaniom. Czasami wymagał upomnienia i powtórnego sformułowania polecenia.

Maciej w klasie 0 – według opinii wychowawcy i psychologa przedszkolnego – w dobrym stopniu opanował podstawowe umiejętności przygotowujące do nauki czytania i liczenia. Dobre były: rozumowanie logiczne, rozumienie społeczne, znajomość słów, zdolności klasyfikowania, porównywania i abstrahowania. Chłopiec wykazywał dużą wiedzę z różnych dziedzin.

II. Geneza i dynamika zjawiska

Maciej trafił do klasy integracyjnej w wyniku skierowania z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Obowiązek szkolny w klasie integracyjnej realizuje od klasy I – z uwagi na niepełnosprawność ruchową spowodowaną zespołem Downa.

Komisja orzekająca stwierdziła, że z powodu nieharmonijnego rozwoju funkcji psychofizycznych oraz zespołu Downa uczeń nie jest w stanie sprostać wymaganiom programowym masowej szkoły podstawowej, dlatego wymaga nauczania w klasie integracyjnej i dostosowania wymagań edukacyjnych do własnych potrzeb i możliwości. Mniejsza liczebność uczniów w klasie integracyjnej zapewni chłopcu poczucie bezpieczeństwa, ułatwi adaptację do wymagań programowych i organizacyjnych szkoły. Zmiana poziomu kształcenia i opieka pedagoga specjalnego w klasie integracyjnej pozwalają na pomyślne rokowania co do nauki w szkole.

Po zapoznaniu się z orzeczeniem poradni psychologiczno-pedagogicznej przeprowadziłam wywiad środowiskowy z rodzicami ucznia, co umożliwiło mi bliższe poznanie Macieja, jego historii, sytuacji rodzinnej i mieszkaniowej.

Rodzina Macieja składa się z trzech osób: ojca, matki oraz Maciusia (tak chłopiec jest nazywany przez najbliższych). Ojciec pracuje zawodowo, matka natomiast zajmuje się domem i wiele uwagi poświęca synowi. Obydwoje są osobami bardzo zaangażowanymi w wychowanie i edukację Macieja, troskliwie opiekują się dzieckiem, starając się jak najlepiej zaspokoić wszystkie jego potrzeby – zarówno psychiczne, jak i materialne. Uczeń jest zawsze przygotowany do lekcji, ma odpowiednie przybory szkolne i zawsze odrobioną pracę domową. Rodzice bardzo chętnie współpracują z pedagogiem, stosują się do wszystkich zaleceń, są w stałym kontakcie ze szkołą. Dbają o odpowiednie leczenie związane z występującymi u Macieja

schorzeniami. Ponadto chłopiec bierze udział w dodatkowych zajęciach w poradni psychologiczno-pedagogicznej – tzw. szkole dobrych zasad.

Za pomocą badania psychologicznego stwierdzono u Macieja rozwój umysłowy w normie.

III. Znaczenie problemu

Uczeń po blisko pięciu miesiącach nauki w szkole pamięta poznawane litery, prawidłowo przeprowadza analizę i syntezę wyrazów, rozumie czytany prosty tekst. Liczy kolejno sprawnie, ma prawidłowo ukształtowane pojęcie liczby, rozumie istotę dodawania i odejmowania, radzi sobie z tymi operacjami w zakresie 10. Dobry jest rozwój zdolności werbalnych, chłopiec ma spory zasób wiadomości oraz bogate słownictwo. Prawidłowo rozumuje, właściwy jest rozwój pamięci słuchowej. Bardzo słabo rozwinięta jest jednak sprawność manualna i graficzna – grafomotoryka zarówno duża, jak i mała wymaga wielu systematycznych ćwiczeń.

Maciej zaaklimatyzował się w nowych warunkach szkolnych, choć **nauka jest dla niego w dalszym ciągu bardziej zabawą niż wytężoną pracą i obowiązkiem**. Chłopiec jest lubiany i akceptowany przez rówieśników, którzy chętnie służą mu pomocą i zapraszają do wspólnych zabaw, które dla Maćka nie zawsze są zrozumiałe.

Głównymi i dotychczas największymi problemami chłopca są cechująca go niedojrzałość emocjonalna, która przejawia się brakiem rozumienia podstawowych zasad i norm obowiązujących w szkole, oraz ogromne trudności z koncentracją uwagi. Maciej wymaga częstej zmiany zajęć, stałej zachęty i mobilizacji do pracy. Z trudem koncentruje się na wykonywanym zadaniu, jego uwaga jest chwiejna i rozproszona. Głośne rozmowy, czasem śpiewy, spacery po klasie, nieustanne przeszkadzanie innym uczniom – na przykład kreślenie ołówkiem, kredkami po ławkach i ćwiczeniach kolegów – znacznie utrudniają prowadzenie lekcji, dezorganizując pracę zarówno nauczycieli, jak i pozostałych uczniów.

IV. Prognoza negatywna

Niedojrzałość emocjonalna przejawiająca się brakiem rozumienia podstawowych zasad i norm obowiązujących w szkole oraz ogromne problemy z koncentracją uwagi uniemożliwią Maciejowi przyswojenie w pełni realizowanych treści programowych, rozwój intelektualny na miarę własnych możliwości, poznanie i wykorzystanie wszystkich szkolnych sytuacji.

V. Prognoza pozytywna

Chłopiec w miarę upływu czasu, w trakcie przebywania w warunkach szkolnych osiągnie pełną dojrzałość emocjonalną i szkolną. Będzie pracował i odnosił sukcesy dydaktyczne na miarę własnych możliwości, respektując zasady oraz normy obowiązujące w szkole. Stanie się coraz bardziej samodzielny w pokonywaniu trudności.

VI. Propozycje rozwiązania

Maciej – mimo dużej niedojrzałości emocjonalnej – wykazuje zainteresowanie otoczeniem, jest aktywny poznawczo, dociekliwy, zadaje wiele pytań niekoniecznie związanych z realizowanym tematem.

Uczniowie z deficytami rozwojowymi – w tym także Maciej – zgodnie z zaleceniami poradni psychologiczno-pedagogicznej realizują program szkoły masowej z odpowiednimi modyfikacjami, które uwzględniają ich indywidualne potrzeby, możliwości psychofizyczne i ograniczenia wynikające ze stopnia zaburzenia. Stosuje się pozytywne emocjonalne wzmacnianie, motywuje się do pracy oraz podkreśla każdy najmniejszy sukces.

W sali lekcyjnej Maciej siedzi w pobliżu tablicy, co ułatwia mu bezbłędne odwzorowywanie zapisanych tekstów oraz ogranicza ilość docierających bodźców. Chłopiec korzysta z tych samych podręczników i ćwiczeń co reszta klasy, jednak nie musi wykonywać wszystkich zadań. Wybierane są tylko te, których rozwiązanie nie sprawia mu większych trudności. Maciej pisze w takich samych zeszytach jak reszta klasy. Wypełnia ponadto tematyczne karty pracy, których poziom jest dostosowany do jego możliwości. Czas przeznaczony na wykonanie konkretnych działań czy zadań został wydłużony. Systematycznie dokonywana jest rekonstrukcja zdobytych w trakcie lekcji najistotniejszych wiadomości i umiejętności.

Z uwagi na nieharmonijny rozwój funkcji psychofizycznych oraz zespół Downa konieczna jest stała pomoc mająca na celu ułatwienie Maćkowi adaptacji do wciąż pojawiających się nowych sytuacji, systematyczne przypominanie o zasadach i normach obowiązujących w szkole, między rówieśnikami.

Praca ta powoli przynosi rezultaty, na co niemały wpływ mają bardzo dobry kontakt oraz współpraca z rodzicami Macieja, którzy z wielkim zapałem i oddaniem wykonują polecenia i zadania sugerowane zarówno przeze mnie, jak i przez panią psycholog ze specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, z którą jestem w stałym kontakcie.

Systematycznie doskonalona jest sprawność manualna i graficzna, systematycznie również pracujemy nad poprawą koncentracji uwagi, stosując odpowiednie metody dostosowane do potrzeb i możliwości Macieja.

Uczeń w ciągu tygodnia uczęszcza na dwie godziny zajęć rewalidacyjnych oraz jedną godzinę rehabilitacji. Bierze także udział w terapii zajęciowej – zajęciach manualnych dla uczniów klasy I ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – w wymiarze jednej godziny.

VII. Wdrażanie i rezultaty oddziaływań

Analizując start szkolny Macieja i jego dotychczasowe osiągnięcia, można stwierdzić, że chłopcu niełatwo zrozumieć i zaakceptować nową sytuację, w jakiej się znalazł – sytuację, która radykalnie się zmieniła, kiedy przekroczył próg szkoły. Zabawa przeobraziła się w naukę, która stała się dominującą formą aktywności, a nowa szkolna działalność wymaga od chłopca nieraz dużego wysiłku. Maciejowi w dalszym ciągu trudno panować nad swoimi emocjami, odróżniać zachowania, ustalać granice postępowania czy też uświadamiać sobie własne reakcje.

Każdy szkolny dzień przynosi nowe sytuacje, z których wypływają nowe doświadczenia, które – odpowiednio wykorzystane – pozwalają na umiejętne radzenie sobie z napotkanymi przeszkodami. Maciej dzień po dniu doświadcza życia w społeczności, uczy się dostrzegać obok siebie innych ludzi, ich wady, zalety, potrzeby – czasem różne od własnych. Na tle innych osób powoli zauważa również samego siebie, może jeszcze nie do końca świadomie poznaje swoje reakcje, emocje i każdego dnia uczy się nad nimi panować. Cały ten proces wymaga od wszystkich ogromnej cierpliwości i czasu. Mam jednak nadzieję, że wraz z pomocą rodziców Macieja oraz innych osób zaangażowanych w wychowanie i rozwój chłopca uda nam się sprawić, by każde nowe doświadczenie czy sytuacja szkolna owocowały w przyszłości, a Maciej wszystkim dostarczy wielu pozytywnych emocji, radości i wzruszeń.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Wpływ sytuacji rodzinnej na funkcjonowanie ucznia niedowidzącego w klasie integracyjnej i przyczyny jego trudności edukacyjnych

Każdy z nas jest inny…
I piękny na swój sposób…

A. Tomkiewicz-Bętkowska

I. Identyfikacja problemu

Dziecko z niedowidzeniem wynikającym ze złożonej wady wzroku – astygmatyzmu i retinopatii wcześniaczej. Występują u niego zachowania hiperkinetyczne. Tomek ma osiem lat i uczęszcza do I klasy integracyjnej w szkole masowej. Skierowany został do kształcenia specjalnego na czas szkoły podstawowej z uwagi na niedowidzenie.

Wyniki badań psychologicznych wskazują na rozwój umysłowy nierównomierny, poniżej przeciętnej. Mowa czynna jest na etapie zdań. Myślenie pozostaje na poziomie konkretno-obrazowym. Chłopiec dostrzega powiązania przyczynowo-skutkowe, potrafi myśleć przez analogię. Tomek rozpoznaje figury geometryczne, cyfry, litery. Nadal występują u niego zaburzenia w schemacie własnego ciała. Niska jest sprawność grafomotoryczna. Rysunki są na etapie prostego schematu. Chłopiec chętnie uczestniczy w zabawie i w działaniach grupy rówieśniczej. Łatwo nawiązuje kontakt z osobami dorosłymi. Koncentracja uwagi jest u niego krótkotrwała i łatwo ulega rozproszeniu. Występuje duża impulsywność. Dziecko szybko się rozprasza i spada u niego zainteresowanie wykonywaną czynnością. Charakteryzuje je duża labilność nastroju oraz mała cierpliwość.

Badanie przypadku chłopca rozpoczęłam od zapoznania się z jego dokumentacją: zdrowotną i psychologiczną, dokumentacją ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych, jak również od rozmów z nauczycielem edukacji wczesnoszkolnej, pedagogiem specjalnym, psychologiem, logopedą i wywiadu z mamą Tomka celem pełnego poznania sytuacji dziecka. Interesujące mnie informacje uzyskałam za pomocą następujących technik badawczych: analizy dokumentacji medycznej i psychologicznej, wywiadu z matką i osobami wspierającymi rozwój dziecka na terenie szkoły oraz obserwacji chłopca podczas różnych zachowań w szkole, a także analizy jego prac pisemnych i graficznych.

II. Geneza i dynamika zjawiska

Przebieg ciąży i połogu

W czasie ciąży matka chłopca była pod stałą opieką poradni ginekologicznej. Jej stan zdrowotny był dobry. Nie zażywała żadnych leków. Jednak jej ciąża należała do grupy wysokiego ryzyka. Przed urodzeniem młodszych synów ośmiokrotnie dochodziło do samoistnych poronień. Nie podała podczas wywiadu dokładnych przyczyn tego stanu. Określiła sytuację: „z niewiadomych powodów". Tomasz urodził się w 32. tygodniu ciąży – jest wcześniakiem. Poród nastąpił siłami natury. Od chwili urodzenia przebywał w inkubatorze do 35. tygodnia życia. Przeszedł infekcję górnych dróg oddechowych.

Charakterystyka środowiska rodzinnego

Tomek urodził się i funkcjonuje w rodzinie pełnej. Matka ma 42 lata, wykształcenie średnie. Nie pracuje. Zajmuje się domem i wychowywaniem dzieci. Ojciec ma 44 lata, wykształcenie zawodowe i pracuje fizycznie. Chłopiec ma dwóch braci. Najstarszy ma 21 lat, pracuje dorywczo i uczy się, drugi brat jest dwa lata starszy od Tomka. Chodzi do tej samej szkoły. Jest objęty kształceniem specjalnym z uwagi na nadpobudliwość psychoruchową. Uczy się w IV klasie integracyjnej. Rodzina mieszka w mieście. Jej warunki socjalno-bytowe są skromne. Zajmuje trzypokojowe mieszkanie w bloku. Chłopiec dzieli pokój z rodzeństwem. Ma własne łóżko, miejsce przeznaczone do nauki, zabawki, może korzystać z komputera. Atmosfera wychowania zależy od sytuacji domowej. Zaangażowanie ojca w wychowanie chłopców jest niestałe i zależne od jego nastroju. Trud codziennego wychowania spoczywa na matce. Matka akceptuje chłopców, jest zainteresowana ich nauką i zachowaniem na terenie szkoły. W domu często brakuje dyscypliny, stałości w przestrzeganiu ustalonych zasad. Matka ma często problem

z wyegzekwowaniem od chłopców prawidłowych zachowań oraz wypełniania obowiązków domowych czy szkolnych. Tomasz znajduje się pod silnym wpływem najstarszego brata. Najczęściej też wykonuje jego polecenia.

Przebieg etapów rozwoju dziecka

Chłopiec z powodu swojego wcześniactwa otoczony był systematyczną opieką pediatryczną. Podczas badań okulistycznych w ósmym tygodniu życia wykryto u niego retinopatię wcześniaczą. Został poddany krioterapii, która miała na celu eliminowanie niedojrzałej siatkówki. Od tej pory pozostawał pod opieką lekarza okulisty. W trzecim roku życia wykryto u niego krótkowzroczność i astygmatyzm. Zaczął nosić okulary korygujące wadę wzroku. Robił to niechętnie. Często zrzucał okulary, nie chciał ich zakładać.

Tomasz uczęszczał do przedszkola masowego. Bardzo często miał infekcje górnych dróg oddechowych. Przeszedł choroby wieku dziecięcego: ospę i świnkę. Lubił chodzić do przedszkola. Jednak jego nadruchliwość powodowała liczne sytuacje konfliktowe z kolegami w grupie. Chłopiec miał kłopot z podporządkowaniem się obowiązującym zasadom. Bardzo chętnie uczestniczył w zabawach ruchowych, spacerach, budowaniu konstrukcji z klocków. Niechętnie wykonywał rysunki, wyklejanki. Łatwo się rozpraszał, nie kończył rozpoczętych zadań. W przedszkolu objęty był pomocą logopedyczną i psychologiczną.

Naukę szkolną rozpoczął z rocznym opóźnieniem. Na wniosek rodziców i na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego podjął naukę w klasie integracyjnej szkoły ogólnodostępnej.

Obserwacja dziecka, jego niepełnosprawności oraz ich rewalidacja

Tomek znajduje się pod opieką poradni okulistycznej od momentu wykrycia wady wzroku i jej zasięgu. Jednak w dalszym ciągu występuje problem przynoszenia do szkoły okularów. Chłopiec często o nich zapomina. Po ostatniej rozmowie z mamą sytuacja się poprawiła. Dziecko objęte jest również zajęciami

psychologicznymi w specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej ze względu na nadpobudliwość psychoruchową. Mama Tomasza twierdzi, że syn uczęszcza na zajęcia zgodnie z harmonogramem. Chłopiec uczestniczy we wszystkich zajęciach edukacji wczesnoszkolnej. Bardzo lubi wychowanie fizyczne. Objęty jest rewalidacją indywidualną w wymiarze dwóch godzin. Wspomaganie zaburzonych funkcji wspierane jest przez udział w terapiach: logopedycznej, manualnej rehabilitacji ruchu oraz psychologicznej. Chłopiec systematycznie uczestniczy w zajęciach świetlicowych. Codzienny udział w nich jest spowodowany oczekiwaniem na busa szkolnego. Dodatkowo Tomek chodzi na basen. Są to jego ulubione zajęcia, tym bardziej że odniósł sukces i nauczył się pływać.

Charakterystyka dziecka i jego sytuacji w klasie integracyjnej oraz trudności edukacyjne

Tomek przed rozpoczęciem nauki w szkole uczęszczał do przedszkola masowego. Uczestniczył we wszystkich zajęciach. Często je opuszczał z powodu przeziębienia. Lubił zajęcia w przedszkolu. Sprawiał jednak problemy z powodu swojej nadpobudliwości. Miał trudności ze skupieniem uwagi na wykonywanej czynności. Często odmawiał pracy lub bardzo szybko ją porzucał.

Na podstawie wywiadu z nauczycielem edukacji wczesnoszkolnej i pedagogiem specjalnym mogę określić zachowania chłopca w pierwszych dniach i miesiącach nauki w szkole. Tomek wykazywał duże zainteresowanie omawianymi tematami podczas zajęć – szczególnie tymi bardzo mu bliskimi, jak: dom, rodzina, najbliższe otoczenie, zmiany w przyrodzie. Chętnie wypowiadał się na forum klasy. Budował bardzo proste zdania, czasem używał wyrażeń gwarowych. Jego wypowiedzi były na temat, chociaż zdarzało się, że odbiegały od zadanego pytania. Największą trudność sprawiały chłopcu prace graficzne. Wykonywał je niechętnie, potrzebował stałej motywacji ze strony nauczyciela. Podczas pracy szybko się dekoncentrował. Wymagał ciągłego powtarzania celu i sposobu wykonania zadania. Miał

i nadal ma duże problemy z odwzorowywaniem graficznym kształtu liter i cyfr. Trudność sprawia mu rozmieszczenie ich w liniaturze oraz na gładkiej stronie kartki. Często myli litery, ich kształt odbiega od graficznego wzorca. Chłopiec prace graficzne wykonuje niechętnie. Siedzi w pierwszej ławce. Teksty z tablicy przepisuje raczej bezbłędnie. Popełnianie błędów zdarza mu się podczas pisania ze słuchu i z pamięci.

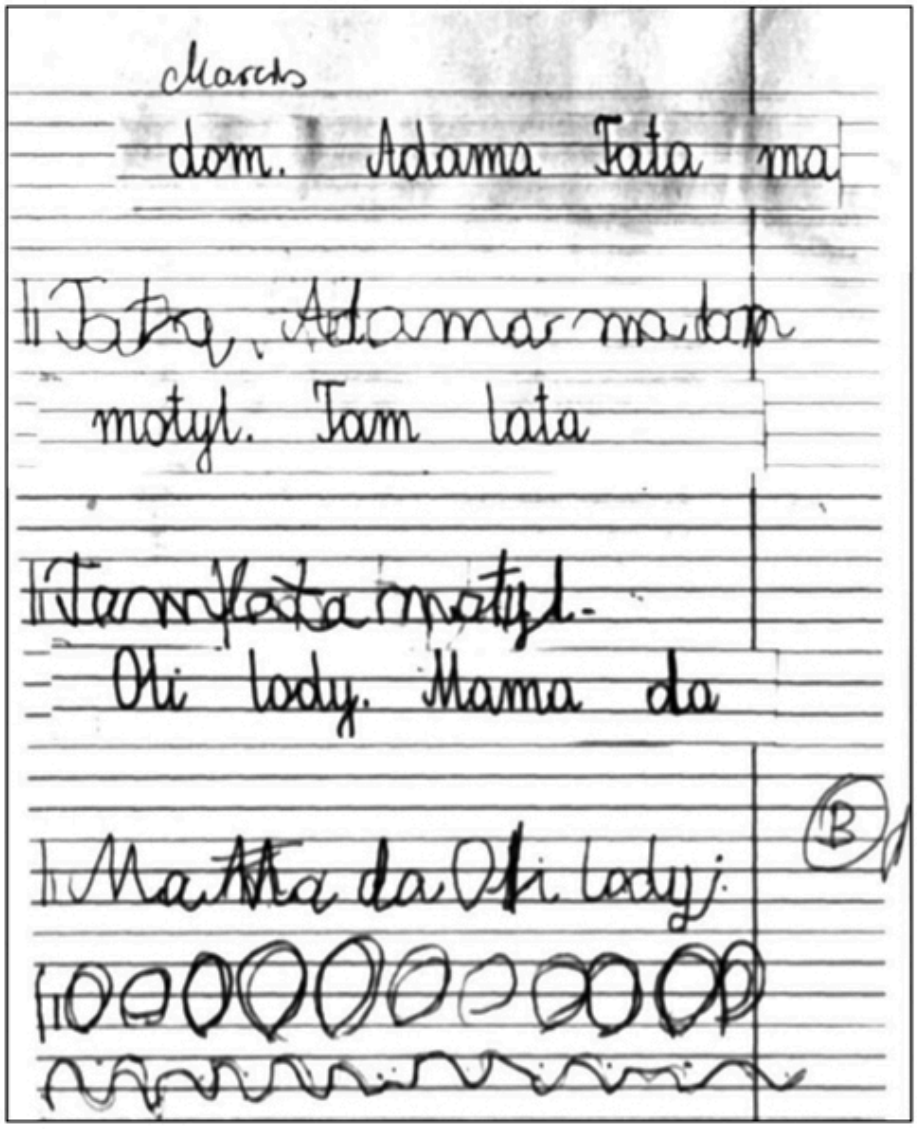

Praca pisemna chłopca
Źródło: zbiory własne Alicji Krztoń.

Tomkowi przyswajanie wiadomości matematycznych nie sprawiało kłopotów. W dużym stopniu zależne było to jednak od stanu emocjonalnego chłopca. Wszelkie bodźce płynące z klasy oraz emocje wyniesione z domu działały na ucznia dekoncentrująco. Chłopiec, jeśli pracuje w skupieniu, potrafi z niewielką pomocą pedagoga rozwiązać zadania tekstowe i arytmetyczne. Gry logiczne, rebusy, zagadki rozwiązywał szybko i z dużą chęcią. Podczas zajęć rewalidacyjnych często korzysta z edukacyjnych programów komputerowych, które usprawniają jego logiczne myślenie i koordynację wzrokowo-ruchową.

Chłopcu coraz mniej problemów sprawia czytanie. Czyta sylabicznie. Coraz rzadziej myli litery, chociaż trudność sprawia mu odczytywanie liter graficznie podobnych *m* – *n*, *d* – *b*.

W grupie klasowej Tomasz jest lubiany i koleżeński. Zajmuje wysoką pozycję z powodu swojej śmiałości i pogody ducha oraz różnorodnych pomysłów podczas organizowania dowolnych zabaw. Czasem stara się narzucić formę ich przebiegu. Podczas zajęć często chce rozmawiać z kolegami, czasem nie reaguje na upomnienia nauczyciela. Zdarza się, że swoje negatywne emocje próbuje rozładować przez zachowania agresywne, na przykład popychanie czy też ośmieszanie kolegów. Bardzo lubi zabawy ruchowe, bieganie, jest hałaśliwy i nadruchliwy w czasie przerw. Często nie reaguje wtedy na upomnienia nauczyciela.

Tomasz ma problem z przestrzeganiem zasad gier zespołowych. Wszelka przegrana wzbudza w nim gniew, chłopiec obraża się. Szuka winy w swoich kolegach. Po przegranej przyjmuje postawę wycofującą.

Ma problem z pojęciem schematu ciała. Często myli kierunki, nie potrafi wskazać strony prawej i lewej.

Chłopiec jest akceptowany w grupie. Jego osiągnięcia są podkreślane przez nauczycieli i dostrzegane przez zespół klasowy. Tomasz podczas pracy wymaga stałej kontroli i motywacji ze strony nauczyciela. Bardzo lubi pochwały, dowartościowujące go na forum klasy. Chętnie uczestniczy w zajęciach indywidualnych z nauczycielem. Zapewnia mu to potrzebę bardzo bliskiego kontaktu z osobą dorosłą. Aktywnie uczestniczy w zajęciach

rewalidacyjnych. Ma bardzo dobre relacje z pedagogiem specjalnym. Chętnie wykonuje wyznaczone mu zadania. Z łatwością osiąga sukces. W bezpośrednim kontakcie z nauczycielem znosi porażki. Ma jednak duże problemy z przestrzeganiem ustalonych zasad funkcjonowania w grupie i czasu przeznaczonego na pracę.

Chłopiec w dalszym ciągu potrzebuje bodźców wzmacniających przestrzeganie obowiązujących zasad. Musi mieć jasno określone prawa i obowiązki. Potrzebuje konsekwencji wychowawczej i dobrych wzorców radzenia sobie z sytuacjami trudnymi w życiu domowym i szkolnym.

W dużej mierze na zachowanie Tomasza w szkole i na jego osiągnięcia edukacyjne wpływa sytuacja domowa. Chłopiec często uczestniczy w sytuacjach konfliktowych. Nie potrafi z nich wybrnąć. Próbuje rozwiązywać je krzykiem lub ucieczką z miejsca zdarzenia. Często zapomina o przyniesieniu do szkoły potrzebnych pomocy. Matka czasem odbiera go ze szkoły. Podczas spotkań z nią po zakończonych zajęciach Tomek nie reaguje na jej polecenia. Zwraca się do niej w sposób obcesowy. Rzadko wypowiada się na temat ojca. Bardzo chętnie opowiada o swoim najstarszym bracie. Podczas obserwacji chłopca poprosiłam go o wykonanie rysunku przedstawiającego jego rodzinę. Tomasz rozpoczął pracę od rysowania ulubionego brata i ta postać ma najwięcej szczegółów. Osobę mamy narysował na końcu w bardzo szybki i mało widoczny sposób (różowa postać). Rodzina została przedzielona domem. Po lewej stronie rodzice, po prawej wszyscy chłopcy. Rysunek zawiera wiele szczegółów, ale też jest wykonany w sposób schematyczny. Potwierdza grafomotoryczne trudności Tomka. Podczas rysowania chłopiec niechętnie opowiadał o pracach wykonywanych w domu. Mówił, że dużo czasu spędza przy komputerze, o ile brat pozwoli mu z niego skorzystać.

Informacje na temat zachowania chłopca, jego relacji w rodzinie i osiągnięć edukacyjnych zebrałam na podstawie: analizy ankiety ułożonej przez pedagoga specjalnego skierowanej do matki, analizy dokumentacji ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych, analizy prac graficznych, oceny opisowej za

I semestr nauki w I klasie, wywiadu przeprowadzonego z matką oraz arkusza obserwacji chłopca podczas zajęć szkolnych, przerw śródlekcyjnych, zajęć rewalidacji oraz czasu spędzanego w świetlicy szkolnej.

III. Znaczenie problemu dla rozwoju dziecka

Uszkodzenie wzroku oraz zachowania hiperkinetyczne, jak również trudna sytuacja rodzinna utrudniały chłopcu funkcjonowanie w grupie rówieśniczej, pokonywanie trudności grafomotorycznych, podporządkowywanie się ustalonym w klasie regułom i poleceniom nauczyciela. Tomasz miał niezaspokojoną potrzebę sukcesu i niewykształconą umiejętność pokonywania trudności edukacyjnych i emocjonalnych.

IV. Prognoza pozytywna

Objęcie chłopca szczególną opieką przez nauczyciela, pedagoga specjalnego, terapeutów, psychologa spowoduje obniżenie napięcia emocjonalnego, wykształci nawyki systematyczności, współdziałania w grupie, przestrzegania obowiązujących w szkole zasad. Działania tych osób zminimalizują niedobory edukacyjne oraz psychorozwojowe. Wskażą sposoby radzenia sobie z sytuacjami stresującymi. Umożliwią poczucie sukcesu i wiarę we własne możliwości.

V. Prognoza negatywna

W przypadku zaniechania podejmowanych działań pedagogicznych i psychologicznych, ograniczenia kontaktu i współpracy z domem rodzinnym u chłopca pogłębią się problemy natury wychowawczej. Tomkowi coraz trudniej będzie się podporządkować obowiązującym regułom. Spotęguje to poczucie porażki i niezrozumienia, a nawet odtrącenia przez grupę. W miarę postępujących problemów u chłopca mogą się zwiększyć: niechęć do rodzeństwa oraz całkowite ignorowanie działań wychowawczych matki. U Tomasza mogą się pojawić problemy

edukacyjne, których bez pomocy dorosłych nie będzie mógł pokonać. Przez ograniczenie konsultacji okulistycznych i nienoszenie okularów wada wzroku chłopca może się pogłębić, a tym samym zubożyć umiejętności czytania i pisania.

VI. Zastosowane rozwiązania

Dla potrzeb chłopca stworzono indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny. Pedagog specjalny trzyma pieczę nad jego realizacją oraz postępami bądź trudnościami, z jakimi styka się Tomek. O wszelkich działaniach szkoły informowana jest mama chłopca. Zachęca się ją do współpracy przez systematyczne kontakty z nauczycielami syna i psychologiem. Pedagog specjalny wzmacnia ją w podejmowanych przez nią działaniach wychowawczych oraz sugeruje nowe rozwiązania, które ułatwiłyby chłopcu respektowanie ogólnie przyjętych norm życia społecznego. Zachęca również mamę chłopca do konsekwentnego egzekwowania stawianych wymagań, nagradzania za dobrze wykonane zadanie, ale też do negowania niewłaściwych zachowań syna. Sugeruje częsty kontakt ze specjalistyczną poradnią psychologiczno-pedagogiczną oraz z poradnią rodzinną.

Chłopiec na terenie szkoły jest objęty specjalistyczną opieką przez udział w:

- terapii logopedycznej,
- terapii manualnej,
- rehabilitacji ruchowej,
- terapii psychologicznej,
- dodatkowych zajęciach rozwojowych – zajęciach na basenie.

Ze względu na dużą nadruchliwość chłopca, silne napięcie emocjonalne oraz zaburzenia w schemacie własnego ciała program rehabilitacji ruchowej uwzględnił następujące cele:

- poprawę koordynacji wzrokowo-ruchowej,
- poprawę sprawności manualnej,
- rozładowanie napięcia emocjonalnego,
- stymulację wielozmysłową,
- kształtowanie orientacji w schemacie własnego ciała,

- kształtowanie umiejętności współdziałania z innymi podczas ćwiczeń i zabaw ruchowych,
- kształtowanie umiejętności podporządkowywania się ustalonym zasadom ćwiczeń i prowadzenia zabaw zręcznościowych.

Tomkowi dużą trudność sprawiają ćwiczenia grafomotoryczne. Powoduje to problemy z pisaniem i wykonywaniem prac plastycznych. Chłopiec rysunki wykonuje niechętnie, ich wynik jest dla niego niezadowalający. Włożony wkład pracy nie jest adekwatny do uzyskanej oceny oraz do prac rówieśników i ich możliwości. Własne prace nie przynoszą Tomaszowi sukcesu, często wywołują w nim negatywne emocje. Program terapii manualnej opracowany dla Tomka ma spełniać następujące cele:

- usprawnianie motoryki małej przez lepienie, wydzieranie, zabawy paluszkowe;
- ćwiczenia usprawniające motorykę rąk: malowanie dużych powierzchni, malowanie palcami, wypełnianie konturów, zabawy odwzorowujące ruch rąk nauczyciela;
- ćwiczenia grafomotoryczne: rysowanie po śladzie, zamalowywanie małych przestrzeni, odwzorowywanie kształtów literopodobnych, kształtowanie właściwego chwytu pisarskiego;
- rozwijanie orientacji przestrzennej i w schemacie własnego ciała;
- usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej;
- wykonywanie zadań zgodnie z instrukcją;
- maksymalne wykorzystanie czasu pracy i możliwości manualnych chłopca do wykonywania poszczególnych zadań;
- zaspokojenie potrzeby sukcesu przez prezentację prac na szkolnych wystawach.

Tomek dzięki wielostronnej pomocy ze strony szkoły oraz wykorzystaniu metod pracy w klasie integracyjnej ma duże szanse na zniwelowanie swoich braków edukacyjnych, emocjonalnych i grafomotorycznych. Szkoła może pomóc rodzinie w kształtowaniu

nawyków wychowawczych i w ich prawidłowym wykorzystaniu. Współpraca szkoły z domem może zapewnić chłopcu potrzebę bezpieczeństwa i akceptacji. Uczęszczanie do szkoły oraz kontynuacja nauki w klasie integracyjnej może być dla niego radością i dać mu szansę na „normalne” dorosłe życie.

Opracowała Alicja Krztoń.

Biografia szkolna uczennicy z niepełnosprawnością na poziomie szkoły podstawowej

Szkoła zmienia się, doskonali, zmieniają się programy, wymagania… Jednak szkoła dopóty jest szkołą, dopóki są uczniowie, którzy – obok nauczyciela – stanowią nieodzowny, jedyny, odwieczny filar szkoły…

A. Tomkiewicz-Bętkowska

Pisząc biografię szkolną uczennicy z niepełnosprawnością, celowo nie wprowadziłam wymaganego podziału na identyfikację problemu, genezę i dynamikę zjawiska itd., ponieważ chciałam w sposób płynny – choć w wielkim skrócie – przedstawić kolejne etapy jej szkolnej przygody, sukcesy i porażki.

Każdy człowiek w okresie dzieciństwa i młodości wchodzi w bardzo liczne i rozmaite interakcje wychowawcze. W tych interakcjach rolę wychowawcy podejmuje wiele osób, w sposób mniej lub bardziej świadomy, mniej lub bardziej fachowo, mniej lub bardziej trwale. Z tej całej mozaiki wpływów zamierzonych, czyli wychowawczych, i niezamierzonych, czyli środowiskowych, wyłania się osobowość wychowywanego człowieka. On sam w tym procesie jest także mniej lub bardziej aktywnym wychowawcą samego siebie. Obok środowiska rodzinnego, w którym dokonuje się pierwszy etap procesu wychowania, środowisko wychowawcze stanowi także szkoła, w mury której dzieci wstępują po osiągnięciu odpowiedniego wieku. Szkoła stosunkowo wcześnie wkracza w życie dzieci i zajmuje w nim tak dużo miejsca, że nie może być niezauważona, nie można jej zepchnąć na plan dalszy.

Biografia szkolna Beaty – uczennicy ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – zaczęła się 1 września 2007 roku. Beata trafiła do klasy integracyjnej w wyniku skierowania z poradni

psychologiczno-pedagogicznej ze względu na sprzężone zaburzenia rozwojowe oraz wadę serca.

Badania psychologiczne wykazały, że rozwój intelektualny uczennicy kształtuje się na poziomie upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim. Zasób słownictwa dziewczynki został oceniony na poziomie zadowalającym.

Na początku klasy I Beata dokonywała prostych uogólnień, poprawnie rozumiała sytuacje społeczne. Myślenie przyczynowo-skutkowe przebiegało na materiale konkretnym. Obniżone były funkcje percepcyjne – Beata z trudem odtwarzała wzory klockowe, miała problemy z tworzeniem całości z elementów. Ponadto zaniżona była zdolność koordynacji wzrokowo-ruchowej oraz słabo ukształtowane były pojęcia arytmetyczne. Mimo widocznych postępów dziecko nadal miało sprzężone trudności. Występowały one głównie w zakresie mowy, zwłaszcza pod względem artykulacyjnym, słabo wykształcony był słuch fonematyczny, co uniemożliwiało samodzielne czytanie, występował obniżony poziom grafomotoryki. Mimo pozytywnej motywacji Beatę cechowały brak wytrwałości, znaczna męczliwość i bardzo słaba koncentracja uwagi.

Komisja orzekająca stwierdziła, że po odroczeniu obowiązku szkolnego (na jeden rok) dziewczynka powinna rozpocząć naukę w szkole, gdyż jest dość dobrze wdrożona do wysiłku umysłowego oraz wykazuje odpowiednią dojrzałość emocjonalną i społeczną, mimo widocznej męczliwości oraz słabej koncentracji uwagi.

Kilkuletni pobyt w dysfunkcyjnej rodzinie biologicznej niekorzystnie odbił się na rozwoju uczennicy. Możliwości rozwojowe i potencjał dziecka na poziomie obniżenia sprawności intelektualnej w stopniu znacznym oraz działanie czynników patogennych i traumatyczne doświadczenia, związane ze śmiercią matki oraz zupełnym brakiem zainteresowania ze strony ojca, spowodowały znaczne zahamowanie rozwoju dziewczynki.

Zmiana warunków życiowych (uczennica przebywa w rodzinie zastępczej), stabilizacja sytuacji rodzinnej, zaspokojenie potrzeby przynależności, bezpieczeństwa, a także systematyczna pomoc

w nauce przyniosły oczekiwane rezultaty. Dotyczyły one sfery zarówno intelektualnej, jak i społeczno-emocjonalnej.

Rodzina zastępcza, w której uczennica w dalszym ciągu przebywa, składała się z sześciu osób: ojca zastępczego, matki zastępczej, rodzonych dzieci opiekunów prawnych – Joanny (13 lat) i Adama (10 lat) – oraz Karoliny (16 lat – rodzona siostra Beaty, która również przebywa w tej rodzinie) i Beaty (12 lat).

Biologiczny ojciec Beaty i Karoliny nie kontaktował się z nimi, nie interesował się ich losem.

Ojciec zastępczy pracował zawodowo, matka zastępcza natomiast zajmowała się domem. Obydwoje opiekowali się dziećmi, starając się w miarę swoich możliwości zaspokoić wszystkie potrzeby wychowanków – zarówno psychiczne, jak i materialne. Rodzice bardzo chętnie współpracowali z pedagogiem, stosowali się do wszystkich zaleceń.

Matka dbała o odpowiednie leczenie związane z wadą serca Beaty, regularnie chodziła z dziewczynką do lekarza kardiologa (uczennica znajdowała się pod stałą opieką kliniki kardiologicznej). Dziewczynka była silnie emocjonalnie związana z rodzicami zastępczymi i swą starszą siostrą oraz z przybranym rodzeństwem, na co wskazywały wyniki badań psychologicznych przeprowadzonych przez szkolnego psychologa.

Analiza profilu psychologicznego wykazała, że przyczyną trudności Beaty są znacznie obniżone możliwości intelektualne, kłopoty z koncentracją uwagi, bardzo wolne tempo pracy oraz czynniki emocjonalne, a w szczególności mniejsza odporność na sytuacje trudne i zmniejszona gotowość do podejmowania natychmiastowych działań. Nie bez znaczenia były też przeżycia emocjonalne dziewczynki oraz warunki środowiskowe i społeczne, w jakich się wychowywała w pierwszych latach życia.

Na uwagę zasługiwał duży wkład rodziny zastępczej w proces uczenia, który zaowocował odpowiednim funkcjonowaniem społecznym Beaty, będącym wynikiem ustabilizowanej sytuacji rodzinnej i emocjonalnej.

Beatka od początku swojego pobytu w murach szkolnych była pogodną i miłą uczennicą. Bardzo dobrze czuła się wśród

rówieśników, nie miała problemów z nawiązywaniem kontaktów. Solidnie wywiązywała się z obowiązków dyżurnego, była przygotowana do zajęć, starała się pamiętać o zadaniach domowych. Systematycznie pracowała nad poprawą koncentracji uwagi i samodyscypliną, chętnie wykonywała powierzone zadania, choć bywały dni, kiedy jej chwiejna uwaga uniemożliwiała wykonanie nawet prostego ćwiczenia. Podczas lekcji skupiała się na zadaniach dostosowanych do swoich możliwości, wykazując z biegiem czasu coraz większe zainteresowanie treściami programowymi. Jednak nieustannie potrzebowała pomocy ze strony nauczyciela. Największą trudność sprawiało Beatce poprawne rozumowanie i logiczne myślenie, co nasilało się z upływem czasu, ponieważ – z roku na rok – treści programowe były coraz trudniejsze. Czasem Beata najzwyczajniej wyłączała się, nie słuchała poleceń, odpowiadając bez zastanowienia na zadane pytanie.

Wracając do początków nauki szkolnej Beaty, podkreślić należy, że dużym sukcesem uczennicy było zapamiętanie poznanych liter, dziewczynka potrafiła przeczytać wyrazy jedno- i dwusylabowe, choć w dalszym ciągu trudność sprawiało jej łączenie wyrazów w zdania. Lubiła układać i wklejać notatki oraz zadania, coraz ładniej odwzorowywała krótkie teksty z tablicy. Pod koniec nauki szkolnej na poziomie szkoły podstawowej potrafiła samodzielnie przeczytać krótkie teksty ze zrozumieniem, coraz lepiej łączyła wyrazy w zdania, a zdania w opowiadania – to ogromny sukces Beaty. Poprawiła się także umiejętność pisania ze słuchu, co wcześniej stanowiło dość duży problem.

Beata liczyła – na poziomie edukacji wczesnoszkolnej – na konkretach w zakresie 20, przeliczała pełnymi dziesiątkami do 50, coraz sprawniej posługiwała się liczydłem. Na II etapie nauki umiejętność liczenia rozwinęła się, Beata liczyła na konkretach w zakresie 30, pełnymi dziesiątkami przeliczała do 100, setki przeliczała do 1000, co również było ogromnym sukcesem. Wszystkie zadania wykonywała pod stałą kontrolą nauczyciela. Każdej operacji umysłowej towarzyszył zapis (polecenie: „zapisz

działanie, które wykonałaś”), także na bieżąco sprawdzane było rozumienie danych poleceń („o co chodzi w tym zadaniu?”).

Beatę interesowała otaczająca nas przyroda, którą dziewczynka chętnie obserwowała. Z pomocą nauczyciela nazywała zjawiska i wyciągała wnioski, chętnie dzieliła się swoimi spostrzeżeniami na forum klasy.

Prace plastyczno-techniczne wykonywała z pomocą nauczyciela, wymagała dokładnego objaśnienia i ukierunkowania. Często bardzo się śpieszyła, nie dbając o staranność i estetykę wykonywanych prac. Prace plastyczno-techniczne nie były mocną stroną Beaty, za to wiele radości sprawiało jej śpiewanie piosenek, nie miała problemów z zapamiętaniem tekstów i melodii.

Chętnie uczestniczyła w zajęciach sportowych, na tle klasy odznaczała się zwinnością i szybkością. Przestrzegała reguł obowiązujących w grach zespołowych, świetnie radziła sobie z piłką.

Uczennica na poziomie szkoły podstawowej realizowała program szkoły masowej z odpowiednim dostosowaniem, wynikającym z upośledzenia umysłowego w stopniu lekkim. Przez cały okres nauki szkolnej wymagała stałej pomocy pedagoga specjalnego, stosowania pozytywnego emocjonalnego wzmacniania, motywowania do pracy oraz podkreślania każdego najmniejszego sukcesu.

W sali lekcyjnej Beata siedziała w pobliżu tablicy, co ułatwiało jej bezbłędne odwzorowywanie zapisanych tekstów. Dziewczynka korzystała z tych samych podręczników i ćwiczeń co reszta klasy, jednak nie musiała wykonywać wszystkich zadań. Wybierane były tylko te, których rozwiązanie nie sprawiało jej większych trudności. Często zadania były odpowiednio powiększane, co zwiększało ich przejrzystość. Beata pisała w takich samych zeszytach jak reszta klasy. Otrzymywała sprawdziany o zmniejszonej liczbie zadań, dostosowane do własnych możliwości i umiejętności. Sprawdziany wykonywała samodzielnie bez pomocy pedagoga specjalnego. Czas przeznaczony na wykonanie konkretnych działań czy zadań był zawsze wydłużony.

Systematycznie dokonywana była rekonstrukcja zdobytych w trakcie lekcji najistotniejszych wiadomości i umiejętności.

Biorąc pod uwagę możliwości rozwojowe i potencjał intelektualny Beaty oraz dokonując analizy jej dotychczasowych osiągnięć (po sześciu latach nauki w szkole podstawowej), można stwierdzić, że uczennica opanowała program szkoły masowej w stopniu koniecznym, a nauka szkolna – choć czasami sprawiała jej trudności – nie była postrzegana przez nią jako zło konieczne, wręcz przeciwnie: Beatka chętnie pokonywała trudności, chętnie współpracowała, nawiązywała relacje społeczne zarówno z rówieśnikami, jak i z dorosłymi, cieszył ją każdy – mniejszy bądź większy – sukces.

Dziewczynka z roku na rok coraz lepiej rozumiała sytuacje społeczne, wykazując znajomość norm i zasad funkcjonowania społecznego.

Pod koniec VI klasy w dalszym ciągu zasób wiadomości ogólnych dziewczynki był dość mały, obniżona była koordynacja wzrokowo-ruchowa, dość niska sprawność grafomotoryczna. Wykształcone zostały: pojęcie liczby, umiejętność tworzenia prostych zbiorów, rozumienie pojęć „mniejszy" – „większy". Uczennica liczyła na konkretach, przeliczała pełnymi dziesiątkami i setkami, sprawnie posługiwała się liczydłem.

Nadal występowały trudności z koncentracją uwagi dowolnej. Beata wymagała częstej zmiany zajęć, potrzebowała zachęty i mobilizacji do pracy. Tempo wykonywanych czynności było raczej wolne, obserwowało się nasiloną męczliwość, zwłaszcza przy zadaniach wymagających wysiłku umysłowego. Występowały trudności z dostrzeganiem zależności przyczynowo-skutkowych. Jednak pomimo tych trudności, które się utrzymywały i zapewne nie znikały z dnia na dzień, Beatka świetnie wypełniała swoją szkolną pracę. Każdego dnia podporządkowywała się wprowadzanym stopniowo, lecz konsekwentnie wymaganiom edukacyjno-wychowawczym, uczestniczyła w każdym szkolnym dniu zarówno przez współpracę z nauczycielem i rówieśnikami, jak i przez wypełnianie swoich obowiązków, realizowanie – na miarę własnych możliwości – wymagań, jakie nałożyła na nią szkoła.

Przez swoją obecność, aktywność, własne rozumienie szkoły, podporządkowanie, a czasem negację obowiązujących norm, nieśmiałe przejawianie i realizowanie zainteresowań Beata stworzyła osobistą wizję samej siebie i szkoły.

Nakreślony obraz stanowi jedynie szkic szkolnej biografii Beaty. Nie sposób bowiem opisać każdego uśmiechu na twarzy dziewczynki, który rysował się, kiedy osiągała swoje małe sukcesy, łez goryczy i smutku, kiedy nie udało jej się samodzielnie rozwiązać zadania… Nie sposób także opisać codziennej życzliwości rówieśników, którzy chętnie nieśli pomoc i – w razie potrzeby – służyli radą, czy też pojawiającego się czasami – szczególnie w klasach starszych – chwilowego braku akceptacji ze strony zdrowych koleżanek i kolegów, którym trudno było zrozumieć nieco odmienne zachowanie, mniejsze możliwości intelektualne czy nietypowy sposób oceniania swojej niepełnosprawnej koleżanki.

Dziś Beatka jest tak samo uśmiechniętą i ciekawą świata uczennicą I klasy gimnazjum z oddziałami integracyjnymi. Nadal kreśli własną szkolną biografię, a przez swoje działanie, zachowanie wpływa w dalszym ciągu na kształt szkoły, tworząc własną wizję, niejednokrotnie modyfikując jej realny, obiektywny kształt.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

---

1 Za: L. Wing, *The Relationship Between Asperger's Syndrome and Kanner's Autism* [w:] U. Frith (red.), *Autism and Asperger Syndrome*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

2 Zob. tamże.

Część 8

Wybrane programy wspomagające rozwój uczniów

Czym tak naprawdę jest nadpobudliwość?

Nowo narodzone dziecko nie jest ani czystą kartką papieru, ani już całkowicie zaprogramowaną osobą. To, jakie cechy charakteru rozwinie, zależy od czynników dziedziczonych po rodzicach, od ewentualnych powikłań związanych z okresem okołoporodowym oraz od wszystkiego, co dzieje się wokół niego, a szczególnie w jego rodzinie...

Przyczyną wystąpienia zespołu nadpobudliwości psychoruchowej są zaburzenia dojrzewania struktur układu nerwowego wywołane zmianami w obrębie materiału genetycznego, które powodują nieprawidłowości na poziomie biochemicznym i strukturalnym. W konsekwencji zaburzeniu ulegają specyficzne procesy poznawcze oraz kontrola zachowań.

Nadpobudliwość w dużym uproszczeniu można więc sprowadzić do odmiennej pracy mózgu, która uniemożliwia dziecku kontrolowanie własnych zachowań, a więc także uwagi i ruchów. Dziecko ma zbyt małą zdolność wewnętrznego kontrolowania się i hamowania swoich impulsów. Zawsze lub prawie zawsze wychowanek nadpobudliwy jest **nieuważny, impulsywny i zbyt szybki**.

Nadpobudliwość stanowi najpowszechniejsze określenie psychologicznych problemów okresu dzieciństwa, fachowo jest nazywana **zespołem nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi** (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) – **ADHD**. **Dziecko nadpobudliwe nie ma niczego za dużo. Ma natomiast zbyt małą zdolność do wewnętrznej kontroli i hamowania.**

Trzy grupy objawów charakterystyczne dla nadpobudliwości:

- nasilone zaburzenia uwagi, czyli niemożność jej skoncentrowania;
- nadmierna impulsywność;
- nadmierna ruchliwość.

O czym należy pamiętać?

Nadpobudliwość nie jest cechą, na podstawie której można podzielić łatwo wszystkie dzieci na zdrowe i chore. O tym, czy można mówić o zaburzeniu, czyli **zespole hiperkinetycznym**, decyduje funkcjonowanie wychowanka, a więc to, czy objawy są aż tak nasilone, że znacznie utrudniają mu życie, stając się źródłem problemów w domu i w szkole.

Jeśli dziecko jest bardzo żywe, nieuważne, impulsywne, jednak ani ono, ani nikt inny z jego otoczenia nie uważa tego za problem i wszyscy są zadowoleni, to można stwierdzić, że u wychowanka na pewno nie występuje nadpobudliwość.

Wszystkie zachowania dziecka związane z ekspansją ruchową są niezależne od jego woli. Dorośli nie mogą obarczać wychowanka winą za jego zachowania. Nieumiejętność opanowania potrzeby ruchu jest problemem dla dziecka. Niemożliwość wypełnienia oczekiwań rodziców i nauczycieli wywołuje u małego człowieka poczucie rezygnacji, pokrzywdzenia, podważa jego własną wartość.

Należy pamiętać, że:

1. Kary, jakim podlega dziecko, są **niesprawiedliwe**, ponieważ nadmierna aktywność nie wynika z jego złej woli, a jedynie ze wzmożonej potrzeby ruchu, której wychowanek nie może zatrzymać siłą woli.
2. Dziecko nadpobudliwe nie przewiduje konsekwencji swojego postępowania – **najpierw zrobi, potem pomyśli**.

Jak wspierać dziecko w kłopotach?

1. Nie mów dziecku tego, czego sam nie chciałbyś usłyszeć.
2. Chwila spędzona z kimś, kto cię rozumie – nawet wtedy, kiedy nic ci się nie udaje – pozwala odzyskać wiarę w siebie.
3. Dostrzegaj sukcesy, a nie porażki. Jeśli trzeba, zmień porażkę w zwycięstwo.

Najlepsze sposoby na zniechęcenie dziecka:

1. Udawanie, że się słucha wówczas, gdy nie ma się na to ochoty.
2. Zasypywanie zbyt wieloma pytaniami i udzielanie rad.
3. Prawienie kazań (dziecko przestaje słuchać).
4. Zaprzeczanie temu, co czuje dziecko.
5. Wydawanie kategorycznych poleceń i nakazów.
6. Obrażanie („jesteś taki okropny”).
7. Oskarżanie („ty zawsze…”, „ty nigdy…”).
8. Ranienie („nie lubię cię”, „mam cię dosyć”).
9. Kary fizyczne.

Jak rozmawiać z nadpobudliwym dzieckiem?

Polecenia czy komunikaty wydawane dziecku powinny być krótkie i jednoznaczne.

1. Upewnijcie się, że dziecko słucha (zatrzymajcie je w biegu, spójrzcie mu w oczy, poproście o powtórzenie waszych słów).
2. Nie atakujcie. Reakcją na każdy atak jest obrona (przedstawcie, co was denerwuje).
3. Używajcie jak najmniej słów. Dziecko najczęściej dobrze rozumie zasady i dlatego łatwo mu je przypominać krótkimi

hasłami.

4. Słowa na piśmie mają większą wagę. Jeśli nie odnoszą skutku przypomnienia ustne, można napisać krótki list.

Lista niebezpiecznych wyrażeń:

- Ty nigdy!
- Ty zawsze!
- Nie wolno!
- Zabraniam!
- Musisz natychmiast!
- Ja ci każę!

Sprawne stosowanie zasad porozumiewania się nie wystarczy jednak, by opanować nadpobudliwe dziecko. Wychowanie go jest bardzo trudne.

Dlaczego wychowanie dziecka z ADHD jest takie trudne?

Dziecko nadpobudliwe nie słyszy około 50% tego, co się do niego mówi, i zapamiętuje około 50% tego, co usłyszało.

Dziecko nie przewiduje konsekwencji zjawisk – nie zauważa związku między rzucaniem piłką w domu, stłuczeniem wazonu i gniewem mamy.

Jak pracować z dzieckiem nadpobudliwym?

Dziecku z ADHD jest dwukrotnie trudniej – po pierwsze przez jego temperament, po drugie – dlatego że łatwo uczy się, że otrzymuje uwagę tylko wówczas, gdy robi coś źle.

1. Postępowanie z dzieckiem wymaga ogromnej cierpliwości i wytrwałości.
2. Optymalnym miejscem nauczania dziecka z ADHD jest mało liczna, 10-, 15-osobowa klasa o charakterze integracyjnym.
3. Należy zapewnić dziecku odpowiednie miejsce do siedzenia w klasie.
4. Trzeba wykorzystywać nadpobudliwość ruchową dziecka do celów pozytywnych.
5. Termin wykonania zadania nie może być zbyt odległy, bo dziecko o nim zapomni.
6. Należy przyzwyczajać dziecko do finalizowania zadania, pomagać w **kończeniu każdej** rozpoczętej czynności.
7. Dobrze mieć wyznaczone spokojne miejsce, w którym dziecko może spędzić jakiś czas.
8. Nauczyciel **nie powinien nagle wyrywać dziecka do odpowiedzi**, lecz często angażować je w toku lekcji.

9. Podczas odpowiedzi trzeba dać dziecku czas na skorygowanie jego odpowiedzi.
10. Dla dzieci z ADHD korzystne są krótkie, precyzyjne wskazówki dotyczące tego, jak mają postępować i jaka jest kolejność czynności.
11. Ważne jest **ustalenie zwykłego porządku dnia**, który dziecko z czasem zacznie wypełniać nawykowo. Wewnątrz każdego bloku lekcyjnego powinny się pojawiać podobne podziały na kilka szczegółowych czynności.
12. **Istotne jest unikanie zadań powtarzających się**. Proces nauczania powinien być urozmaicony i stymulujący.
13. **Zadania należy dzielić** na kilka krótkich czynności.
14. **Należy się skupić na pozytywnych, oczekiwanych** wynikach nauczania, a nie na nieakceptowanym, negowanym zachowaniu.
15. Należy stosować **pochwały i nagrody**, gdy dziecko osiąga zamierzony cel. **Nagrody małe i częste są bardziej skuteczne** niż długoterminowe czy spóźnione.
16. Współdziałanie nauczyciela z uczniami musi się odbywać w **krótkim czasie, pogodnym nastroju i spokoju**.
17. Dzieci z ADHD osiągają lepsze rezultaty **raczej w pracy w parze niż w grupie**.
18. Dialog między pedagogiem i uczniem musi być częścią codziennej relacji. W tym dialogu nauczyciel powinien przekazywać uczniowi **współczucie i zrozumienie jego sytuacji oraz pełną akceptację dziecka**.

Kiedy i jak pomagać?

Idealna diagnostyka w kierunku ADHD:

- informacje zebrane od rodziców na temat rozwoju dziecka i jego obecnego zachowania;
- informacje uzyskane od nauczyciela na temat zachowania dziecka w szkole;
- badania pediatryczne, neurologiczne;
- ocena aktywności ruchowej i ocena zachowania dziecka za pomocą odpowiednich kwestionariuszy;
- badanie psychologiczne, ocena ilorazu inteligencji;
- pomiar uwagi dziecka;
- obserwacja zachowań dziecka;
- rozmowy z dzieckiem.

Postępowanie w kierunku idealnej diagnostyki powinno obejmować:

- oddziaływanie psychospołeczne,
- psychoterapię,
- farmakoterapię.

Ponadto należy wiedzieć, że:

1. Pomoc, jaką uzyskuje dziecko z ADHD, musi być dostosowana do potrzeb nie tylko wychowanka, ale i jego rodziny.
2. Pewne formy pomocy pozwalają radzić sobie z różnymi objawami ADHD u dzieci.
3. Różne objawy pojawiają się w różnym wieku.

Dziesięć próśb i myśli nadpobudliwego dziecka

1. Pomóż mi się skupić na jednej czynności.
2. Potrzebuję wiedzieć, co zdarzy się za chwilę.
3. Poczekaj na mnie, ja ciągle jeszcze się zastanawiam.
4. Jestem w kropce, nie potrafię tego zrobić.
5. Czy to jest dobrze? Ja potrzebuję od razu wiedzieć.
6. Nie zapomniałem, ja tylko nie usłyszałem cię za pierwszym razem.
7. Nie pomyślałem, mnie już nie było.
8. Ja zawsze pracuję tylko w danej chwili.
9. Wiem – znowu WSZYSTKO zrobiłem źle?
10. Dlaczego zawsze na mnie krzyczysz?

Dzieci nadpobudliwe są trudne, ale byłyby jeszcze trudniejsze, gdyby nie wysiłki i codzienna praca ich ukochanych rodziców oraz wychowawców…

To nie Twoja wina, że w Twojej klasie jest nadpobudliwe czy nadruchliwe dziecko – ale nie jest to też wina wychowanka.

Opracowanie własne – Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska, pedagog specjalny, oraz Beata Antosz, nauczyciel wiodący w klasie integracyjnej w Szkole Podstawowej nr 11 w Katowicach.

Program wspomagający rozwój uczniów: „Słyszę ciszę” – uspokajanie i koncentracja

Celem nadrzędnym niniejszego programu jest korekcja zachowań u uczniów nadpobudliwych, nadruchliwych, doskonalenie koncentracji uwagi, spostrzegawczości, procesów pamięci i logicznego myślenia, kształcenie wyobraźni oraz zwiększanie motywacji i wiary we własne siły, co w rezultacie wydobędzie potencjał intelektualny dziecka i umożliwi mu osiąganie sukcesów szkolnych.

Cele szczegółowe:

- stwarzanie dziecku okazji do przeżycia i nauczenia się kontrolowanych sposobów odreagowania napięcia emocjonalnego i fizycznego;
- rozpoznawanie przez dziecko treści przeżywanych emocji;
- nauczenie się przez wychowanka różnych sposobów kontroli własnego ciała i umysłu;
- przeżycie przez dziecko sytuacji skłaniających je do skupienia uwagi czy pohamowania własnych spontanicznych reakcji;
- zapoznanie dzieci z grami i zabawami niemającymi charakteru agresywno-rywalizującego;
- przeżycie przez ucznia sytuacji wzmacniających poczucie własnej wartości i poprawiających samoocenę;
- przeżycie pozytywnych doświadczeń społecznych, korygujących obraz siebie;
- zapobieganie deficytom przez ćwiczenie koncentracji uwagi, umiejętności skupienia się na wykonywanym zadaniu;
- doskonalenie procesów pamięci, spostrzegawczości oraz logicznego myślenia u dziecka przez odpowiedni dobór

ćwiczeń o różnym stopniu trudności umożliwiający doskonalenie zaburzonych funkcji i procesów myślowych oraz wzmacnianie tych, które są u dziecka najlepiej rozwinięte;
- stworzenie życzliwej i przyjaznej atmosfery oraz poczucia bezpieczeństwa przez odpowiedni dobór ćwiczeń i zadań dostosowanych do pory dnia i indywidualnych cech psychofizycznych wychowanka.

Zajęcia te przeznaczone są dla dzieci z zaburzeniami zachowania, nadpobudliwością psychoruchową, z deficytami uwagi oraz zaburzeniami kontroli emocji. Zajęcia kierowane są do wszystkich uczniów, ze szczególnym uwzględnieniem tych, którym wymienione powyżej zaburzenia utrudniają opanowanie podstawowych partii materiału oraz zdobycie akceptacji rówieśników. Zajęcia prowadzą do stopniowego wyciszenia, uczniowie chętniej i aktywniej wykonują ćwiczenia oraz polecenia podczas zajęć lekcyjnych, coraz częściej potrafią koncentrować się na wykonywanym zadaniu, słuchają z większą uwagą i wykazują zainteresowanie realizowanym tematem, co w konsekwencji wpływa na podniesienie ich umiejętności szkolnych, minimalizuje deficyty, a tym samym umożliwia osiąganie sukcesów szkolnych.

Opracowany przeze mnie program zajęć, dobór odpowiednich ćwiczeń i zadań dostosowanych do pory dnia oraz indywidualnych cech psychofizycznych sprawiają, że dzieci uczą się nazywać swoje emocje i uczucia – radość, smutek, lęk, złość, zdziwienie itp. Nie obawiają się mówić o tym, co im się nie podoba, a co sprawia im przyjemność, co lubią, a czego nie lubią robić, z czym się zgadzają, a z czym nie. Uczniowie stopniowo się uspokajają, chętniej i aktywniej realizują ćwiczenia i wypełniają polecenia podczas zajęć, coraz częściej potrafią się skupić na wykonywanej czynności, uważniej słuchają oraz są bardziej zainteresowani tematem, co jest – w ich przypadku – niewątpliwym sukcesem.

Z doświadczenia wiem, że w zajęciach tego typu wychowankowie uczestniczą bardzo chętnie, z dużym zaangażowaniem wykonują przygotowane ćwiczenia,

chętnie opowiadają o sobie, swoich odczuciach i emocjach.

Proponowany zakres ćwiczeń:

1. Ćwiczenia ruchowe i rozluźniające jako antidotum na „ciche siedzenie”:
   - likwidowanie napięcia mięśniowego,
   - uaktywnianie organów oddechowych,
   - uwalnianie nowej energii sprzyjającej pracy umysłowej,
   - świadoma redukcja nagromadzonej agresji,
   - odnalezienie nowych form społecznych kontaktów,
   - stopniowe wprowadzanie fizycznego i psychicznego rozluźnienia.
2. Ćwiczenia uspokajające i doskonalące koncentrację uwagi:
   - osiągnięcie optymalnego poziomu aktywności,
   - rozładowanie stresu i uspokojenie umysłu,
   - uważna obserwacja własnego ciała,
   - ćwiczenia spokoju i koncentracji.
3. Stymulacja odprężenia:
   - słuchanie muzyki relaksacyjnej,
   - słuchanie muzyki całym ciałem,
   - obserwacja oddechu,
   - oddychanie całym ciałem.
4. Fantazje i wyobrażenia:
   - ukierunkowanie wyobraźni wpływającej uspokajająco,
   - zepchnięcie trosk i problemów na plan dalszy,
   - podróże w wyobraźni prowadzące do nieotwartych źródeł myślenia,
   - myślenie obrazami.
5. Stworzenie życzliwej i przyjaznej atmosfery oraz poczucia bezpieczeństwa przez odpowiedni dobór ćwiczeń i zadań dostosowanych do pory dnia oraz indywidualnych cech psychofizycznych dzieci.

Opracowała Aleksandra Tomkiewicz-Bętkowska.

Program rewalidacji dla ucznia z niepełnosprawnością sprzężoną

Program rewalidacji indywidualnej dla ucznia klasy I

.....

na rok szkolny .....

Program opracowany przez nauczyciela rewalidacji indywidualnej na podstawie orzeczenia specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. U chłopca występuje niepełnosprawność sprzężona (autyzm, niedosłuch). Program został dostosowany do zaleceń specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Materiały źródłowe:

- orzeczenie specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej,
- zaświadczenie lekarskie.

Diagnoza:

- zaburzenia ze spektrum autyzmu – zespół Aspergera,
- centralne zaburzenia przetwarzania słuchowego,
- zespół niezgrabności ruchowej z grupy zaburzeń SI,
- zespół nadpobudliwości psychoruchowej,
- opóźniony rozwój mowy,
- zaburzenia procesów uwagi,
- niski poziom rozumowania werbalnego,
- obniżona sprawność grafomotoryczna,
- zaburzenia słuchu fonemowego i pamięci słuchowej,
- obniżona odporność na frustrację.

Cele programu:

- usprawnianie pamięci słuchowej i percepcji słuchowej,
- kształtowanie umiejętności werbalnych,
- kształtowanie umiejętności i sprawności poznawczo-motorycznych,
- usprawnianie procesów uwagi,
- ćwiczenia pamięci wzrokowo-przestrzennej,
- usprawnianie koordynacji słuchowo-wzrokowo-ruchowej,
- ćwiczenia usprawniające orientację w schemacie ciała,
- usprawnianie umiejętności manualnych i grafomotorycznych,
- ćwiczenia słuchu fonematycznego,
- rozwijanie mowy czynnej,
- obniżanie nadpobudliwości psychoruchowej przez motywowanie do pracy i częste nagradzanie właściwych zachowań.

1. Usprawnianie analizy i syntezy słuchowej oraz koordynacji ruchowo-słuchowej:

- rozpoznawanie różnych odgłosów,
- odtwarzanie rytmu,
- ćwiczenia ruchowo-słuchowe,
- ćwiczenia na materiale niewerbalnym,
- usprawnianie syntezy słuchowej wyrazów,
- synteza głoskowa i sylabowa wyrazów,
- analiza głoskowa i sylabowa wyrazów,
- odtwarzanie wysłuchanego rytmu,
- poruszanie się zgodnie z usłyszanym rytmem,
- ćwiczenia pamięci słuchowej,
- ćwiczenia naśladowcze: artykułowanie usłyszanych odgłosów,
- uzupełnianie brakujących sylab w wyrazach (tekst z lukami),
- układanie wyrazów z podanych liter i sylab,
- różnicowanie głosowe głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych,
- wymawianie sylab z głoską dźwięczną i bezdźwięczną,

- czytanie sylabiczne wyrazów,
- rozpoznawanie różnych odgłosów,
- ćwiczenia ruchowo-słuchowe.

2. Ćwiczenia słuchu fonematycznego:

- wyodrębnianie głosek w nagłosie i wygłosie,
- poprawne nazywanie głosek w nagłosie i wygłosie,
- wyodrębnianie sylab w wyrazie,
- wyodrębnianie wyrazów w zdaniu,
- kojarzenie głosek z literą,
- dopasowywanie liter do ilustracji,
- odczytywanie podpisów pod obrazkami z uwzględnieniem prawidłowej artykulacji głosek.

3. Usprawnianie umiejętności grafomotorycznych i sprawności manualnej:

- ćwiczenia rozmachowe,
- lepienie w glinie i plastelinie,
- nawlekanie koralików,
- wyszywanie,
- malowanie farbami,
- rysowanie kredkami,
- odwzorowywanie wzorów graficznych,
- doskonalenie koncentracji uwagi,
- zachęcanie do wykonywania pracy do końca,
- ćwiczenia umiejętności graficznych.

4. Ćwiczenia analizy i syntezy wzrokowej oraz orientacji przestrzennej:

- określanie stosunków przestrzennych;
- różnicowanie kierunków;
- układanie obrazków i przedmiotów w szeregu według kolejności, w jakiej były układane;
- wyodrębnianie różnic między obrazkami;
- grupowanie przedmiotów według koloru, kształtu, wielkości;
- dobieranie jednakowych par obrazków;

- utrwalanie znajomości stron: prawa, lewa.

5. Ćwiczenia na materiale zdaniowo-wyrazowo-sylabowym:

- synteza sylabowa wyrazów,
- ćwiczenia pamięci słuchowej,
- uzupełnianie brakujących sylab w wyrazach (tekst z lukami),
- układanie wyrazów z podanych liter,
- różnicowanie głosowe głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych,
- wymawianie sylab z głoską dźwięczną i bezdźwięczną,
- czytanie sylabiczne i globalne wyrazów,
- pisanie tekstów z pamięci i ze słuchu.

6. Ćwiczenia rozwijające umiejętności werbalne:

- układanie historyjek do obrazków,
- budowanie zdań na temat własnych przeżyć i doświadczeń,
- budowanie krótkich opowiadań na wskazany temat.

7. Kształtowanie właściwej postawy emocjonalnej:

- wyrażanie gestem i mimiką własnych odczuć,
- umiejętność określenia własnych mocnych i słabych stron,
- dbałość o doprowadzenie pracy do końca,
- przestrzeganie ustalonych zasad.

Wykorzystanie programów komputerowych, metody P. Dennisona, gier i zabaw rozwijających zachowania i umiejętności dziecka, różnorodnych technik plastycznych, metody czytania według J. Cieszyńskiej, elementów pedagogiki zabawy.

Opracowała Alicja Krztoń.

Program rewalidacji dla ucznia z obustronnym niedosłuchem

Program rewalidacji indywidualnej dla ucznia klasy IV

……

na rok szkolny…….

Program opracowany przez nauczyciela rewalidacji indywidualnej dla ucznia klasy IV. U chłopca występuje obustronny niedosłuch. Program został dostosowany do indywidualnych zaleceń specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Materiały źródłowe:

- orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia specjalnego,
- zaświadczenie lekarskie o stanie zdrowia dziecka.

Diagnoza:

- prawidłowy poziom rozwoju umysłowego w sferze ogólnej oraz w sferze mowy;
- mowa bierna i czynna, percepcja słuchowa i myślenie pojęciowe rozwijają się wolniej z powodu niedosłuchu;
- trudności z rozumieniem poleceń słownych kierowanych z dalszej odległości;
- osłabiona uwaga słuchowa i pamięć słuchowa;
- specyficzne trudności w opanowaniu techniki pisania i czytania;
- niewysłuchiwanie różnic w głoskach o odmiennych cechach dystynktywnych;
- trudności z odtwarzaniem struktur dźwiękowych;

- obniżony poziom graficzny pisma;
- słabe zapamiętywanie szczegółów czytanych przez siebie treści.

Cele programu:

- usprawnianie osłabionych funkcji analizatora słuchowego,
- kształtowanie uwagi słuchowej i pamięci słuchowej,
- usprawnianie poziomu uwagi słuchowej oraz zdolności do różnicowania fonemów,
- usprawnianie analizy i syntezy słuchowej,
- kształtowanie mowy biernej i czynnej,
- rozwijanie umiejętności budowania dłuższych wypowiedzi słownych,
- usprawnianie percepcji słuchowej i myślenia pojęciowego,
- rozwijanie umiejętności odtwarzania struktur dźwiękowych,
- usprawnianie grafomotoryki małej,
- kształtowanie myślenia logicznego,
- kształtowanie umiejętności rozumienia przeczytanego przez siebie tekstu.

1. Ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej:

- wyróżnianie głosek w nagłosie i wygłosie;
- ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej w trakcie dzielenia wyrazów na sylaby;
- ćwiczenia prawidłowego odbioru dźwięku przez różnicowanie sygnałów dźwiękowych;
- ćwiczenia pamięci słuchowej przez powtarzanie ciągów słownych, opowiadanie treści bajek;
- uczenie się na pamięć krótkich tekstów;
- liczenie sylab w wyrazie;
- uzupełnianie wyrazów brakującą głoską;
- dobieranie modelu głoskowego do podanego wyrazu;
- ćwiczenia analizy słuchowej na podstawie materiału słownego i pozawerbalnego (wyklaskiwanie rytmu);

- rozwijanie pamięci słuchowej na podstawie materiału literowo-obrazowego;
- zabawy dźwiękonaśladowcze.

2. Kształtowanie dłuższych wypowiedzi:

- układanie dłuższych zdań dotyczących poszczególnych cech danego przedmiotu,
- łączenie w wypowiedź ułożonych zdań,
- opowiadanie historyjek obrazkowych,
- budowanie wypowiedzi słownych na podstawie własnych zdań i spo-strzeżeń,
- opowiadanie słuchanego tekstu,
- opowiadanie przeczytanego przez siebie tekstu.

3. Ćwiczenia w czytaniu i pisaniu:

- ćwiczenia w pisaniu:
- przepisywanie tekstu pod kierunkiem nauczyciela,
- stosowanie różnych rodzajów pisania (ze słuchu, z pamięci),
- samodzielne układanie i zapisywanie zdań ze wskazanym wyrazem na temat przedmiotu czy obrazka,
- pisanie ze słuchu wyrazów z uwzględnieniem dźwięczności miejsca artykulacji;
- ćwiczenia w czytaniu:
- odczytywanie wyrazów wielosylabowych,
- ćwiczenia czytania w sposób globalny,
- usprawnienie czytania ze zrozumieniem,
- ćwiczenia w czytaniu wykorzystujące edukacyjne programy komputerowe,
- gry i zabawy planszowe.

4. Ćwiczenia grafomotoryczne i sprawności manualnej:

- usprawnianie małej motoryki rąk (rysowanie konturów, odtwarzanie wzoru), kalkowanie, rysowanie po śladzie, doskonalenie płynności i precyzji ruchów rąk, malowanie dużych płaszczyzn, rysowanie i malowanie obrazów na temat przeczytanego tekstu.

5. Motywowanie uczniów do systematycznej pracy i wysiłku na miarę własnych możliwości.

Opracowała Alicja Krztoń.

Najważniejsze akty prawne dotyczące kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późniejszymi zmianami).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r. Nr 0, poz. 532).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r., poz. 977).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2012 r. poz. 977), które zastąpiło Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz.U. z 2002 r. Nr 15, poz. 142).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1491).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1489) z rozporządzeniem zmieniającym Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 sierpnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz.U. z 2013 r. Nr 0, poz. 958).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490) z rozporządzeniem zmieniającym Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 2 sierpnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2013 r. Nr 0, poz. 957).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz.U. z 2008 r. Nr 173, poz. 1072).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 września 2008 r. w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz.U. z 2008 r. Nr 175, poz. 1086).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. z 2001 r. Nr 61, poz. 624 z późniejszymi zmianami: Dz.U. z 2002 r. Nr 10, poz. 96, Dz.U. z 2003 r. Nr 146, poz. 1416, Dz.U. z 2004 r. Nr 66, poz. 606, Dz.U. z 2005 r. Nr 10, poz. 75, Dz.U. z 2007 r. Nr 35, poz. 22).

Bibliografia

Bogdanowicz M., *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991.

Clarke A.M., Clarke A.D.B., *Upośledzenie umysłowe*, PWN, Warszawa 1971.
Czajkowska I., Herda K., *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne w szkole*, WSiP, Warszawa 1996.
Czajkowska I., Herda K., *Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne w szkole*, WSiP, Warszawa 2001.
Czubak J., Tomkiewicz-Bętkowska A., *Obcowanie w grupie*, „Edukacja i Dialog" 2005, nr 164.
Czubak J., Tomkiewicz-Bętkowska A., *Praca w klasie integracyjnej*, „Edukacja i Dialog" 2004, nr 154.
Czubak J., Tomkiewicz-Bętkowska A., *Szkoła jest dla wszystkich*, „Edukacja i Dialog" 2004, nr 159.

Demel G., *Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola*, WSiP, Warszawa 1996.
Dobrowolska H., Konieczna A., *Wesoła szkoła 2. Podręcznik*, cz. 2, WSiP, Warszawa 2000.
Dobrowolska H., Konieczna A., Wasilewska K., *Wesoła szkoła 2. Karty pracy ucznia*, cz. 2, WSiP, Warszawa 2000.
Doroszewska J., *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 1991.
Dykcik W. (red.), *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997.

Gradołowska K., Jastrząb J., Mickiewicz J., Wojak M., *Ćwiczenia w czytaniu i pisaniu*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora", Toruń 1995.

Hanisz J., *Wesoła szkoła 2. Matematyczne karty pracy*, cz. 2, WSiP, Warszawa 2000.
http://www.kuratorium.katowice.pl/userfiles/file/BIP/Nadzor_pedagogiczny/wspomaganie/zmienione_akty_prawne_pdf_2010_2011/MA_%20ocenianie.pdf, dostęp: 11.01.2015.
http://pedagogszkolny.pl/viewpage.php?page_id=71, dostęp: 13.01.2015.

http://www.ndt-bobath.pl/?page_id=65, dostęp: 17.06.2014.
Huk T., Brosch A., Frania M., Musioł M. (red.), *Integracja w edukacji. 20-lecie kształcenia integracyjnego w Katowicach*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2014.
Hulek A., *Integracyjny system kształcenia i wychowania*, PWN, Warszawa 1997.

Kirejczyk K. (red.), *Upośledzenie umysłowe – pedagogika*, PWN, Warszawa 1981.
Kostrzewski J., *Klasyfikacja upośledzenia umysłowego*, PWN, Warszawa 1981.
Kostrzewski J., Wald I., *Podstawowe wiadomości o upośledzeniu umysłowym* [w:] K. Kirejczyk (red.), *Upośledzenie umysłowe – pedagogika*, PWN, Warszawa 1981.
Kościelska M., *Oblicza upośledzenia*, PWN, Warszawa 1995.
Kościelska R., *Integracja społeczna niepełnosprawnych umysłowo*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1995.
Kozłowska K., *Pomagajmy dzieciom z zaburzeniami mowy*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 1996.
Kujawa E., Kurzyna M., *Reedukacja dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu metodą 18 struktur wyrazowych*, WSiP, Warszawa 1994.

Łąkowski R. (red.), *Encyklopedia popularna*, PWN, Warszawa 1982.
Łukasik S., Petkowicz H., Karaszewski S., Micińska-Łyżniak I., Straburzyńska J., Wiśniewska A., Witkowska E., *Wesoła szkoła 1. Karty pracy ucznia*, cz. 3, WSiP, Warszawa 2000.
Łukasik S., Petkowicz H., Karaszewski S., Micińska-Łyżniak I., Straburzyńska J., Wiśniewska A., Witkowska E., *Wesoła szkoła 1. Podręcznik*, cz. 3, WSiP, Warszawa 2000.

Materiały szkoleniowe INPP Polska, 2011.
Materiały szkoleniowe *Integracja sensoryczna – teoria, diagnoza i terapia*, Centrum Wspomagania Rozwoju Osobowości, Konstancin-Jeziorna 2008.
Materiały szkoleniowe *Kurs podstawowy koncepcji PNF*, Polskie Towarzystwo Fizjoterapii, 2008.
Materiały z konferencji *Dostosowanie wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Instytut Doskonalenia Nauczycieli „Wiedza" w Katowicach.
Materiały z kursów dla nauczycieli „Rewalidacja indywidualna" oraz „Oligofrenopedagogika".

Niemierko K., *Ćwiczenia ortograficzne dla uczniów klas 1, 2, 3*, Progres, Gdynia 2007.

Nowe zasady udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej, http://www.samorzad.lex.pl/czytaj/-/artykul/nowe-zasady-udzielania-i-organizacji-pomocy-psychologiczno-pedagogicznej, dostęp: 17.02.2015.

Polak A., *Ćwiczenia rewalidacyjne dla klasy pierwszej*, WSiP, Warszawa 1998.
Przyrowski Z., *Dysfunkcje integracji sensorycznej i deficyty fragmentaryczne w zespole mózgowego porażenia dziecięcego*, WSiP, Warszawa 1998.

Sawa B., *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*, WSiP, Warszawa 1994.
Sękowska Z., *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 1985.
Sherborne W., *Ruch rozwijający dla dzieci*, PWN, Warszawa 1997.
Sowa J., *Pedagogika specjalna w zarysie*, Fosze, Rzeszów 1997.
Spionek H., *Zaburzenia psychoruchowego rozwoju dziecka*, PWN, Warszawa 1965.
Stępkowska Z., Kos B., *Pomoce do nauki czytania, pisania i mówienia*, WSiP, Warszawa 1995.
Styczek I., *Logopedia*, PWN, Warszawa 1981.

Tomaszewski T., *Wstęp do psychologii*, PWN, Warszawa 1963.
Tomkiewicz-Bętkowska A., Czubak J., *Zgrana klasa: Ja – Ty – My*, Impuls, Kraków 2011.

Waszkiewicz E., *Stymulacja psychomotorycznego rozwoju dzieci 6-8-letnich*, WSiP, Warszawa 1991.
Wing L., *The Relationship Between Asperger's Syndrome and Kanner's Autism* [w:] U. Frith (red.), *Autism and Asperger Syndrome*, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

Akty Prawne

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół), http://www.bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf, dostęp: 17.02.2015.
Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 18 stycznia 2005 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. Nr 19, poz. 167), http://www.frysztak.pl/oswiata/aktualnosci/organizacja_ksztalcenia_dzieci_niepelnosprawnych.pdf, dostęp: 16.02.2015.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (ze zmianami z dn. 17.11.2010 r.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102281490, dostęp: 17.02.2015.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r. Nr 228, poz. 532), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000532, dostęp: 17.02.2015.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 sierpnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2013 r. poz. 957), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000957, dostęp: 16.02.2015.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 95), http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425, dostęp: 17.02.2015.

Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej Nr 29 z dnia 4 października 1993 r. (z późniejszymi zmianami) w sprawie zasad organizowania opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, ich kształcenia w ogólnodostępnych integracyjnych publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz organizacji kształcenia specjalnego (Dz.U. MEN Zarządzenie nr 29 z dnia 4.10.1993 r. Nr 9).

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015

Opracowanie typograficzne wersji elektronicznej:
Andrzej Augustyński

Projekt okładki:
Anna M. Damasiewicz

ISBN wersji drukowanej: 978-83-7850-806-9
ISBN wesji elektronicznej: 978-83-7850-849-6

impuls

Ofi cyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel./fax: (12) 422 41 80, 422 59 47, 506 624 220
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie I, Kraków 2015